રાજકન્યા ચંદ્રપ્રભા.

એક ચમત્કારિક શ્વેત આકૃતિ તેની નજરે પડવાથી તે ચમકી અને એકદમ કૂદીને ઉભી થઇ ગઇ. પૃ. ૯૦ જુઓ.

રાજકન્યા ચન્દ્રપ્રભા.

અદ્ભૂત રસીલી વાર્તા.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે—બુકસેલર,

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૩ જી]   સને ૧૯૨૬   [પ્રત ૬૦૦૦

ધી "સૂર્યપ્રકાશ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં, પટેલ મુળચંદભાઇ ત્રીકમલાલે છાપ્યું. ઠે. પીરમશારોડ—અમદાવાદ.

કિં. ૮ આના.

પ્રથમ ભાગમાં જણાવ્યા મુજબ.

રાજકન્યા ચન્દ્રપ્રભા.

પ્રકરણ ૧ લું.

સપડાયો અને બચ્યો !

પોતે કેદમાં પડયો છે, એટલું જ નહિ, પણ એક નાના પીંજરામાં પુરાયો છે એવી તેની ખાત્રી થઇ. તે ગભરાઇ ગયો. જાણે કે તેના ભયમાં વધારો કરવાનું હજી પૂરૂં થયું ન હોય તેવી રીતે કાલિકાપ્રસાદના ગંભીર વાણીથી ઉચરાએલા શબ્દો તેના કાન સાથે અથડાયા કેઃ “ આ પણ એક **કાલિકાને બળિદાન** ! ”

આ શબ્દો તે ભોંયરામાં જાણે કે અનેક વ્યક્તિઓના મુખમાંથી બહાર પડતા ન હોય તેવી રીતે છેવટના શબ્દોનો પ્રતિધ્વનિ “ બળિદાન, બળિદાન, બળિદાન, બળિદાન ” એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર ઓછો સ્પષ્ટ સંભળાતો કેટલીક વારસુધી ચાલુ જ રહ્યો.

પછી દૂરનો એક દરવાજો ઉઘડતો હોય તેવો અવાજ તેને કાને પડયો. પુનઃ તે દરવાજો બંધ થયો અને તેનો અવાજ પણ તેના કાન સાથે અફળાયો ! તેનો પ્રતિધ્વનિ ધીમે ધીમે ઓછો થતો ચાલ્યો અને જ્યાં ત્યાં સર્વત્ર શાન્તતા તથા અંધકારનું સામ્રાજ્ય પ્રસરી રહ્યું !

જોકે બળવંતસિંહ અત્યંત ધૈર્યવાન હતો, તોપણ હાલના ભયંકર પ્રસંગથી —અને તેમાં પણ કાલિકા પ્રસાદે ઉચ્ચારેલા ભયંકર શબ્દો સાંભળવાથી તેનું અંગ ભીતિથી ઠંડુગાર બની ગયું અને તેમાંથી

પ્રસ્વેદની ધારાઓ છુટવા લાગી. “ કાલિકાને બળિદાન ” એ શબ્દોનો અર્થ શું હશે, એ જોકે હજી સુધી તેને સંપૂર્ણ રીતે માલૂમ નહોતું તોપણ એ જ શબ્દો પૂર્વે એક વાર એવાજ પ્રસંગે સાંભળ્યા હતા અને તે શબ્દો સાંભળતાં જ લતિકાદેવીએ કેવી ચીસ નાંખી હતી અને પુનઃ જ્યારે પોતે એ શબ્દો ઉચ્ચારતો હતો ત્યારે તે કેટલી ભયગ્રસ્ત થઇ જતી હતી, એ સર્વ પ્રસંગોનું તેને આ વખતે એકદમ સ્મરણ થવા લાગ્યું. કાલિકાપ્રસાદે ઉચ્ચારેલા જે ભયંકર શબ્દો અત્યારે તેના કાનમાં ગણગણી રહ્યા હતા, તેવાજ પ્રકારના શબ્દો વીરોત્તમની છાવણી પાસેના દેવાલયમાં તેના સાંભળવામાં આવ્યા હતા, એ ઉપરથી તે દેવાલયમાં મ્હોં ઢાંકીને ઊભેલો લતિકાદેવીને ઉંચકીને લઇ જનારો અને પોતે જેને એક મુક્કો મારીને ભોંયે પાડી દીધો હતો તે માણસ કાલિકાપ્રસાદજ હોવો જોઇએ એવો તેનાં મગજમા તર્ક ઉઠી આવ્યો. પરંન્તુ તે ભયંકર શબ્દોનો હેતુ શો હોવો જોઇએ, બળિદાન કઇ રીતે દેવાતું હશે, ક્યાં દેવાતું હશે વગેરે બાબતોની કાંઇ પણ કલ્પના તે કરી શકયો નહિ. આ પ્રકારના અનેક વિચારો તે બંદીખાનામાં પડયો ત્યારથી તેના મગજમાં ઉઠયા કરતા હતા.

તે નાના પીંજરામાં તે આમથી તેમ વિચાર કરતો ફરતો હતો. જે મકાનના ભોંયરામાં તે પુરાયો હતો તે મકાન કોનું હશે, કયાં આવેલું હશે તેની તેને બીલકુલ ખબર નહોતી. પોતાની ભયંકર સ્થિતિ થશે, પણ તે સ્થિતિ કેવી થશે, તે વિષે પણ તે કશું જાણતો નહોતો. પોતા ઉપર ગમે તેવા પ્રસંગ આવે, પરંન્તુ તે ધીરજથી વેઠી લેવો એવો તેણે પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કર્યો, અથવાતો એવો નિશ્ચય કર્યા વિના તેનો છુટકોજ નહોતો એમ ચણુ કહી શકાય. તે નીતિમાન્ અને ધૈર્યશીલ હતો ખરો, પરન્તુ અત્યારના પ્રસંગમાં તે બન્ને ગુણોનો કશો

ઉપયોગ થઇ શકે તેમ નહોતું. ભોંયરામાં સર્વત્ર શૂન્યતા વ્યાપી રહેલી હતી. કાલિકાપ્રસાદ જોકે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો હતો, તો પણ તે ત્યાં પાછો તો અવસ્ય આવવાનોજ હતો. પણ તે કયારે આવવાનો હશે? તે આવે ત્યાંસુધીમાં બળવંતસિંહ નાસી જઇ શકે ખરો કે નહિ?

પોતાની બન્ને બાજુએ આવેલા લોખંડી દરવાજા ઉંચકી શકાય છે કે નહિ તે જોવાને બળવંતસિંહે પ્રયત્ન કર્યો. તે દરવાજા ઘણા જ ભારે અને મજબૂત હતા અને તે ઉપરાંત બંન્ને બાજુએ આવેલી ભીંતોની સાથે જડી લીધા હોય તેવા જોવામાં આવતા હતા. દરવાજાના સળીઆ પર જરા ઉંચે ચડીને તેણે જોયુ તો તેને માલુમ પડયું કે ઉપરની પત્થરની છતમાંથી તે દરવાજો નીચે ઉતારવામાં આવ્યો છે અને તે લગભગ પાંચ-છ હાથ જેટલો ઉંચો છે. દરવાજો ઉંચકવાને તેણે પોતાના શરીરમાંનું સઘળું બળ ખર્ચી જોયું, પણ તે વ્યર્થ જ નીવડયું! હવે તે સરાસરી ચાર હાથ ચોરસ જગ્યામાં જ ગોંધાઇ રહ્યો હતો! તેની બે બાજુએ પત્થરની બાંધેલી દીવાલા હતી અને બે બાજુએ લોખંડના સળીયાવાળા દરવાજા હતા!!

પુનઃ એક વાર બળવંતસિંહ સ્વસ્થ ઉભો રહ્યો. રાજપુતસ્થાનમાં પગ મેલ્યો ત્યારથી જોએલા વિલક્ષણ બનાવો તેને સાંભરવા લાગ્યા. અલકકુમારી, શ્યામમઢનું ભોંયરૂં, જમની, લતિકાદેવી, કાલીકાપ્રસાદ, રાજકન્યા ચંદ્રપ્રભા, અને એ સૌની સાથે સંબંધ ધરાવનારો વિલક્ષણ પ્રકાર એ સઘળું તેની આંખો સામે આવીને ઉભું રહ્યું ઘડી ઉપર ઘડી વીતી જવા લાગી- તે વખતે તેના મનમાં એમ પણ લાગ્યું કે કદાચ એજ ઠેકાણે પોતાને ભૂખે મારી નાંખીને કાલિકાને બળિદાન દેવાનો કાલિકાપ્રસાદનો વિચાર હશે!

પણ શું એવું થયું હોત? ભૂખ અને તરસથી રીબાવીને તેને

શું મારી નાંખવામાં આવત ? ના, ના ! એ પ્રકારનું રાક્ષસી અઘોર કૃત્ય મનુષ્ય પ્રાણીના હાથથી થાય શું ? પણ એવી રીતે જો મરણ નીપજાવવામાં આવે, તો તે બળીદાન કાલિકાને કેવી રીતે પહોંચે ? અને કાલિકા પ્રસાદ તો એવુંજ બોલ્યો હતો કે "આ પણ કાલિકાને બળિદાન !" પણ આટલા વખતમાં કોઇ પણ માણસ તેની પાસે આવે નહિ, એ શું ચમત્કાર ન કહેવાય ? આ વખતે રાત્રિ પડી ગઇ હોવી જોઇએ એવું બળવંતસિંહને લાગ્યું અને એક રીતે એ ઠીક હતું, કારણકે તે અંધીયાર જગ્યામાં ઠંડી હવા આવવાથી ગરમીનો ત્રાસ તેને વેઠવો પડતો નહોતો ! પણ સાંભળો, આ કોઇનો પગરવ સંભળાવા લાગ્યો ! તે તો કાલિકાપ્રસાદ જ ? પણ તેની સાથે વળી બીજું કોણ હશે ?

એક—બે—ત્રણ—ચાર—પાંચ—છ ! ઓહો ? આટલા બધા માણસો કોણ જાણે શા માટે આવતા હશે ! ભોંયરામાં તે આવનારાઓના પગનો અવાજ ઘૂમી રહેતો હોવાથી આવનારાઓની સંખ્યા કેટલી હશે તેનું અનુમાન કરી શકાતું નહોતું. એટલામાં પીંજરાનું દ્વાર ઉંચકાયું અને તે સઘળા એકદમ તેની ઉપર તૂટી પડયા. તેઓએ શરીરે બખ્તર પહેર્યાં હતાં. એટલે બળવંતસિંહની તલવારની તેમને બિલકુલ પરવા નહોતી. તેઓમાંના એકે તેની તલવાર ઝુંટવી લીધી અને બીજા બે જણાઓએ તેને મજબૂત રીતે પકડી લીધો. બીજા એક બે જણાઓએ તેમને મદદ કરીને બળવંતસિંહના હાથપગ જેમ તેમ બાંધી વાળ્યા પછી સૌએ મળીને બળવંતસિંહને ઉંચકી લીધો અને તેઓ સૌ કાલિકાપ્રસાદની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા. છેવટે તે ભોંયરૂં પૂરૂં થયું અને એક દરવાજામાં થઇને તે સઘળા બહાર નીકળ્યા. બહાર પણ અત્યારે સર્વત્ર અંધકારજ વ્યાપેલો હતો, એટલે ભોંયરામાંથી પોતે

ક્યાં આગળ બહાર નીકળ્યો તે બળવંતસિંહના સમજવામાં આવ્યું નહિ!

બળવંતસિંહને ઉંચક્યો ત્યારથી તે સઘળા જણ જોકે બહુ ઉતાવળથી ભોંયરામાં બીજી બાજુના મ્હોં તરફ જતા હતા, તોપણ તેઓને ત્યાં આગળ પહોંચતાં લગભગ પોણી ઘડી થઇ હતી. આ ઉપરથી બળવંતસિંહે સહજ અનુમાન કર્યું કે એ ભોંયરૂં લગભગ અર્ધા ગાઉ જેટલું લાંબુ હોવું જોઇએ, બળવંતસિંહને સાચવનારાઓ અંધકારમાં ઊભા હતા એટલામાં કોઇ બોલ્યુઃ "આ તો બહુજ મોડું થઇ ગયું. રૂપાનો ઘંટ વાગ્યાને પણ બહુ વખત વીતી ગયો."

"હા, મોડું તો થયું જ !" એ કાલિકાપ્રસાદના શબ્દો બળવંતસિંહને કાને પડયા. "વારૂ, હવે ચાલો આપણા કામે લાગો." ગંભીર વાણીથી કાલિકાપ્રસાદે પોતા સેવકોને હુકમ કર્યો.

એટલામાં હાથમાં મશાલો લઇને ઉતાવળે ઉતાવળે એકજ બાજુએ જતા કેટલાક માણસો બળવંતસિંહના જોવામાં આવ્યા. 'રૂપાનો ઘંટ વાગ્યો' એનો અર્થ શું અને આ સઘળા લોકો કઇ બાજુએ જતા હશે? પોતાનું બળિદાન દેવાનો સમય નજીક જ આવી પહોંચ્યો કે શું? એવા વિચારો તેના મગજમાં ઘોળાયા કરતા હતા, એટલામાં તેના રક્ષકોએ તેને પુનઃ ઉંચક્યો અને એક મોટો દરવાજો ઉઘાડીને તેઓ બહાર નીકળ્યા. ત્યાં આગળ તેણે ઘોડાના ખોંખારા સાંભળ્યા અને ઘોડાઓની ગંધ પણ આવવા લાગી. પાંચ છ ઘોડાને આગળ લાવવામાં આવ્યા જેમાંના એક ઉપર બળવંતસિંહને બેસારીને તેના પગ ઘોડાના પેગડા સાથે બાંધી લીધા. બંધ ઠીક બાંધ્યા હતા એટલે જોકે તેને ઘોડા પર બેસતાં ઇજા થતી નહોતી, તોપણ તેમાંથી છૂટીને નાસી જવાય નહિ એવી રીતે મજબૂત પણ બાંધવામાં આવ્યા હતા. પછી તેના રક્ષકો પણ ઘોડાપર બેઠા. બળવંતસિંહના ઘોડાને

બે લગામો રાખવામાં આવી હતી અને તે બન્ને બે સ્વારો હાથમાં પકડીને તેની બાજુએ ચાલતા હતા.

આવી સ્થિતિમાં પણ એક વાર બળવંતસિંહ ખુલ્લા મેદાનમાં આવ્યો એટલે તેનામાં ઘણી હિંમત આવી. જ્યાંસુધી તે ભોંયરામાં હતો, ત્યાંસુધી શત્રુના હાથમાંથી છૂટવાનું તેને માટે કેવળ અશક્ય હતું, પણ આવા છૂટા મેદાનમાં જો કાંઇક યુક્તિ કે લુચ્ચાઇ કરવામાં આવે તો કદાચ પોતાનો છૂટકો પણ થાય એવી કલ્પના તેના મગજમાં ધીમે ધીમે આવવા લાગી અને કિંચિત્ આશ્વાસન મળ્યું.

આ વખતે બળવંતસિંહની સ્થિતિ કેવી હતી તે સ્પષ્ટ રીતે સમજવાની જરૂર છે. તેને જે વખતે પકડવામાં આવ્યો, તે વખતે બાંધવામાં આવેલા તેના હાથ પગ હજીસુધી તેમ ને તેમ જ હતા. પરન્તુ એક ભગવી કફની તેના શરીર ઉપર પહેરાવવામાં આવી હોવાથી તેના બન્ને હાથ ઢંકાઇ ગયા હતા; તેવી જ રીતે કપડાનું એક મ્હોંઢાંકણુ તેના મ્હોં ઉપર નાંખી દેવામાં આવ્યું હોવાથી તેની મુખમુદ્રા ઉપર થતા ફેરફારો જોઇ શકાતા નહોતા. ઘોડાના પેટ નીચે એક દોરી વડે તેના પગ પેગડા સાથે બાંધી લેવામાં આવ્યા હતા તેવી જ રીતે તેની બન્ને બાજુએ હથીયારબંધ અને બખ્તરવાળા ચાર ચાર ઘોડેસ્વારો ચાલતા હતા. તે ઘોડેસ્વારો એટલા પાસે ચાલતા હતા કે જો બળવંતસિંહ છૂટવાનો જરા પણ પ્રયત્ન કરવા લાગે તો તે તુરત જ તેઓના લક્ષમાં આવી ગયા વિના રહે નહિ.

પછી આ નાની સ્વારીએ જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો. પવનથી ડોલતાં વૃક્ષોનાં પાંદડાંના અવાજ ઉપરથી બળવંતસિંહ જાણી શક્યો કે હવે પોતે જંગલમાં મુસાફરી કરવા માંડી છે. પોતાના હાથ છૂટા થવા પામે તો ઠીક, એવો તેણે વિચાર કર્યો અને અધઘડીએક તેવો પ્રયત્ન

ચાલુ રાખવાથી તેના હાથે બાંધેલી દોરીઓ ઢીલી પડી ગઇ; પથી તેણે હળવેથી પોતાના હાથ છૂટા કરી વાળ્યા. જોકે હજી તેના પગ બાંધેલા જ હતા, તોપણ હાથ છૂટા થવાથી જાણે કે પોતાનો અર્ધો છૂટકારો થઇ ગયો હોય એવું તેને લાગ્યું !

હાથ છૂટા થતાં જ તેણે પોતાના દાંતવડે ચાવી ચાવીને મ્હોં ઉપરના મ્હોંઢાંકણને એક નાનું છિદ્ર પાડયું અને તેમાં થઇને તેણે જોવા માંડયું. અત્યારે પોતે કયે સ્થળે આવેલો છે, પોતાની સાથે કેટલા પહેરેગીરો છે, તેમજ તેમની પાસે કેવાં અને કેટલાં હથીયારો છે, વગેરે બાબતો તેણે બારીકાઇથી જોઇ લીધી. પોતાના ઘોડાની બન્ને લગામો ખુદ કાલિકાપ્રસાદના હાથમાં છે અને દરેક બાજુએ ચાર ચાર હથિયારબંધ ઘોડેસ્વારો ભારે ખબરદારીથી ચાલી રહ્યા છે એવું તેને માલૂમ પડયું.

આખે શરીરે બખ્તર પહેરેલા અને મ્હોંઢાંકણથી મ્હોંને છુપાવીને ચાલતા ઘોડેસ્વારો પોતાને લઇ જાય છે એવું ધ્યાનમાં આવતાં જ, પૂર્વે ઘરધણીએ કહેલી ત્રણ અદૃશ્ય થએલા મજુર ભાઇઓની વાતનું તેને સ્મરણ થઇ આવ્યું, એ ઉપરથી જે સ્થળે પોતાને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો તે સ્થળ 'પુણ્યમંદિર' અથવા 'સુવર્ણમંદિર' એ એમાંનું એક હોવું જોઇએ એવું તેણે અનુમાન કર્યું. તોપણ તેણે દેવી સરોજિનીની જે કીર્તિ સાંભળી હતી તે ઉપરથી તેના મકાનમાં આવું અઘોર કૃત્ય બને એવી તેના મનની ખાત્રી થઇ નહિ. તોપણ બાર વર્ષ પહેલાં જે ત્રણ મજુર ભાઇઓની સ્થતિ થઈ હતી, તેજ સ્થિતિ આજે પોતાની પણ થવાની છે એવું તો તેના સમજવામાં આવી ગયું અને એક વર ફરીથી તે ગભરાટથી કમ્પી ઉઠયો.

આ ગાઢ અંધકારનો લાભ લઇને પોતાથી બને તેટલો પ્રયત્ન

કરીને નાસી જવાનો હવે તેણે દૃઢ વિચાર કર્યો; પણ તે સાથે એટલું પણ તેના ધ્યાનમાં હતું કે જો પોતાની થોડી પણ હીલચાલ તેઓના ધ્યાનમાં આવી ગઇ તો તે આઠે સ્વારોની તલવારો એકદમ પોતાના શરીર ઉપર પડયા વિના રહેશે નહિ ! 'થોડે છેટે ઝાડી આવશે અને ત્યાં પહોંચતા જરા હાથ પગ હલાવીને છૂટા થઈ તક મળતાં ઝાડીમાં છુપાઈ રહેવામાં બહુ મુસ્કેલી પડશે નહિ,' એવો વિચાર કરીને તેણે હળવેથી પોતાના એક પગની દોરી એક હાથવડે છોડી નાંખી. તેવી જ રીતે બીજા પગને પણ છુટો કર્યો. એટલામાં તો સવળાઓ ઝાડીમાં દાખલ થયા.

હવે તેણે વિચાર કર્યો કે પોતાના મ્હોંપરનું મ્હોંઢાંકણુ એકદમ દૂર ફેંકી દઈ શકાશે કે નહિ. આટલી તૈયારી થતાંજ કાલિકાપ્રસાદનું લક્ષ બીજી તરફ ગએલું જોઇને તેણે તે મ્હોંઢાકણુ મ્હોં ઉપરથી કાઢી નાંખ્યું અને જોરથી તે કાલિકાપ્રસાદના હાથપર માર્યું. તે સાથે જ તેના હાથમાંથી લગામો છૂટી ગઇ અને તુરત તે પોતાના હાથમાં લઇને પોતાના ઘોડાને તેણે એકદમ દોડાવી મેલ્યો !

આ સાહસિક કાર્ય બળવંતસિંહે આટલી થોડી વારમાં કેવી રીતે કર્યું, તે માટે તે સવળાઓને ક્ષણભર મોટું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું: તો-પણ તેઓએ એકદમ તેની પૂંઠ પકડી. કાલિકાપ્રસાદ તો બહુજ ચ્હીડાઇ ગયો હતો અને તેને પકડવાને સ્વારોને ઉત્તેજન દેતો હતો. તેને પકડનારને મોટાં ઇનામો મળશે એવી તેણે તેમને લાલચો બતાવવા માંડી.

બળવંતસિંહનો ઘોડો અંધકારમાં ચારે પગે ઉછળતો દોડતો હતો, એવામાં તેને એક પત્થરની ઠોકર વાગી એટલે તેનાથી આગળ ચાલવાનું અશકય થઈ પડયું. હવે ઘોડાપર બેસવામાં બળવંતસિંહને કશો લાભ જણાયો નહિ એટલે તે નીચે ઉતર્યો, પણ એટલામાં તો

ઘોડેસ્વારો આવી પહોંચ્યા અને તેને ઘેરી લીધો ! બળવંતસિંહ જમીન પર એકલો જ છે. એ જોતાંજ તેને પકડવાને સૌ એકદમ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી પડયા. પુનઃ બળવંતસિંહપર ભયંકર પ્રસંગ આવી પડયો, જેમાંથી છૂટવાને તેની પાસે એક શસ્ત્ર પણ નહોતું !

પણ એજ ક્ષણે—એટલે બળવંતસિંહની નિરાશાની જ ક્ષણે-નજીકમાં જ તે તરફ આવતા ઘોડેસ્વારોના ડાબલાનો અવાજ સૌને કાને પડયો. જે દિશાએ બળવંતસિંહને લઇ જવાનો હતો તેજ દિશામાંથી ઘોડેસ્વારો સામે આવતા હતા, એટલે કાલિકાપ્રસાદ સંતપ્ત થઇને ઉતાવળે બોલ્યોઃ "પકડો જલ્દી એ હરામખોરને, અને તેને એકદમ બાંધી લ્યો, નહિતો કદાચ તેને મદદ મળી જશે !"

બળવંતસિંહે પણ હિંમત ધરીને એક વાર ફરીથી પોતાના શત્રુના હાથમાંથી નાસી છૂટવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ઘોડેસ્વારોમાંના બે જણને જોરથી ધક્કો મારીને જે દિશાએથી ઘોડાના ડાબલાનો અવાજ આવતો હતો તે તરફ તે નાસી છૂટયો ! સ્વારો તેની પાછળ પડયા, અને બહુ વખતસુધી ભૂખ્યો હોવાથી બળવંતસિંહના પગ થાકી ગયા એટલે તુરતજ તે સ્વારોને હાથે પકડાઇ ગયો !

" હવે જો એ કાંઇ મસ્તી કરે, તો તેનું ડોકું જ એકદમ છટકાવી નાંખજો." કાલિકાપ્રસાદ બોલ્યો.

પારધીઓએ ઘેરેલો સિંહ જ્યારે છેડાય છે, ત્યારે જેમ તે પોતાના જીવની પણ દરકાર કરતો નથી પણ પોતાના શત્રુ ઉપર એકદમ તરાપ મારે છે. તેવીજ રીતે બળવંતસિંહે એક સ્વારના શરીર પર એકદમ હલ્લો કરીને તેના હાથમાંની ખુલ્લી તલવાર ઝુંટવી લીધી. તલવાર હાથમાં આવતાંજ બળવંતસિંહમાં બમણું જોર આવ્યું અને તેણે બરાબર ધ્યાન રાખીને એક ઘોડેસ્વારના બખ્તરના સાંધા

ઉપરજ બરાબર ઘા મારીને તેનો હાથ ખભા આગળથી તોડી નાંખ્યો. તેની તલવાર એવી રીતે જ ફરવા લાગી કે તેના શરીરપર શત્રુનું હથિયાર આવે તે પહેલાં તો તે પોતાની તલવારને શત્રુની તલવાર સામે અફાળતો, એટલે કાંતો શત્રુ ઘા ચૂકી જતો, અથવા તલવારો અથડાતી, કિંવા શત્રુના બખ્તર ઉપર ઘા પડતો! એટલામાં કાલિકાપ્રસાદે પોતાનો ઘોડો બાજુએ કાઢયો, એટલે તેની સાથેના સ્વારોએ પણ હળવે હળવે તેની પાછળ જવાનો પ્રારંભ કર્યો, કારણકે તે દિશાએ આવતી ઘોડેસ્વારોની ટોળી કેવળ નજીકમાં જ આવી પહોંચી હતી. •

પોતાનો સંપૂર્ણ રીતે છૂટકારો થએલો જોઇને બળવંતસિંહને જે આનંદ થયો, તેનું વર્ણન આ કલમ કરી શકતી નથી! તે નિશ્ચિંતપણે ઉચ્છ્વાસ લેતો હતો, એટલામાં પચાસ ઘોડેસ્વારોની ટોળીએ તેને ઘેરી લીધો, એ ટોળીમાંનો મુખ્ય સ્વાર બહુ ઉમદા માણસ હતો, તેણે બળવંતસિંહને જોતા જ તેના પોશાક અને મુખમુદ્રા ઉપરથી તે કોઇ ઉંચા કુળનો માણસ હોવો જોઇએ એવું સહજ અનુમાન કર્યું. આ મોટા માણસને ઘણું કરીને લુંટારાઓએ પકડયો હોવો જોઇએ, અને તે તેઓના હાથમાંથી મોટા શૌર્યથી છૂટયો હોવો જોઇએ, એવું તે મુખ્ય ઘોડેસ્વારે માન્યું.

"તે હરામખોરો મારો ઘોડો પણ લેઇ ગયા કે શું?" બળવંતસિંહ આસપાસ પોતાનો ઘોડો નહિ જોવાથી બોલી ઉઠયો.

"હા; પણ આપ હવે કયાં જવાના છો?" મુખ્ય ઘોડેસ્વારે બળવંતસિંહને પૂછ્યું.

મારે સંગમપુર જવું છે." બળવંતસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

"વાહ! ઠીક થયું! અમારે પણ ત્યાંજ જવું છે," તે ઘોડે-

સ્વાર બોલ્યો: "આપણે માત્ર બે ઘડીમાં હવે સંગમપુર પહોંચી જઇશું, અત્યારે મધરાત થઇ ચૂકી છે અને આખા દિવસની મુસાફરીથી અમે સઘળા પણ થાકી ગયા છીએ, અમારી પાસે કેટલાક વધારાના ઘોડા છે, તેમાંના એક ઉપર બેસીને આપ અમારી સાથે ચાલો, એટલે આપ સુરક્ષિતપણે આપને મુકામે પહોંચી જઇ શકશો."

"આપનો મારા પર બહુજ ઉપકાર થયો છે." બળવંતસિંહ બોલ્યો: "હું ગુર્જરેશ્વર વીરધવળ મહારાજનો પ્રતિનિધિ છું, એટલુંજ અત્યારે તો હું આપને કહું છું."

"ત્યારે હું પણ સુંદરગઢનો સરદાર છું અને મારૂં નામ શૂરસેન છે." પેલા મુખ્ય ઘોડેસ્વારે કહ્યું,

"આપનો મેળાપ થઈ ગયો, એ હું મોટું ભાગ્ય સમજું છું, મેં આપની કીર્તિ આ પ્રદેશમાં બહુ સાંભળી છે." એક સ્વારે આણેલા ઘોડા ઉપર બેસતાં બળવંતસિંહ બોલ્યો: "કેટલાક દિવસ પહેલાં હું જ્યારે આ પ્રદેશમાં આવ્યો ત્યારે શ્યામગઢ નજીકના અરણ્યમાં રહેતા એક સજ્જનસીંગ નામના વનરક્ષકની ઝુંપડીમાં હું કેટલોક વખત રોકાયો હતો. તેણે આપની યોગ્યતાનું મારી પાસે બહુજ વર્ણન કર્યું હતું."

"તે વૃદ્ધ પુરૂષ બહુ ભલો માણસ છે." શૂરસેન બોલ્યો: "વારૂ, પણ આપણે હવે ઘોડાને જરા ઉતાવળા ચલાવવા જોઇએ, નહિ. તો નકામું મોડું થશે."

આ વખતે ચંદ્રોદય થયો હતો અને ચંદ્ર ધીમે ધીમે ક્ષિતિજમાં આવી ગયો હતો જેથી માર્ગમાં આછો આછો પ્રકાશ પડતો હતો. સરદાર શૂરસેને ઘોડાને જરા ઉતાવળે ચલાવ્યો, એટલે બળવંતસિંહે પણ ઘોડાને દબાવ્યો અને તે સાથે આખું મંડળ ઉતાવળે પ્રવાસ કરવા લાગ્યું.

શૂરસેન સાથે થએલા સંભાષણ ઉપરથી પોતે સંગમપુરથી માત્ર બે ઘડીના પ્રવાસ જેટલે જ દૂર આવ્યો છે, એ વાત બળવંતસિંહને બહુજ ચમત્કારિક લાગી; અને તે ઉપરથી બપોરે રાજકન્યાની મુલાકાતે જતાં કાલિકાપ્રસાદે પોતાને નકામો બહુજ ભમાવ્યો હતો એવો તેને જે સંશય પડયો હતો, તે સંશયને આ ઉપરથી ટેકો મળ્યો.

ઘડી દોઢ ઘડીના પ્રવાસ પછી'સુવર્ણમંદિર' દેખાવા લાગ્યું અને થોડેક આગળ જતાં તો 'પુણ્યમંદિર' પણ પોતાના ભવ્ય સ્વરૂપનું દર્શન કરાવવા લાગ્યું- "એ પરોપકારી બાઇ સરોજિનીની એક વાર મુલાકાત લઇને તેની સાથે ઓળખાણ કરવી જોઇએ" એવું બળવંતસિંહે પોતાના મનમાં વિચાર્યું, પુણ્યમંદિરની પાસે આવતાં જ તેની ચિત્તવૃત્તિ ક્ષુબ્ધ થઇ ગઇ, પણ એવું શાથી થઇ ગયું, તે તેના સમજવામાં આવ્યું નહિ !

અઘઘડીમાં તો સૌએ સંગમપુરમાં પ્રવેશ પણ કર્યો. સરદાર શૂરસેન પણ સભામાં ભાગ લેવાનેજ આવ્યો હતો, એટલુંજ નહિ પણ બળવંતસિંહ જે મકાનમાં ઉતર્યો હતો, તેજ મકાનમાં તે પણ ઉતરવાનો હતો, એ જોઇને બળવંતસિંહને ઘણું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. શહેરની બહાર કેટલાક તંબૂ ઠોકવામાં આવ્યા હતા, તેમાં તેના પચાસ ઘોડેસ્વારોએ આશ્રય લીધો.

આટલી મોડી રાત્રે પોતાનો માલેક પાછો આવ્યો, તેથી તેજસીંગ અને દાનસીંગને બહુ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. પણ તે સાથે તેઓને નિરાંત પણ થઇ કારણકે બપોરે બળવંતસિંહ બહાર નીકળ્યો ત્યારે તે પોતાના સેવકોને કંઇ જ કહી ગયો નહોતો, તેથી તેઓ મોટી ચિંતામાં પડયા હતા, અને પ્રભાત થતાં જ તેની શોધ કરવાને બહાર નીકળવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

પ્રકરણ ૨ જું.

લતિકાદેવીનો મેળાપ.

આસો વદી આઠમને દિવસે બપોરે બળવંતસિંહ સંગમપુરના દક્ષિણ દરવાજે થઈને બહાર નીકળ્યો. તે વખતે બહુજ તેણે ભભકાદાર પોશાક ધારણ કર્યો હતો તેમજ ઘણા હથિયારો પણ પોતાની સાથે લીધાં હતાં. તેના વદન ઉપર એ વખતે જે તેજ દેખાતું હતું, તે ઉપરથી એ જાણે કે વીરશ્રીનો મૂર્તિવંત અવતારજ હોયની એવો ભાસ થતો હતો; તેમજ તેના વદન ઉપર જે ઉદારતા વ્યક્ત થતી હતી. તે ઉપરથી તો સંકટમાં પડેલો અજાણ્યો માણસ પણ તેને એકદમ પોતાને સાહાય્ય કરવાને પ્રાર્થના કર્યા વિના રહે નહિ !

શહેરમાંથી બહાર નીકળીને તે એક બૂરજ તરફ જવા લાગ્યો. પણ એટલામાં તો પોતે તે તરફ જવું કે ન જવું તેનો તેના મનમાં વિચાર આવવા લાગ્યો. પોતે જે કામ કરી રહ્યો છે, તેનો પૂર્ણ વિચાર કર્યો છે શું ? તેમજ પોતાનું કામ ન્યાયપૂર્વક છે શું ? એવી શંકા તેના મગજમાં ઉદ્દભવી.

જેના પૂર્વ ચરિત્રની તેને બિલકુલ ખબર નહોતી, એવી એક અજાણી પરન્તુ સુંદર સ્ત્રીના મોહમાં પડીને તેનો મેળાપ કરવા સારૂ તે તે તરફ જતો હતો. વળી તેના કરતાં પણ વિશેષ ગૂઢ ચરિત્રવાળી એક બીજી સ્ત્રી તરફ તેનું મન આકર્ષાયું હતું અને આજે રાત્રે તેની મુલાકાત લેવાનું પણ તેણે કબૂલ કર્યું હતું ! તે બન્નેમાંની કઈ મૂર્તિ પોતાના મનોમંદિરમાં સ્થાપવાને યોગ્ય છે તેનો નિશ્ચય તેને હજી હવે કરવાનો હતો. જે બન્ને સુંદરીઓએ તેને કેવળ મોહમુગ્ધ બનાવી

મેલ્યો હતો. તેમાંની એકની મુલાકાત લેવી તે બીજીની અવગણના કરવા બરાબર હતું અને એ વાત તેના ધ્યાનમાં હતી, તોપણ જ્યારે તેણે તે બન્નેને મળવાનું વચન આપ્યું, ત્યારે તેના ચિત્તની વિવેક-બુદ્ધિ કેવળ ક્ષીણ થઇ ગઇ હતી, તેથી જ તેણે એ મુલાકાતો લેવાનો ઠરાવ કર્યો હતો અને કોઇ પણ વાત વિષે એકવાર નિશ્ચય કર્યા પછી પાછા હઠી જવું એવો તેનો સ્વભાવ નહોતો.

એ બન્ને બ્હેનોના સૌંદર્યમાં રહેલી વિચિત્રતા, તેમનું યૌવન, તેમનાં નેત્રોમાં રહેલું અલૌકિક તેજ, તેમની ચપળતા, વગેરે આકર્ષ-ણોથી કોઇનું પણ મન મુગ્ધ થયા વિના રહે નહિ, લતિકાદેવીનો રમ્ય ગૌર વર્ણ અને જમનીનો કૃષ્ણ વર્ણઃ એથી પ્રત્યેકના સૌંદર્યમાં કાંઇ જૂદા જૂદા પ્રકારની મોહકતાનો ભાસ થતો હતો. લતિકાદેવીના સૌંદર્યમાં પડીને તેના મુખમાંના એક અક્ષરને માટે પણ મોટા રાજ્યના જેવા ઐહિક સુખને લજી દેવાને કોઇ તૈયાર થઈ જાય, ત્યારે જમનીના મુખમાંના એક શબ્દને માટે તો કોઇ પ્રત્યક્ષ સ્વર્ગસુખને પણ ગણકારે નહિ ! આ પ્રકારનું વિલક્ષણ મોહકપણું એ બન્ને સુંદ-રીઓના સ્વરૂપમાં ભરેલુ હતું !

લતિકાદેવીની મુલાકાત લેવાનું એક બીજું પણ કારણ હતું. બળવંતસિંહે તેને જે પ્રસંગમાંથી છોડાવી હતી, તે પ્રસંગ બહુ જ ભયંકર હતો અને તેથી કોમળ મનની સ્ત્રીઓ ઉપર તેનું ભયંકર પરિણામ થવાનો સંભવ હતો; તેથી બળવંતસિંહને તેની આગલી હકીકત સાંભળવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા હતી અને તે ભયંકર પ્રસંગથી તેની પ્રકૃતિપર કાંઈ પરિણામ થયું કે કેમ એ જાણવાની તેની ઇચ્છા પણ સ્વાભાવિક હતી. વળી ફરીથી મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા પોતે દર્શાવતાં જ લતિકાદેવીએ પોતાના મંજુલ સ્વરથી આ મુલાકાતની વેળા નક્કી

કરી હતી; એટલે તે વેળાએ બરાબર જઇ પહોંચીને તેની પ્રકૃતિ જોવાનો પ્રસંગ મેળવી લેવો એ પણ તેનો હેતુ હતો.

જમનીની મુલાકાત પણ આજે જ લેવાનું ઠર્યું હતું; તે પ્રસંગ શું ટાળી શકાય તેવો નહોતો? ના, તે પ્રસંગને બળવંતસિંહ ટાળી દઇ શકે તેમ નહોતું જ, કારણકે જમનીએ વીરોત્તમની છાવણીમાં તેનું ઉત્તમ પ્રકારનું આતિથ્ય કર્યું હતું અને થોડાએક વધારે દિવસ રોકવાને વિનતિ કરી હતી, પરન્તુ તે વખતે બળવંતસિંહને તેની વિનતિનો અસ્વીકાર કરવો પડયો હતો; અને આ મુલાકાતનો ઠરી ચૂકેલો પ્રસંગ પણ જો તે ટાળી દે, તો એ સુંદરીના મનમાં બળવંતસિંહના સંબંધે બહુ ખરાબ અભિપ્રાય બંધાયા સિવાય રહે નહિ. વળી છાવણીમાંથી નીકળતી વેળાએ બળવંતસિંહે પોતે જ પોતાને 'મિત્ર' તરીક ઓળખવાનું જમની પાસેથી વચન લીધું હતું, તેથી ઠરાવેલે મુલાકાતને વખતે જમનીની મુલાકાત લેવાનું કાર્ય બળવંસિંહને માટે અનિવાર્ય હતું.

બળવંતસિંહના મનમાં આ પ્રમાણે વિચારો ઘોળાયા કરતા હતા. લતિકાદેવી આવી પહોંચે ત્યાંસુધી તેની રાહ જોતા ત્યાં ઊભા રહ્યા સિવાય હવે બીજો માર્ગજ તેને માટે રહ્યો નહોતો.

એ પ્રમાણે ઊભા રહેવામાં તેને બહુ વખત ગાળવો પડયો નાહ. બરાબર બપોરે સૂર્ય માથે આવવાની વેળાએ અને શહેરનાં દેવાલયોમાં બપોરનાં ચોઘડીઓના અવાજ કર્ણગોચર થતાંની સાથે બુરખાની ઢાંકેલી મુખવાળી એક સ્ત્રી પોતાની તરફ આવી રહી છે એવું બળવંતસિંહની નજરે પડયું.

બુરખો પહેરેલો હોવાથી તેનું એક પણ અવયવ બહાર દેખાતું નહોતું, તોપણ તેની હસ્તિનીના જેવી સુંદર ગતિ, તેના નુપૂરનો

મંજુલ નાદ, અંગની નાજુકાઇ અને પોતાના હૃદયમાં સુંદરીને મળવાની ઉત્કંઠાઃ એ સઘળા ઉપરથી બળવંતસિંહની ખાત્રી થઇ કે જે સુંદરીની પોતે રાહ જોઇ રહ્યો છે તે સુંદરી તે પોતે જ. તેની આ કલ્પના કાંઇ ખોટી નહોતી. તદ્દન નજીક આવતાં જ તેણે પોતાના મ્હોંપરનો બુરખો કાઢી નાંખ્યો, કે તુરત તેની ખાત્રી થઇ કે એ અપ્સરાને પણ લજાવે તેવા સૌંદર્યવાળી લતિકાદેવી જ છે! આ વખતે તેનું અંતઃકરણ સુપ્રસન્ન હોવાથી તેના સૌંદર્યમાં પહેલાં કરતાં ઘણો ફેરફાર પડી ગયો હતો. પહેલાં ભયથી ફિક્કા દેખાતા ગાલ ઉપર અત્યારે ગુલાબી રંગની સુરખી ચડી આવેલી દેખાતી હતી. તે વેળાએ અસ્તવ્યસ્ત થએલા કેશગુચ્છ અત્યારે વ્યવસ્થિત કરીને બાંધવામાં આવેલો હતો. તે સમયે ભયથી નિસ્તેજ દેખાતાં નેત્રો અત્યારે આનંદથી તેજસ્વી બનીને અલૌકિક નૃત્ય કરતાં દેખાતાં હતાં.

કોઇ વાર એવું પણ બને છે કે કલ્પનાશક્તિ જાગૃત થવાથી અદૃશ્ય પદાર્થનું પણ માર્મિક વર્ણન સહેજે કરી શકાય છે; પરંતુ તે વર્ણન કરેલો પદાર્થ જ્યારે મૂર્તિમંત બનીને સમીપમાં આવીને ઊભો રહે છે, ત્યારે ચિત્તવૃત્તિ એટલી ક્ષુબ્ધ બની જાય છે કે તેનું યથાર્થ વર્ણન કરવાની મનની શક્તિ કેવળ નષ્ટ થઇ જાય છે! બળવંતસિંહને હવે જો આ વખતે એ સુંદરીનું વર્ણન કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોત, તો તેના ખરા સ્વરૂપનો એક શતાંશ પણ તેનાથી વર્ણી શકાયો ન હોત, એટલો બધો એ વખતે તે ગુંચવાઈ ગયો હતો.

"લતિકાદેવી!" બળવંતસિંહ બોલ્યોઃ "તારી અને મારી અહીં પુનઃ મુલાકાત થઇ એ મોટો દૈવયોગ જ સમજવો જોઇએ; ઠરાવેલા દિવસે અને બરાબર ઠરાવેલા વખતે જ તું અહીં આવી, તે માટે મને અતિશય આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે."

લતિકાદેવી મધુર સ્વરે વિનયપૂર્વક બોલી: " સરદાર સાહેબ ! આપે પુનઃ મને મળવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી અને મેં તે પૂર્ણ કરવાનું વચન આપ્યું, પછી હું અહીં બરાબર ઠરાવેલે વખતે જ આવી પહોચ્યું એમાં શું આશ્ચર્ય છે ? "

બળવંતસિંહ મનમાં કાંઇક ગુંચવાતો બોલ્યો: " મેં તારા દર્શનની ઇચ્છા કરી હતી ખરી; પણ મેં તે વખતે તારી મુલાકાતની ઇચ્છા જો કરી ન હોત, તો જ ઘણું સારૂં હતું એવું હવે મને જણાય છે. "

લતિકા આશ્ચર્યચકિત બનીને કિંચિત્ દુઃખયુક્ત સ્વરે બોલી: " મહારાજ ! મારાથી આપનો કશો અપરાધ થઇ ગયો છે કે શું ? જો મારા માટે જ આપને કાંઇ પણ ત્રાસ વેઠવો પડ્યો હોય, તો હું મને પોતાને મોટી અભાગિની સમજીશ. જો કાંઇ ચૂક થઇ ગઇ હોય, તો ક્ષમા—"

" નહિ, નહિ ! શું તારે હાથે ચૂક થાય અને વળી તે માટે તું ક્ષમા માગે છે ? લતિકા ! તારે એવી શંકા પણ લાવવી નહિ. મારા કથનનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે આજની આ બીજી મુલાકાતને લીધે વળી ફરીથી ત્રીજી મુલાકાતની ઇચ્છા થશે, ત્રીજી મુલાકાતથી વળી ચોથી–પાંચવી એવી-રીતે પરંપરા થવાની તે ઇચ્છામાંથી હું મુક્ત થઇ શકીશ નહિ, એવું મને લાગે છે. આપણી આ મુલાકાતનું પરિણામ શું આવશે ? "

લતિકા આ સાંભળીને રડવા જેવી બની ગઇ અને બોલી: " વારૂ, ત્યારે હું જઉં છું. મારાથી જો આપને દુઃખ જ થતું હોય તો—આપના પ્રત્યે–મારી—"

બળવંતસિંહ વચમાં બોલી ઉઠ્યો: " આ તારી કેવી વિચિત્ર

કલ્પના ? શું તારા સહવાસથી મને દુઃખ થાય ? આપણે એકઠાં થયાને હજી દશ પળ પણ થઇ નથી, એટલામાં શું તું જવા માગે છે ? ! ”

“ પણ મને જણાય છે કે હું અહીં આવી ત્યારથી આપને કાંઇ સારૂં લાગતું નથી ! ” લતિકા તેના તરફ નિરખી રહીને બોલી.

“ તે ગમે તેમ હો, પણ હું તને મળવા માટે જ અહીં આવ્યો છું તો ખરો કે નહિ ? મને તેથી બહુ જ આનંદ થાય છે. પહેલાં જોકે મને એ કાંઇક ચમત્કારિક લાગ્યું, પણ હવે તારા સમાગમથી મને આનંદ જ થાય છે. સુંદરી ! ખરેખર, તું કોઇ દેવયોનિમાં જ જન્મ પામી હોઇશ ! અપ્સરા વિના બીજા કોઇના અંગમાં આટલી મોહક શક્તિ હોવી અશક્ય છે ! ”

“ પણ મહારાજ ! મારૂં નામ લતિકાદેવી છે, એ તો આપ વિસરી ગયા નથીને ? ” તે સુંદરીએ આ શબ્દો ઉચ્ચારતી વખતે બળવંતસિંહ તરફ એવી કાંઇ ગૂઢ દ્રષ્ટિથી અવલોકન કર્યું કે તે કેવળ ભ્રમિત જેવો બની ગયો; જાણે કે તેની વિચારશક્તિ જ કેવળ ગુમ બની ગઇ હોયની !

તે લતિકા તરફ નિરખીને જોવા લાગ્યો. “ મારૂં નામ લતિકા દેવી છે” એ શબ્દ ઉચ્ચારતાં તે સુંદરીની મુખમુદ્રા થઈ હતી, તે ઉપરથી ‘ તે ખરેખર લતિકાદેવી—પુરૂષોને મોહ પમાડનારી પુષ્પલચિત લતાના જેવી નાજુક સુંદરી જ છે ” એવી તેની ખાત્રી થઇ. ખરા બપોરની વેળા હોવાથી તાપ સખ્ત પડતો હતો, તેથી તે સુંદરીના ભાલપ્રદેશપર પ્રસ્વેદબિંદુઓ ઝમી આવ્યાં હતાં. પોતાના સાળુના છેડાવડે એ પ્રસ્વેદબિંદુને લૂછતાં લતિકાદેવીએ જરા મસ્તકને નમાવીને જે અપાંગાવલોકન કર્યું, તે વખતે તેના કટાક્ષની તો જાણે

બળવંતસિંહ પોતાનું દેહભાન જ વિસરી ગયો ! તેના સૌંદર્ય અને મોહકતાથી મુગ્ધ બની જઇને તે તેના તરફ ફક્ત નજર કરીને તેને જોતો જ સ્થિર ઊભો રહ્યો !

પણ તે સૌંદર્યની સાક્ષાત્ પ્રતિમા—મનુષ્યને મુગ્ધ કરનારી મોહિની—પોતાની ચાલમાં અનેક પ્રકારની લીલા દર્શાવતી અને વારંવાર પાછું વાળી જોતી તથા બળવંતસિંહ ઉપર નયનબાણનો વર્ષાદ વર્ષાવતી નુપૂરોના મંજુલ નાદથી જાણે કે નૃત્ય કરતી કરતી ચાલી ગઇ! બળવંતસિંહના હૃદયમાં તે સુંદરી પોતાની પ્રતિમાને સ્થાપી ગઈ હોવાથી તે ત્યાંથી ઘણી દૂર ચાલી ગઇ, તોપણ બળવંતસિંહને તેની ખબર રહી નહિ ! !

પ્રકરણ ૩ જું.

જમનીનો મેળાપ.

તે જ દિવસે એક પ્રહર રાત્રિને સુમારે તદ્દન સાદો પોશાક ધારણ કરીને બળવંતસિંહ રાજમહાલની નજીકના સાર્વજનિક બગીચામાં એક લતાકુંજમાં બેઠો હતો તે સમયે આસપાસના પ્રદેશની અને આકાશની શોભા મનોહર દેખાતી હતી. આકાશ નિરભ્ર-કેવળ સ્વચ્છ હોવાથી અને શરદ્ ઋતુ ચાલતી હોવાથી તે રૂપાના પતરાની પેઠે ચમકી રહ્યું હતું અને અંધકારમાં ચમકતા તારા જેમાં જડવામાં આવેલાં તેજસ્વી રત્નોના જેવા દેખાતા હતા. નજીકમાં જ આવી રહેલા રાજમહાલયના મિનારા આકાશની ઉંચાઇ માપવાને જાણે કે એક બીજાની સાથે હરીફાઈ કરતા ઉંચા ને ઉંચા જતા હોય, તેવો દેખાવ લાગતો હતો. બગીચાની સામે પણ કેટલેક દૂર ચર્મણ્વતી ન-

દીનો પ્રવાહ શાંત-શાંત વહી જતો હતો અને તેના જળમાં શ્વેત આ કાશ તથા મિનારાનાં પ્રતિબિંબો પડી રહ્યાં હતાં. સંધ્યાસમયે ખીલેલા સુગંધી પુષ્પોનો પરાગ આસપાસ પ્રસરી રહીને મગજને તર કરી નાંખતો હતો અને મંદ શીતળ વાયુ ત્વચાને સ્પર્શસુખનું દાન કરતો ધીરે ધીરે વાઇ રહ્યો હતો.

આ સૃષ્ટિસૌંદર્યનું અવલોકન કરતાં બળવંતસિંહના મનમાં અનેકાનેક વિચાર ચાલવા લાગ્યા. મનુષ્યનું કૃત્રિમ કળાકૌશલ્ય અને કુદરતની નૈસર્ગિક શોભા : એ બન્નેમાં કેટલો ભેદ રહેલો છે અને મનુષ્યની શક્તિ કેટલી મર્યાદિત તથા ઇશ્વરની શક્તિ કેવી અનંત છે તેનું તેને ભાન થવા લાગ્યું. તે એ વિચારોમાં એટલો તો લીન બની ગયો હતો કે જમની તેની સામે આવીને ઊભી રહી તોપણ તે તેના જોવામાં આવી નહિ ! તેણે પોતાનો કોમળ કરપલ્લવ હળવેથી તેની ખાંધપર મેલ્યો, કે તુરત જ બળવંતસિંહને દેહભાન આવ્યું !

તેના હૃદયમંદિરમાં ઘણા જ વખતસુધી વાસ કરી રહેલી જમનીની મૂર્તિ જોક અત્યારે પ્રત્યક્ષ તેની સમીપે ઊભી રહી હતી અને મ્હોંપરનો બુરખો દૂર કરીને રાત્રિના કાળા રંગમાં પોતાની કૃષ્ણ અંગકાન્તિથી વધારો કરતી હતી, તોપણ તેને જોઇને બળવંતસિંહના મુખમાંથી આશ્ચર્યનો ઉદ્‌ગાર નીકળ્યો નહિ, અને એમ બનવું સ્વાભાવિક જ હતું, કારણકે ઇશ્વરની જે અનંત શક્તિ વિષે તે વિચાર કરતો હતો. તે જ શક્તિએ એ અનુપમ કૃષ્ણ મનુષ્યમૂર્તિને પણ નિર્માણ કરીને પોતાની અગમ્યતા વિશેષતઃ વ્યક્ત કરી હતી, એવું તે સમયે તેના ધ્યાનમાં જ હતું ! તત્સંબંધી વિચાર જ તેના મનમાં ચાલતો હતો !

પહેલાં વીરોત્તમના છાવણીમાંથી નીકળતી વખતે તેને બળ-

વંતસિંહે જોઇ હતી, તે કરતાં કેવળ જૂદા જ પ્રકારની તે તેને અત્યારે દેખાતી હતી. અત્યારે તેણે જાંબલી રંગની સાડી પહેરી હતી અને તેવાજ રંગની એક આછી કામરી શરીરપર નાંખેલી હતી; તે ઉપરાંત અત્યારે તેણે ચાર–પાંચ નાના પણ મુલ્યવાન અલંકારો ધારણ કરેલા હતા તેથી તેના નૈસિર્ગિક સૌંદર્યમાં બહુજ વૃદ્ધિ થતી હતી.

તેના સૌંદર્યનું વર્ણન તો આટલા થોડા શબ્દોમાં કરી સકાયું, પરન્તુ એ વખતે તેનાં વદન ઉપર જે પ્રેમાળપણું વ્યક્ત થતું હતું, તેનું વર્ણન હવે કેવી રીતે કરવું? વીરોત્તમની છાવણીમાંથી છુટા પડતી વખતે તે બળવંતસિંહને જેટલી સુંદર દેખાતી હતી, તે કરતાં બરાબર ઠરાવેલે વખતે તે પોતાની મુલાકાત લેવાનું વિસરી ગઇ નહિ તે ઉપરથી તો તે તેને ઘણીજ સુંદર દેખાવા લાગી! જેનાં નેત્રોનું તેજ અસિ, તારા કિંવા રત્નોના તેજ કરતાં વિશેષ અને કેવળ જૂદાજ પ્રકારનું હતું, તેના સુંદર કટાક્ષે બળવંતસિંહ જેવા શૃંગારવિષયમાં અજાણ્યા અથવા શૃંગારવ્યાપારમાં પ્રવેશ કરનારા યુવકને કેટલો બધો મોહિત કરી નાંખ્યો હશે એની કલ્પના તો, પ્રિય વાચક તું પોતે જ કરી લેજે!

આ સુંદર મૂર્તિ તેની દૃષ્ટિ સમીપે આવતાંજ બપોરે પોતે લતિકાદેવીને મળ્યો હતો, એ વાતને તે કેવળ વિસરી ગયો. બપોરે જે સુંદરીએ પોતાને મુગ્ધ કરી નાંખ્યો હતો તેને તો તે અત્યારે વિસરીજ ગયો, બલ્કે લતિકાદેવી નામની કોઇ બાળાએ પોતાની મુલાકાત લીધી હતી, એ પ્રસંગનું પણ તેના મનમાંથી બિલકુલ વિસ્મરણ થઇ ગયું! અત્યારે તેના હૃદયમંદિરમાં એકલી જમનીની જીવંત મૂર્તિ જ વિરાજમાન થઇ રહી હતી, તેના સંબંધના જ સર્વ વિચારો તેના મગજમાં ચાલી રહ્યા હતા. તેનું મન અને આંખો

બલકે દેહ અને આત્મા સર્વ કાંઇ જમનીમય જ થઇ ગયાં હતાં એમ કહીએ તોપણ ચાલે !

"સરદાર સાહેબ !" કેટલીક વાર સ્તબ્ધ રહીને જમની બોલી: "તે દિવસે આપે છાવણીમાંથી નીકળતી વખતે આપણો મેળાપ એક વાર ફરીથી થાય એવી આશા પ્રદર્શિત કરી હતી; તે વખતે કર્યા પ્રમાણે હું આજે આપના દર્શનાર્થે આવી છું."

સોનાની ઘંટડીના મધુર રણકારના જેવા જમનીના આ મંજુલ શબ્દોથી જાણે કે પોતે નિદ્રામાંથી જાગૃત થતો હોય એવું બળવંતસિંહને લાગ્યું અને બોલ્યો: 'મારા પર આપનો તે મોટો ઉપકાર થયો છે !'"

"લગભગ આઠ-દશ દિવસ અગાઉ આપે વીરોત્તમ મહારાજની છાવણીમાંથી નીકળતી વેળાએ મારી સાથે આપની મિત્રતા થાય એવી ઇચ્છા દર્શાવી હતી અને આપની તે ઇચ્છા મેં કબુલ કરી હતી. એ વાત તો આપના ધ્યાનમાં હશે જ !" જમનીએ પૂછયું.

"ધ્યાનમાં હશેજ એટલે શું ?" બળવંતસિંહ કાંઇક અધીરો થતો બોલ્યો: "આપણી તે દિવસની મુલાકાત હું વિસરી ગયો હોઇશ એમ શું તું માને છે ? એવી બાબતને ભૂલી જવી તે તો એક ગૃહસ્થ અને ખાસ કરીને સરદાર કહેવડાવનારને માટે તેના શીલને કલંક લગાડનારૂં કાર્ય જ કહેવાય; અને ખાસ કરીને તારા સંબંધમાં તો તેવું કાર્ય મને મોટું શરમભરેલું જ થઇ પડે, કારણકે સ્ત્રીઓના અંગમાં જેટલા ગુણ વધારે હોય છે. તેટલું તેઓનું વર્ચસ્વ પુરૂષોપર વધારે બેસે છે; અને જેટલું એ વર્ચસ્વ વધારે બેસે છે, તેટલાં શૌર્યનાં વધારે કાર્યો કરવાનું ધૈર્ય પુરૂષમાં આવે છે !"

જમની આનંદથી બોલી:"ત્યારે તો સરદાર સાહેબ હજીસુધી

મારા મિત્ર જ છે અને મારે પણ તેમની સાથે મિત્રાચારીથી જ વર્તવું જોઇએ !"

બળવંતસિંહે પૂછ્યું: " પણ તને આવી શંકા કેમ આવી. વારૂ !"

"શંકા આવી છે એવું કશું જ નથી; પણ જે સ્થિતિમાં જે સ્થળે અને જે સમયે આપણો આ મેળાપ થાય છે, તે સ્થિતિમાં પહેલાં આપણાં મનની પક્કી ખાત્રી કરી લેવી એ મને અગત્યનું જણાવાથી હું માત્ર તેમ બોલીઃ બીજી કશી શંકા રાખશો નહિ." જમનીએ ઉત્તર આપ્યો.

બળવંતસિંહ આતુરતાથી બોલ્યોઃ "સુંદરી ! તારૂં કહેવું બરાબર છે. હું તારા પ્રત્યે કેવો આદરભાવ ધરાવું છું તે દર્શાવવાનો યોગ્ય પ્રસંગ હજીસુધી આવ્યો નથી; તેવો પ્રસંગ એક વાર–ગમે ત્યારે પણ–અવશ્ય આવશે, અને તે વખતે આ એક ગરીબ સરદારના વચનમાં અને વર્તનમાં કેટલું એકસરખાપણું રહેલું છે તે હું સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપીશ, અત્યારે તું જેના આશ્રયમાં રહેલી છે, તે પરાક્રમી પુરૂષ જોકે લોકહિતને માટે શ્રમ ઉઠાવી રહ્યો છે, તોપણ તેના ઉદ્યોગમાં હજી સ્થિરતા આવી શકી નથી. એક વાર તેને પોતાનું કાર્ય સંપૂર્ણ કરી લેવા દે, એટલે પછી હું પણ મારે જે કાંઇ કરવાનું છે, તે કરી બતાવીશ."

" સરદાર સાહેબ ! આ ભાષણથી આપ મારા પર કેટલો બધો ઉપકાર કરો છો, મારૂં કેટલું બધું સન્માન કરો છો તેની મને પૂર્ણ રીતે કલ્પના પણ આવી શકતી નથી !" આ શબ્દો બોલતી વખતે જમનીએ પોતાની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ બળવંતસિંહ તરફ જ રાખી હતી. તે આગળ બોલીઃ " પણ સરદાર સાહેબ ! આપને મારે એટલી એક

વધુ બાબત પૂછવાની છે કે આપ જે કાંઇ બોલો છો, તેનો આપે પૂર્ણ રીતે વિચાર કર્યો છે કે? આપણુ બન્ને વચ્ચે મૈત્રી થવાથી આગળ જતાં તેનું કેવું પરિણામ આવશે, તેની આપને સારી પેઠે કલ્પના આવી છે કે?"

"આપણી મૈત્રીનું પરિણામ પ્રતિકૂળ આવશે, એવુ મારા મનમાં કાંઇ પણ વાર આવ્યું નથી!" બળવંતસિંહે આ શબ્દો જોરથી ઉચ્ચાર્યા ખરા, પરન્તુ જમનીના કથનમાં કાંઇ પણ ગૂઢ પ્રકાર રહેલો છે, એવું તેના ધ્યાનમાં આવ્યા વિના રહ્યું નહિ. તે બોલ્યો: 'જમની! હું જે કાંઇ કહું છું તે તું લક્ષપૂર્વક સાંભળી લે."

"પણ સરદાર સાહેબ! આવી વાત આપણે આ સ્થળે બેસીને કરીએ, તેને બદલે જરા દૂર નદીને કાંઠે ફરતાં ફરતાં કરીએ તો તે વધારે સારૂં, નહિ, વારૂ?" જમનીના એ શબ્દો સાંભળતાં જ બળવંતસિંહ એકદમ ઉઠયો અને નદીના કિનારા તરફ જવા લાગ્યો. જમનીના મ્હોંમાંથી એક શબ્દ નીકળ્યો કે તુરત તે પ્રમાણે વર્તવું, એવી જ તેના મનની સ્થિતિ થઇ ગએલી હતી! નદીને કાંઠે ગયા પછી જમની હાસ્ય કરીને બોલી: 'મહારાજ: આપ મને કાંઇક લક્ષપૂર્વક સાંભળવાનું કહેતા હતા. નહિ વારૂ? પણ મારા સંબંધી ગૂઢ વાતો આપ જાણતા નથી, તેવીજ આપ એમ બોલતા હતા."

"નહિ, નહિ, સુંદરી!" બળવંતસિંહ આવેશપૂર્વક બોલ્યો: "તારા સંબંધે મારા મનમાં જે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો છે તે કાંઇ જેવી તેવી વાતથી નષ્ટ થઈ જાય તેવો નથી; જે સમયે સૌથી પહેલી તું મારી નજરે પડી, તેજ સમયે તારે માટે મારા મનમાં પૂજ્યભાવ જાગૃત થયો હતો અને તેથી જ તે દિવસે તારાથી છૂટા પડતી વખતે તારી સાથે સ્નેહ-મૈત્રી જોડવાની ઇચ્છા મેં પ્રદર્શિત કરી હતી."

" પણ મારી સાથે એવી મૈત્રી કરવા માટે આપને હવે કાંઇ ખરાબ લાગતું નથીને ? " જમનીએ પ્રશ્ન કર્યો.

બળવંતસિંહ ઉતાવળો બોલી ઉઠયો: "મને લાગે છે કે તારૂં મન કેવળ નિષ્ઠુર છે; તેમાં દયા જ નથી, નહિતો તારા મનમાં આવા પ્રકારની શંકા જ આવે નહિ ! તારી સાથે બહુ પરિચય નહિ હોવા છતાં મેં તારો સ્નેહ સંપાદન કરવાની ઇચ્છા કરી તેથી કદાચ તને એમ લાગતું હશે, પણ હું એક વાર આપેલું વચન પાછું લેનારો માણસ નથી. એ વાત તો તારા ધ્યાનમાં આવવી જ જોઇતી હતી."

આ ઉપર જમનીએ કાંઇ જ જવાબ આપ્યો નહિ. કેટલીક વારસુધી બન્ને જણે મૌન ધર્યા કર્યું. છેવટે બળવંતસિંહ બોલ્યો: " જેમ જેમ હું વધારે ને વધારે વિચાર કરૂં છું તેમ તેમ તારા સ્નેહથી મને વધારે ને વધારે આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે; વધારે તો શું કહું પણ કાંઇ રાજકારસ્થાનને લીધે મારે કદાચ વીરોત્તમની સાથે લડવું પડશે, તોપણ હું તારી સાથે જોડેલી મૈત્રીમાં અંતર પડવા દઇશ નહિ. મેં ગુર્જર રાજપૂત કુળમાં જન્મ લીધો છે અને મારા કુળની કીર્તિને સાટે પણ તને જેથી સુખ ઉત્પન્ન થાય તે કાર્ય મારે કરતું એને હું મારૂં કર્તવ્ય કર્મ સમજું છું ! " બળવંતસિંહ વીરશ્રીપૂર્વક આગળ બોલ્યો: " સુંદરી ! તારા સંબંધે જે કાંઇ ગૂઢ વાતો હોય તે સઘળી મને કહી દે. મારા પર તું સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખજે. પ્રત્યક્ષ મૃત્યુની સાથે મારે લડવું પડશે, તોપણ હું કદાપિ ડગમગીશ નહિ, પછી બીજાની તો શી વાત કરવી ? તારા પર જે કાંઇ સંકટો આવી પડયાં હોય તે તું મને કહે, તેમાંથી પાર પડવાનું સામર્થ્ય જો મારા અંગમાં હશે, તો હું કદી પણ પાછો હઠીશ નહિ, એ તું તારા મનમાં નક્કી માનજે.

"મહારાજ, આપ ખરેખર અત્યંત શૂરવીર અને ઉદાર છો. આપના આ શબ્દો સાંભળીને મારું ચિત્ત બહુ જ શાંતિનો અનુભવ કરે છે." જમની હર્ષપૂર્વક બોલી! "આપ જેવું બોલો છો તેવું જ કરી બતાવશો, એમાં કશી શંકા નથી. પણ આ આપના ઉપકારનો બદલો વાળવાને મારી પાસે ફક્ત સારા શબ્દો સિવાય બીજું કશું સાધન નથી એથી મને બહુ જ ઓછું આવે છે! મારા કલ્યાણને માટે સાહસ કરતાં આપને કદાચ કાંઇ ઇજા થશે, તો હું આપની પાસે બેસીને આપની સેવા કરીશ અને આપણા કલ્યાણને માટે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીશ, એ સિવાય હું રંકની પાસે બીજું શું હોઇ શકે!"

"સાબાશ! જમની! સાબાસ!" બળવંતસિંહ પ્રેમપૂર્વક બોલ્યો: "આહા! તારું મન કેટલું સુકોમળ છે? આવી એક અનુપમ લાવણ્યવતી સુંદરીને–પ્રેમની પુતળીને 'જમની' એવું ભયંકર નામ શામાટે આપવામાં આવ્યું હશે તે મને મોટો ચમત્કાર જણાય છે."

"સરદાર સાહેબ! મારું ચારિત્ર બહુ જ મોટું છે, તે બહુજ ભયંકર છે! તે ક્રૂરતાથી ભરેલું છે!! મનુષ્યની નીચ મનોવૃત્તિની તો તેમાં અવધિ થઈ ગઇ છે!!!" એ શબ્દો ઉચ્ચારતાં જમનીએ બળવંતસિંહનો હાથ પકડયો એટલે બળવંતસિંહને જણાયું કે તેના શરીરે એકદમ પરસેવો વળી ગયો છે અને તે થરથર કંપી રહી છે!

"સુંદરી! બળવંતસિંહ કિંચત્ ખિન્ન થઇને બોલ્યો "તારા મનને ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય એવી વાત મારાથી ભૂલથી બોલાઈ ગઈ; તે માટે મને ક્ષમા કરજે! તારા મન ઉપર ખરાબ અસર થાય એ ઉદ્દેશથી હું કાંઈ એ વાત બોલ્યો નથી. સહજ જ એ વાત મારા મ્હોંમાંથી નીકળી ગઇ છે."

"મહારાજ! આપ એવું ન બોલો." જમનીએ કહ્યું: "શું આપ મારા મિત્ર નથી? તો પછી આપણા બન્ને વચ્ચે કોઇ પણ વાત છાની કેવી રીતે રહી શકે? આપને આવી ચમત્કારિક સ્થિતિમાં છોડીને હું કદી પણ દૂર જઇશ નહિ. વળી મારા જીવનની કેટલીક વિચિત્ર વાતોના સંબંધમાં આપના જેવા વીર અને ઉદાર પુરુષની મારે સલાહ લેવી જોઇએ. મારી સર્વ હકીકત હું એક વાર આપને કહી નાંખું છું. અનેક સંકટો, ભયંકર પ્રકાર અને અસાધારણ ક્રૂરતા, એ સઘળું —"

એટલા શબ્દો તેના મુખમાંથી બહાર નીકળ્યા–ન નીકળ્યા, એટલામાં તો પૃથ્વીના ઉદરમાંથી બહાર નીકળ્યાના જેવો ગંભીર પરન્તુ કર્કશ સ્વર સંભળાયો: "જમની પુત્રી! બસ કર!! નહિતો તારી ઘડીઓ ભરાઇ ચૂકી સમજ!!!" આ શબ્દો બન્ને જણાંએ સાંભળ્યા!

"રાક્ષસ! ચાલ, નીકળ અહીંથી—" એટલા શબ્દો ઉચ્ચારતાં જ તે સુંદરી અચેતન બની ગઇ, જો બળવંતસિંહે તેને ચાલાકીથી ઝીલી લીધી ન હોત તો તેને જરૂર ભોંયપર પછાડ ખાધી હોત!

એટલામાં કોઈ કર્કશ આવાજથી–મોટે સ્વરે ખડખડ હસતું હોય એવું બળવંતસિંહને જણાયું. તે વિકટ હાસ્ય સાંભળીને તેનાં રૂંવાડાં ઉભાં થઇ ગયાં, પોતાના શરીર કરતાં તે મૂર્છિત પડેલી દુર્ભાગી સુંદરી તરફ તેનું વધારે લક્ષ હોવાથી તેને આ પ્રકારથી કશો ભય લાગ્યો નહિ. તે તેને સંભાળપૂર્વક ઉચકીને જરા છૂટી જગ્યામાં લઇ ગયો અને જમીન પર સુવાડી દીધી.

જમની તે વખતે કણસતી હતી એ ઉપરથી તેને કાંઇ પણ અંતરની વ્યથા થતી હોવી જોઇએ, એવું બળવંતસિંહને લાગ્યું. આ કોઇ ભૂત–પ્રેતનો ચમત્કાર હોય એવી તેને શંકા આવી, એટલે તેણે શાંતિપૂર્વક ઇશ્વરસ્મરણ કર્યું.

તેને સાવધ કરવાને નદીના વહેણમાંથી પાણી લેવા જવાનો વિચાર બળવંતસિંહ કરતો હતો, એટલામાં તો જમનીએ પોતાની આંખો ઉઘાડી અને એક વાર ચારે તરફ દૃષ્ટિ કરી. એકાએક સર્પ કિંવા બીજું કોઇ પ્રાણઘાતક જાનવર દૃષ્ટિએ પડતાંજ માણસની દૃષ્ટિ જેવી ગભરાએલી બની જાય છે તેવી જ ભીતિયુક્ત દૃષ્ટિ અત્યારે જમનીની પણ થઈ ગઇ હતી. તેની તેવી દૃષ્ટિ ક્ષણભર બળવંતસિંહ ઉપર ઠરી, કે તુરતજ તેનો ભય દૂર થઇ ગયો અને સ્ત્રીજાતિના સ્વાભાવિક લજ્જા-મૃદુતા આદિ વિકારોતેના સુંદર વદન ઉપર ચમકવા લાગ્યા. તે બોલી: "સરદાર સાહેબ ! મારા પર આપના અગણિત ઉપકાર થયા છે ! પેલા ભયંકર શબ્દોથી તો હું ગર્ભગળિત જેવી જ બની ગઇ !"

" પણ જમની ! પહેલાં મને એટલું કહે કે હમણાં કોઇએ જે ભયંકર શબ્દો ઉચ્ચાર્યા તેનો અર્થ શું ! " બળવંતસિંહે પૂછ્યું.

" તે કહેવાનું અત્યારે મારામાં ચૈતન્ય જ રહ્યું નહિ. " જમની ચારે તરફ લક્ષપૂર્વક જોતી જોતી ધીમેથી બોલી: ' ફરીથી કોઇ વાર વળી યોગ્ય તક મળતાંજ હું મારી સઘળી હકીકત આપને કહીશ. "

" સુંદરી ! મને આમ સંશયમાં જ ગુંચવાતો મૂકીને તું જા નહિ, હું ભૂતપ્રેતને માનતો જ નથી અને મને તેથી કશી બ્હીક પણ લાગતી નથી. પણ હમણાં અહીં કોઈએ ઉચ્ચારેલા એ ભયંકર શબ્દો સંબંધે મને તું ગુંચવણમાં ન રાખ ? " બળવંતસિંહે આતુરતાથી કહ્યું.

" મહારાજ ! મારા પર દયા કરો અને એ સંબંધે અત્યારે મને બહુ આગ્રહ ન કરો. " જમની તદ્દન દીન વાણીથી બોલી: "અત્યારે હું કેવળ ચિત્તભ્રમિત બની ગઇ છું. અત્યારે હું મારી હકીકત બરાબર રીતે મેળ મેળવીને કહી શકીશ પણ નહિ. વળી તે હકીકત

એટલી બધી ભયંકર છે કે તે પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં મને જે ભય લાગશે તે ભય સહન કરવાની પણ અત્યારે મારામાં તાકાત નથી! હમણાં મારી જે સ્થિતિ થઇ હતી તેવી જ સ્થિતિ પુનઃ થઈ જાય, એવી ઇચ્છા આપ કૃપા કરીને ન કરો અને મારી વિનતિ લક્ષમાં લો !"

જમનીની આ દીન વાણી સાંભળીને બળવંતસિંહ દયાર્દ્ર બની ગયો. તેની હકીકત સાંભળી તેના સંકટને દૂર કરવું એવી જે ઇચ્છા તેના અંતઃકરણમાં જાગૃત થઇ હતી તે ઇચ્છા તેની સુકોમળ વાણીથી હૃદયમાં ને હૃદયમાં શાન્ત બની ગઇ. તે ફક્ત એટલું જ બોલ્યો: " પણ પુનઃ આપણે થોડાજ વખતમાં મળી શકીશુ તો ખરાંને ?"

"હા, આપણેથોડા જ વખતમાં પાછાં ફરી મળીશુ," આ વખત જમની ઊભી થઇ અને તે અંધકારમાં પણ તેના તીવ્ર કટાક્ષ પોતા પર પડતા હતા એ બળવંતસિંહના ધ્યાનમાં આવી ગયું.

"પુનઃ આપણે મળીશું એવું તું કહે છે ખરી, પરંતુ કયાં અને કયારે મળીશું ?" બળવંતસિંહે પૂછયું.

" તે હું અત્યારે નક્કી કરતી નથી." જમની બોલી: " પણ મને યોગ્ય તક મળતાં જ હું આપની મુલાકાત લઇને આપને સઘળી હકીકત કહીશ, એટલું જ અત્યારે તો કહું છું. મારા આ વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખજે; વારૂ, ત્યારે હવે હું જઉ છું."

" પણ એક જ શબ્દ બોલ–માત્ર મને એટલુંજ કહે કે તે શબ્દ કોણ બોલ્યું અને તે રાક્ષસ કોણ હતો ?" બળવંતસિંહે ઉત્કંઠ બનીને પૂછયું.

" સરદાર સાહેબ ! મારૂં નામ જમની છે, એ તો ધ્યાનમાં

છેન !" એ શબ્દો તેણે એવા કાંઇ વિલક્ષણ અવાજે ઉચ્ચાર્યા અને પોતાની દષ્ટિ એટલી તીક્ષ્ણ કરી કે જાણે તેમાંથી વિદ્યુત્‌ના તણખા ઉડતા હોયની ! એ અંધકારમાં પણ તેની ચમકતી આંખો બળવંતસિંહને મુગ્ધ કરવા લાગી !

"જમની" એ નામ જોકે તેણે તેના મુખમાથી પહેલાં ઘણી વાર સાંભળ્યું હતું, તથાપિ તે કેટલું ભયંકર છે તેની કલ્પના તેના મનમાં અત્યારના જેટલી પૂર્વે કોઇ વાર આવી નહોતી "અહો ! ઘણો જ ભયંકર પ્રકાર !' એટલુ બોલીને બન્ને હાથવડે તેણે પોતાનું મ્હોં ઢાંકી દીધું !

થોડીએક ક્ષણ પછી તે ભાનમાં આવ્યો અને આંખો આડેથી હાથ દૂર કરીને તેણે ચારે બાજુએ નિરીક્ષણ કરવા માંડયું. પરન્તુ જમની તેની નજરે પડી નહિ. તે તો ત્યાંથી ક્યારનીએ ચાલી ગઈ હતી !

પ્રકરણ ૪ થું.

તેજસીંગ અને દાનસીંગ.

આ તરફ જે વખતે બગીચામાં જમની અને બળવંતસિંહનો પ્રેમસંવાદ ચાલી રહ્યો હતો, તે વખતે બીજી તરફ બળવંતસિંહના બન્ને સેવકો તેજસીંગ અને દાનસીંગ સંગમપુરની શોભા નિહાળવાને અને રાત્રિના શાંત સમયમાં ઠંડી હવા ખાવાને પોતાના ઉતારામાંથી બહાર નીકળી ગયા હતા. લગભગ એકાદ પ્રહાર રાત્રિ વીતી ગયા પછી શહેરથી આસપાસ ફરતાં તેઓ દક્ષિણ તરફના દરવાજા પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાંથી તેઓ ઉતારે જવાને પાછા ફરવાના હતા એટ-

લામાં ત્યાં આગળ એક વૃદ્ધ સ્ત્રી તેમની નજરે પડી તેનું વય સાઠેક વર્ષની આસપાસ જણાતું હતું, તોપણ તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી તે એક આનંદી સ્ત્રી જણાતી હતી અને તેણે પહેરેલાં વસ્ત્રો પણ એક જુવાન સ્ત્રીને શોભે તેવાં જણાતાં હતાં.

તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ એ બન્ને જણ તરફ એક વાર બારીકીથી નજર કરી અને જાણે કે બહુ જ આનંદ પામી હોય તેવી રીતે બોલી : " છોકરાઓ! આજની રાતનો બહાર કાંઇ અજબ તરેહનો ખીલી રહ્યો છે, નહિ વારૂ ?

તેજસીંગ જવાબ આપતો બોલ્યો : " હા, આજની હવા બહુ જ મૃદુ અને રોચક છે, તેમજ તમારા શહેરમાં દિવસ કરતાં રાત્રિના શાન્ત સમયમાં ફરવામાં બહુ મજાહ મળે છે. "

" ત્યારે તો આ શહેરમાં તમે કેવળ નવા જ આવેલા જણાઓ છો ! " એ વૃદ્ધાએ પૂછયું.

" અમે આ શહેરમાં તદ્દન નવાસવા નથી. અમને અહીં આવ્યા-ને આઠ-દિવસ થઇ ગયા છે. " દાનસીંગ બોલ્યો.

" વારૂ, પણ અહીં તમે ઘણા દિવસ રહેવાના હશો, નહિ વારૂ ? " વૃદ્ધાએ પૂછયું.

" તે કાંઇ અત્યારથી કહી શકાય નહિ. " તેજસીંગે જવાબ આપ્યો : " અમે બીજાના સેવકો છીએ-સ્વતંત્ર નથી. તોપણ અહીં અમારો મુકામ પંદર દિવસ કે મહિનાથી વધારે રોકવાનો નથી. કાલે અહીં જે સરદારોની સભા મળવાની છે તેમાં નક્કી થયા પ્રમાણે અમારો અહીંનો નિવાસ વધારે કે ઓછો નક્કી થશે. "

" એ ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે અહીં જે મોટા મોટા

સરદારો અને કિલ્લેદારો એકઠા થયા છે, તેમાંના જ કોઇ સરદારના તમે આશ્રિત હશો. ” વૃદ્ધાએ કહ્યું.

“ હા બાઇ, તમારૂં અનુમાન ખરૂં છે ” તેજસીંગ બોલ્યો : “ પણ હવે રાત્રિ બહુ વીતી ગઇ છે અને મોડું થાય છે, માટે આપણે ઉતારે જવું જોઇએ; ચાલ દાનસીંગ ! ”

“ શું મોડું થાય છે ! ” આ શબ્દો તે વૃદ્ધાએ એવા તો મશ્કરીના સ્વરથી ઉચ્ચાર્યા કે તે સાંભળતાં જ પાછા ફરવા જતા તે બન્ને જણા ફરીને એ વૃદ્ધની તરફ મોં કરીને ઊભા રહ્યા. તે આગળ બોલી: “આ ઉપરથી જણાય છે કે તમારો સરદાર બહુ જ કડક મિજાજનો હોવો જોઇએ, કારણકે શહેરમાં લોકો હજી હવે જ ગાવા બજાવવાનો આનંદ લૂંટવા લાગ્યા છે અને સુંદર પ્રમદાઓનાં નેત્ર પ્રેમના મદથી હજી હવે ચમકવા લાગ્યાં છે, એવા મજાના સુમધુર સમયે તમારો સરદાર તમને શહેરમાં ફરવાની પણ પરવાનગી આપતો નથી! વળી આ શાહેરમા તમારી આદરપૂર્વક સેવા કરવાને અને પોતાના નાજૂક કરકમળથી તમને મદ્યની પ્યાલીઓ ભરીને પાવાને અનેક યુવતીઓ ઉત્શુકતાથી રાહ જોઇ રહી છે, ત્યારે તમે એકાન્તમાં એક ઓરડીમાં પડીને ઘસઘસાટ ઊંઘવાની ઇચ્છા કરી રહ્યા છો, તો પછી તમારી રસિકતાને શાની ઉપમા આપવી, તે જ મને સમજાતું નથી ! ”

“ આ ડોસલીને કાંઇ ગાંડપણ લાગ્યું જણાય છે ! ચાલ, આપણે ચાલતા થઇએ. ” એમ કહીને દાનસીંગે તેજસીંગનો હાથ પકડયો અને તે તેને પાછો ફેરવી લઇ જવા લાગ્યો.

“ થોભ જરા. ” તેજસીંગ બોલ્યો: “ એ ભલે ઘડપણની ઘેલછામાં બોલતી હોય, પણ તેમાં જ કાંઇ ખરૂં તત્ત્વ રહ્યું છે. હું તને કહું

છું કે આજની રાત્રે આપણને કાંઈ ને કાંઈ મોજ મળવાની, અને જો ન મળે તો મારૂં નામ તેજશીંગ નહિ."

"છોકરાઓ! હું કાંઇક નકામો બડબડાટ કરૂં છું એમ શું તમને લાગે છે" આ વખતે તે વૃદ્ધાએ બરાબર જાણી લીધું હતું કે એકના મનમાં જવાનું છે અને બીજાના મનમાં રહેવાનું છે. તે આગળ બોલી: "પણ ભાઇઓ મને તમારી વિનાકારણે મશ્કરી કરવા જેટલો વખત નથી એટલું ધ્યાનમાં રાખજો. હું હમણાં અહીંથી પૃથ્વીપરના એક નંદનવનમાં જવાની છું. ત્યાં અનેક યુવાનો અને યુવતીઓ એકઠાં મળ્યાં છે. આનંદપુર્વક નૃત્ય ગાયન ચાલી રહ્યાં છે. એશ આરામના અનેક પદાર્થોની અને સાધનોની ત્યાં એટલી બધી વિપુલતા છે કે પૃથ્વીપરના મોટા મોટા રાજાઓ પણ એ સુખની કલ્પના કરી શકે નહિ! પણ શું કરૂં? આજે ત્યાં મને એકલીને જ જવું પડે છે!"

આ ભાષણ સાંભળીને તેજશીંગ તો ખીલી ઉઠયો અને બોલ્યો: "મેં નહોતુ કહ્યું કે આજે આપણને કાંઈ પણ નવી મોજ મળવાની છે? કેમ બાઇ! તમે કહો છો એ ઠેકાણે અમને તમારી સાથે લઇ જશો કે?"

"ઇચ્છા હોય તો ચાલો!" વૃદ્ધા બોલી: "ત્યાં તમારૂં આતિથ્ય એવા ઉત્તમ પ્રકારે થશે કે તમે જીંદગીભર તેને સંભારતા જ રહેશો!"

"હું આવત ખરો, પણ એક મોટી અડચણ છે." દાનસીંગ જરા આનાકાની કરતો બોલ્યો.

"એ તો હું સમજી ગયો." તેજસીંગ બોલ્યો: "આપણા સરદાર સાહેબ રાત્રે મોડા પાછા ફરવા માટે આપણને કાલે ઠપકો આ-

પશે એટલું જ ને ? પણ એ માટે તું ચિંતા રાખીશ નહિ. સરદાર સાહેબે જતાં જતાં જ મને કહી રાખ્યું છે કે રાત્રે પોતે પણ ઉતારે મોડા પાછા ફરશે. વળી આજ કાંઈ તેમને આપણી જરૂર પડવાની નથી. ”

“ જો એમ હોય તો મને પણ સાથે આવવામાં કશો વાંધો નથી.” પછી તે વૃદ્ધા તરફ જોઇને દાનસીંગ બોલ્યો : “ બાઇ ! તમે જે ઠેકાણાનું વર્ણન કરો છો ત્યાં તમારી સાથે આવવાને અમે બન્ને એકમત થયા છીએ. પણ અમે તો કેવળ સાદા પોશાક પહેરીને બહાર નીકળ્યા છીએ; માટે ઉતારે જઇને અમારી યોગ્યતા મુજબ પોશાક પહેરીને આવીએ એટલી વાર જરા થોભો તો સારૂ. ”

“ બીજાં કપડાં પહેરવાની કશી જરૂર નથી.” તે વૃદ્ધા બોલી: “ જે વિલાસભુવનમાં હું તમને લઈ જઉં છું, ત્યાં તમને બધ બેસે તેવાં સુંદર અને જાતજાતનાં કપડાંના ઢગલે ઢગલા પડેલા છે. તમને જેવા પસંદ આવે તેવા પોસાક ત્યાં તૈયાર મળી શકશે, માટે જલ્દી ચાલો મારી સાથે. તે સ્થળ અહીંથી બહુ જ દૂર હોવાથી આપણને થોડેક સુધી ઘોડા ઉપર પ્રવાસ કરવો પડશે. ”

“ શું ઘોડા ઉપર પ્રવાસ કરવો પડશે ? ” તે બન્ને જણ એકી સાથે બોલી ઉઠયા: હું તો ધારતો હતો કે તે સ્થળ આટલામાં જ ક્યાંય શહેરની અંદર હશે ! ”

“ તમે દેખાઓ છો તો શૂરવીર લડવૈયા જેવા અને થોડી વાર ઘોડા પર પ્રવાસ કરવામાં પાછા કેમ હઠો છો ? આ તો ભારે આશ્ચર્યની વાત ! ” વૃદ્ધા જરા ભાવ ખાતી બોલી: “ જો તમારે ન જ આવવું હોય, તો પછી તમારે રસ્તે જાઓ. તમે મને સભ્ય માણસ જણાયા અને તમારા ચહેરાપર જરા તેજ જણાયું, તેથી મેં તમને ત્યાં લઇ

જવાની ઇચ્છા કરી, પણ આ ઉપરથી તો તમારી યોગ્યતાને માટે શંકાશીલતા પેદા થાય છે. ' એમ બોલીને તે વૃદ્ધા ત્યાંથી એકદમ ચાલી જવા લાગી.

તેજસીંગ એકદમ તેની આડે ઊભો રહીને બોલ્યો: " બાઇ ! એમ ન્હોાએ નહિ. અમારા મનમાં પહેલા આશા ઉત્પન્ન કરીને હવે અમને આશાતુર સ્થિતિમા જ છોડીને ચાલ્યા જાઓ તે તો ઠીક નહિ."

"ચાલ્યા આવો ત્યારે, મારી પાછળ." વૃદ્ધા પાછી વળીને બોલી: ' પણ હુ તમારી સાથે જે આ શરત કરૂં છુ અને બીજી જે કાંઇ શરત કરૂં તે જો તમને કબૂલ હોય, તોજ તમે તે વિલાસભુવનમાં દાખલ થઇ શકશો અને ત્યાં તમારો ઉત્કૃષ્ટ આદરસત્કાર થશે." એ શબ્દો બોલતાં તેણે હેતપૂર્ણ દૃષ્ટિથી તેમની તરફ અવલોકન કર્યું અને તુરતજ તેણે ઉતાવળે પગલે ચાલવા માંડયુ. તેજસીંગ અને દાનસીંગ પણ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા.

શહેરના દરવાજાની બહાર નીકળી ગયા પછી તે ત્રણે જણા પગરસ્તે એક વનરાજિ તરફ ચાલતા થયા. વનરાજિથી આગળ ચાલતાં તેઓ સ્મશાનમા આવી પહોંચ્યા. આવખતે તે બાઇ વૃદ્ધ હોવા છતાં આટલી ઉતાવળી કેમ ચાલી શકતી હશે તે જોઇને તેમને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયુ. સ્મશાનમા જ્યાં ત્યાં અનેક સમાધિઓ બાંધેલી હતી, તેમાંની એક સમાધિ પાસે જઇને તે બાઇએ કાંઇક ઇશારત કરી કે તુરત જ એક માણસ ત્રણ ઘોડા લઇને ત્યાં આવ્યો.

તે ત્રણે ઘોડા ઉપર ઉત્તમ પ્રકારનું પલાણ બાંધેલું હતુ. તેજસીંગ અને દાનસીંગને તે ઘોડા જોઇને બહુ જ આનંદ થયો અને તેઓ ઘોડા ઉપર બેસવાને આગળ થયા. એટલામાં તે બાઇ સમાધિમાં જઇને બુરખા લઇને આવી પહોંચી અને તે બન્ને બુરખા પોત-

પોતાનાં મ્હોં ઉપર પહેરી લેવાની તેણે તેજસીંગ અને દાનસીંગને સૂચના કરી, આ સાંભળીને તેઓ આશ્ચર્ય ચાન્યા અને બન્ને એક બીજાના મ્હો સામે જોવા લાગ્યા. આ જોઇ વૃદ્ધા બોલીઃ " જે વિલાસભુવનમાં હું તમને લઇ જઉં છું, તેનો માર્ગ કેવળ ગુપ્ત જ રહેવો જોઇએ હું જે શરતો કરૂં તે કબુલ કરવાનું તમે માન્ય રાખ્યું છે અને પછી જ તમે મારી સાથે આવ્યા છો, તે. હવે તમે તમારૂં વચન પાળશો એવી મને ખાત્રી છે. "

પોતે જે નાટકમન્ર્મનો પ્રારંભ કર્યો હતો તેનું પરિણામ શું આવશે તેની કાંઇ પણ ચિંતા નહિ કરતા તે બન્ને જણ બોલ્યા આહ! અમારે હવે શું કરવાનું છે ? "

" મને આ બુરખા તમારા મ્હો ઉપર ઢાંકી લેવા દો. " વૃદ્ધા તેઓના તરફ નિશ્ચળ દૃષ્ટિથી જોઇ રહીને બોલીઃ " અને તે સાથે મને એવું વચન આપો કે આપણો આ પ્રવાસ પૂરો થાય ત્યાં સુધી તમે આ બુરખા કાઢી નાંખશો નહિ, કિંવા ચોરી-છુપીથી રસ્તો જોઇ લેવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ. "

" વારૂ કશી ફીકર નહિ. તમારી મરજી પ્રમાણે વર્તવા અમે કબૂલ છીએ. એક વાર અમે આ સાહસમાં હાથ નાંખ્યો છે, પછી અમે પાછા હઠીએ તેમ નથી. " આ શબ્દો ઉચ્ચારતાં તેજસીંગ દાનસીંગ તરફ અર્થ પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઇ રહ્યો.

દાનસીંગ હળવેથી બોલ્યોઃ " પણ આ સાહસનું અનિષ્ટ પરિણામ ન આવે એટલે બસ " આ શબ્દો તે વૃદ્ધાના સાંભળવામાં આવ્યા નહિ.

તુરત જ તે વૃદ્ધાએ તેજસીંગ અને દાનસીંગના મુખ ઉપર બુરખા પહેરાવી દીધા અને પાછળ એવી મજબુત ગાંઠ વાળી દીધી કે તે

તેઓ શંકાશંકાઇથી છોડી શકે નહિ અને રસ્તો જાણી શકે નહિ. એ પ્રમાણે તેઓ આંધળા જેવા બન્યા એટલે પેલા ઘોડાવાળાએ તેમને ઘોડા ઉપર બેસવામાં મદદ કરી. ને વૃદ્ધા પણ એક ઘોડા ઉપર બેઠી અને તેજસીંગ તથા દાનસીંગના ઘોડાઓની લગામો તેણે પોતાના હાથમાં લીધી. એટલી તૈયારી થઇ જતાં ત્રણે ઘોડા સપાટા બંધ ચાલવા લાગ્યા. અર્ધા કલાક સુધી ઘોડા એક સરખી રીતે ચાલ્યા અને માર્ગમાં કોઇ કશું પણ બોલ્યા નહિ. પછી ઘોડાને જરા હળવે હળવે ચલાવીને તે વૃદ્ધાએ ધીમેથી કહ્યું: " જુવાનો ! તમને હું આટલી અગવડ વેઠાવીને લાવી છું તેથી તમને કદાચ ખોટું તો નહિ લાગતું હોય, પણ ખાસ કરીને આશ્ચર્ય તો લાગતું હશે જ પણ જે સ્થળે હું તમને લઇ જઉં છું, ત્યાંના સુખ અને વૈભવનો એક વાર અનુભવ લીધા પછી તમને તેનું સ્મરણ પુનઃ પુનઃ થયા વિના રહેશે નહિ. પરંતુ અમારો એવો ઠરાવ છે કે આ ચંચળ જગત્‌ના જે પુરૂષને આ સ્વર્ગીય સુખનો અનુભવ એક વાર મળી ચૂક્યો તેને તે પુનઃ મળી શકે જ નહિ. ત્યાંનાં મધુર ગાયનો, તે ગાનારી રમણીય લલનાઓ, ત્યાંના અનેકાનેક ઉપભોગના પદાર્થો અને તે સ્થાનનો એકંદર દેખાવ, એ સઘળું જેણે એકવાર જોયું તેને તે સ્થળે પુનઃ જવાની ઇચ્છા થયા વિના રહેવાની જ નહિ. પણ એક જ પુરૂપને એ સુખનો લાભ બીજી વાર આપવો નહિ એવો અમારો નિયમ હોવાથી અમને તે સ્થાનનો રસ્તો ગુપ્ત રાખવો પડે છે. તમારી આંખો ઉપર બુરખો પહેરાવીને તમને હું એ વિલાસભુવનમાં શામાટે લઇ જઉં છું તેનું કારણ હવે તમારા ધ્યાનમાં આવ્યું હશે. "

" એવો જ જો તમારો નિયમ હોય તો પછી અમે તેનો ભંગ કરવા ઇચ્છતા નથી. " તે બન્ને જણ એકી સાથે બોલ્યાઃ " આ

કરતાં પણ વધારે કઠીન કોઇ પ્રસંગ અમારા પર આવવાનો હોય તો તે વેઠવા પણ અમે તૈયાર જ છીએ, કારણ કે તમે કરેલા વર્ણન ઉપરથી તે સુખનો ઉપભોગ કરવાને અમારૂં મન બહુ જ ઉત્સુક બની ગયુ છે."

પછી અર્ધ ઘડી સુધી તેઓનો પ્રવાસ કેવળ મૌનપણે ચાલ્યો. ત્યારબાદ તેમના ઘોડા ઉભા રહ્યા અને એક મોટો દરવાજો ઉઘડતો હોવાનો તેમને ભાસ થયો. તે દરવાજામા થઇને ઘોડા અંદર પેઠા પછી તેમના પગ પત્થરની ફરસબંધી ઉપર પડતા હોય એવા અવાજ થવા લાગ્યા. તુરત જ ઘોડા ઉભા રહ્યા અને બન્ને જણ ઘોડા ઊપરથી નીચે ઉતરી ગયા. વૃદ્ધાએ તેમના મ્હોં ઉપરથી બુરખા કાઢી નાંખ્યા. એ વખતે પોતે એક ભવ્ય ઇમારતના સુંદર ચોકમાં ઊભા હોય એવું તેમના જોવામાં આવ્યું. તે ઇમારતનું અવર્ણનીય સૌંદર્ય જોઇને તેઓ દિઙ્મૂઢ જેવા બની ગયા. ઇમારતની સઘળી દિવાલો ઉંચા આરસપહાણની બાંધેલી હતી અને બારીઓ જૂદા જૂદા રંગોથી રંગીને સુશોભીત બનાવવામાં આવી હતી, એવુ તેમના ધ્યાનમાં આવ્યુ તેઓ એ સઘળું જોઇ રહ્યા હતા એટલામાં ઉંચા પ્રકારનો પોશાક પહેરેલા કેટલાક નોકરો આગળ આવ્યા અને તેઓમાં કોઇએ ઘોડા પકડી રાખ્યા અને કોઇ તેમને દિવાનખાના તરફ લઇ ચાલ્યા. એક વિશાળ દિવાનખાનામાં જઇ પહોંચતાં વૃદ્ધાએ તેજસીગ અને દાનસીંગની રજા લીધી અને ત્યાથી ચાલી ગઈ; તે ગયા પછી કેટલાક સેવકો એ બન્ને જણને એક બીજા દિવાનખાનામાં લઇ ગયા. તે દિવાનખાનામાં આરસપહાણમાંથી કોતરી કાઢેલાં સ્ત્રીઓનાં મોટાં મોટાં પુતળાં હતાં અને તેમના હાથમાં ફુલઝાડનાં કુડાં તથા દીવીઓ આપવામાં આવી હતી. તેમાંનાં ફુલોથી અને બીજા કેટલાક પદાર્થોથી એ

આખું દિવાનખાનું બહેક બહેક થઇ રહ્યું હતું અને દિવાઓના પ્રકાશથી જ્યાં ત્યાં ઘણો સુંદર અને ચકચકિત દેખાવ નજરે પડતો હતો. એ પ્રમાણે ચક્ષુ અને નાસિકાની તૃપ્તિની સાથે કર્ણેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરનારાં અનેક વાદિત્રો અને ગાયનોનો મંજુલ ધ્વનિ ચોમેરથી સંભાળનો હતો.

એ સ્થળે આવ્યા પહેલા જ પેલી વૃદ્ધાએ કરેલા વર્ણન ઉપરથી તેજસીંગ અને દાનસીંગની વૃત્તિ ઘણી ઉત્સુક બની ગઇ હતી. તેમાં તે શોભાથી, સુગંધથી અને સંગીત ધ્વનિથી વધારે ઉત્તેજકતાનો પ્રવેશ થયો. આથી પોતે કોણ છે અને કેવા સાહસમાં પડે છે તેનું તેમને ભાન જ રહ્યું નહિ પછી તેમને ચાકરો એક ઓરડામાં લઇ ગયા ત્યાં અનેક પ્રકારના મહ્લ્યવાન્ વસ્ત્રાલંકારો ગોઠવી રાખેલા હતા, તેમાંથી તેમને પસંદ પડે તેવાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાની ચાકરોએ તેમને વિનતિ કરી. " વખત બહુ થોડો રહ્યો છે, અને બધું મંડળ થોડા જ સમયમાં એકત્ર થઇ જશે " એવું જો ચાકરોએ તેમને ન કહ્યું હોત, તો ત્યાંના અનેક તરેહના પોશાક જોવામાં જ તેમણે પુષ્કળ વખત ગાળી નાંખ્યો હોત ! તેમણે પોશાક પહેરી લીધો એટલે તે ચાકરો તેમને બન્ને જણને સાથે લઇને એક ભવ્ય દિવાનખાનામાં દાખલ થયા.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઘટક ચુકી.

તેજસીંગ અને દાનસીંગ જે ભવ્ય દિવાનખાનામાં દાખલ થયા હતા. તે દિવાનખાનાને શાની ઉપમા આપવી તે સૂજતું નથી ! તેને

નંદનવન કહીએ કે ભૂલોકનુ સ્વર્ગ કહીએ, પણ એ સ્થાનો કોઇએ જોયાં નથી. એટલે કદાચ એ ઉપમાઓ પણ એ રમણીય દીવાનખાનાને માટે ઓછી પડી જાય, એવો ભય રહે છે ! બરાબર મધરાત થતાં રૂપાનો ઘંટ ઘણા મધુર અવાજે વાગ્યો કે તુરત જ ત્યાં એક એક કરતાં વધારે સુંદર સ્ત્રીઓ આવવા લાગી અને તેમને જોતાં તો તેજસીંગ અને દાનસીંગ અંજાઈ જ ગયા ! ત્યાંની સઘળી શોભાનું અવલોકન કરતાં તેમને પોતાને આંખો મટમટાવવાનું પણ મન થતું નહોતું ! જ્યાં જોઇને ત્યાં તેજ અને ચકચકાટ જ નજરે પડતો હતો ! ચિત્ર વિચિત્ર રંગનાં કાચનાં વાસણોમાં અત્યંત પ્રકાશમાન દીપકો બળી રહ્યા હતા અને તેનાં અનેક પ્રતિબિંબો ભીંત ઉપર બાંધવામા આવેલા મોટા અરીસામાં પડવાથી ચોમેર રંગબેરંગી દીવાઓની દીપમાળા પુરી હોય એવો ભાસ થતો હતો. વળી ત્યાં આવેલી રમણીઓનાં પ્રતિબિંબો પણ તે અરીસામાં પડતાં હોવાથી એકંદરે તે દિવાનખાનામાં કેટલી સ્ત્રીઓ છે તેમની સંખ્યા નક્કી કરવાનું પણ અશક્ય થઇ પડયું હતું. આખું દિવાનખાનું કેવળ સ્ત્રીમય જ બની ગયું હોય એવો તે બન્ને જણને ભાસ થયો.

એટલામાં એક બીજું દ્વાર ઉઘડયું અને તેમાં થઇને કેટલાક પુરુષો અંદર આવ્યા પ્રત્યેક સ્ત્રી પાસે એક એક પુરુષ એ પ્રમાણે સઘળાં જોડાં બંધાઈ ગયાં. એ ઉપરથી સ્ત્રી પુરુષોની સંખ્યા એકસરખી હતી એમ ખુલ્લું જણાઇ આવતું હતું. ત્યાં એકઠા થયેલાં સઘળાં જોડાં સુંદર હોવાથી સૌંદર્યના અનેક પ્રકારના નમૂના એકત્ર કરીને તેમનું પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હોય તેવોજ પ્રકાર દૃષ્ટિગોચર થતો હતો ! તેજસીંગ અને દાનસીંગે પોતાના આખા જન્મારામાં આવા પ્રકારનો સ્ત્રી સમૂહ નહિ જોયો હોવાથી તેઓ તો કેવળ સ્તબ્ધ જ બની ગયા

હતા ! અહીં રહેવું કે અહીંથી ચાલ્યા જવું તે સંબંધે હવે તેમને વિચાર થવા લાગ્યો. પણ હવે જવું કેવી રીતે? તેઓ તો કેવળ પરતંત્ર દશામાં હતા. કેટલીક વાર સુધી તો તેમને એવું લાગ્યું કે પોતે આ સઘળું સ્વપ્નમાં જ જુએ છે, પરંતુ ખાત્રીને માટે તેમણે પોતાના શરીરપર ચુંટકી ખણી જોઇ ત્યારે તેઓ નિશ્ચય કરી શકયા કે એ સ્વપ્ન નહોતું પણ સાચું હતું !

એકત્ર થએલાં સ્ત્રીપુરૂષોનું વય સત્તર કરતાં ઓછું કે ત્રીસ કરતાં વધારે નહોતું. એથી ત્યાં નવયૌવના બાળાથી માંડીને તરૂણ સુંદરીઓ સુધીની પ્રત્યેક અવસ્થાની સ્ત્રીઓ દષ્ટિગોચર થતી હતી. તેવીજ રીતે પુરૂષોમાં હજી જેઓને મૂછો પણ ફૂટી નહોતી તેવા જુવાન છોકરાઓથી માંડીને ભરજુવાનીમાં મહાલતા પુરૂષો સુધીની પ્રત્યેક અવસ્થાના નમુના જોવામાં આવતા હતા. કોઈ પુરૂષો પોતપોતાની પ્રિયતમાના ગળામાં હાથ નાખીને પ્રેમસંવાદ કરતા હતા, તો કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓ પોતાની સખીઓની સાથે ત્યાં પડેલા ખાવા પીવાના પદાર્થોનું સેવન કરતી હતી. ટુંકામાં ત્યાં એકઠાં થએલાં જોડાઓના પ્રત્યેક કૃત્યનું વર્ણન પૂર્ણ રીતે કરવું મુશ્કેલ છે !

એકલામાં એક જુવાનની સાથે એક પ્રૌઢ સ્ત્રી ત્યાં આવી. બીજી સ્ત્રીઓ કરતાં તે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ અને વસ્ત્રાલંકારો જૂદીજ તરેહનાં હોવાથી તેજસીગ અને દાનસીગનું ધ્યાન તેની તરફ આકર્ષાયું તેની ગંભીર મુખમુદ્રા ઉપરથી તે જ એ સઘળા સમાજની અધિષ્ઠાત્રિ હશે એવું સ્પષ્ટ જણાતું હતું. તે એકલીનું જ વય બીજાં સ્ત્રીપુરૂષો કરતાં વધારે હતું—એટલે કે લગભગ ચાળીસેક વર્ષનું હતું. તોપણ તેણે કરેલી ટાપટીપ ઉપરથી તે પચીસેક વર્ષની તરૂણી માલૂમ પડતી હતી. તેની સાથેનો પુરૂષ પણ તેના જેટલી જ વયનો

હતો. તેના પોશાક અને ભવ્યતા ઉપરથી તે કોઇ ઉંચા ખાનદાનનો પુરૂષ હોવો જોઇએ એવુ તે બન્નેએ અનુમાન કર્યું. તે બન્નેનું વર્તન વિવાહ બંધનથી એકરૂપ થએલા દંપતીનું જેવું નહોતું પણ આશક–માશુકના જેવું હતું, એ વાત પણ થોડીજ વારમાં તેજસીંગ અને દાનસીંગના સમજવામાં આવી ગઈ.

એ ઉપરાંત ત્યાં ધ્યાન ખેંચનારો એક વિશેષ પ્રકાર એ હતો કે એક સત્તર–અઢાર વર્ષની વયની સુંદર બાળા માત્રએકલી હતી–તેની સાથે કોઇ પુરૂષ નહોતો. તેના ગળામાં મોટાં મોટાં મોતીનો એક પાણીદાર હાર હતો અને હાથમાં મયરપિચ્છનો એક સુંદર પંખો હતો, તે સુંદરી એક બીજી તરૂણીની સાથે વાર્તાવિનોદ કરતી એક મોટા સુખાસનમાં પડેલી હતી.

તેજસીંગ અને દાનસીંગ જે દિવાનખાનામાં ઊભા હતા. તે દિવાનખાનામાં મુખ્યત્વે કરીને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સ્ત્રીપુરૂષો હતાં. તેઓની તરફ તે દિવાનખનામાંની કોઇ પણ વ્યક્તિનું લક્ષ પહોંચે તે પહેલાં તો ત્યાંનો સર્વ પ્રકાર તેઓએ જોઇ લીધો. એટલામાં પેલી પ્રૌઢ સુંદરીનું–એ સમાજની અધિષ્ઠાત્રીનું ધ્યાન તેમના તરફ ખેંચાયું. તેણે પોતાના પ્રિયતમને કાંઇક સૂચના કરી અને પછી તે બન્ને જણને પોતા પાસે આવવાની ઈશારત કરી. બન્ને જણ અતિ વિનયપૂર્વક તેમની તરફ ગયા અને તેમણે તે બન્નેને સન્માનપૂર્વક પ્રણામ કર્યા.

" સુંદર તરૂણો ! તમે અહીં ભલે આવ્યા !" તે પ્રૌઢાએ અતિ આનંદપૂર્વક અને ગૌરવસૂચક સ્વરે કહ્યું. તેનો તે પ્રેમાળ આવકાર સાંભળીને તે જુવાનોના ગુંચવાઇ ગએલાં મનને જરા શાન્તિ મળી. તેમણે એક વાર આસપાસ નજર કરી તો જણાયું કે ત્યાં આવેલી

લગભગ સઘળી સુંદરીઓ પોતા તરફ મોટી આતુરતાથી જોઇ રહી છે. "તમે મોરા મકાનમાં આવ્યા, તે ઘણું સારૂં થયું. અહીંનાં સર્વે સુખોનો ઉપભોગ કરવાનું તમને મળી શકશે. પણ–" તે પ્રૌઢા ગંભીરતાથી બોલી: "તે પહેલાં એક મહત્વનો વિધિ કરવાનો છે, તે માટે તમે જરા મારી સાથે ચાલો."

એમ કહીને તે પ્રૌઢા ઉઠી અને પોતાના પ્રિયતમને ત્યાંજ રહેવા દઇને પોતે તેજસાગ તથા દાનસીંગ સાથે લઇ તે દિવાનખાનાના એક બીજા દ્વારે થઇને બહાર નીકળી. આમ કરવામાં તેમનો હેતુ એવો હતો કે ત્યાં આગળનું સઘળું ઐશ્વર્ય અને મોહક વસ્તુઓ તે બન્ને જણની દૃષ્ટિએ સંપૂર્ણ રીતે પડે. તે મોટા અને લાંબા દિવાનખાનાને બીજે છેડે પહોંચતાં જ તે પ્રૌઢાએ એક મખમલનો પડદો જરા ખસેડયો અને ત્યાં આગળનું દ્વાર ઉઘાડયું. તેમાં થઇને તે ત્રણે જણાં એક નાના ઓરડીમાં ગયાં ત્યાં અનેક પ્રકારનો ફળમેવો, પકવાનો, માંસના મસાલાદાર પદાર્થો અને વિવિધ પ્રકારનાં મદ્યો સોના–ચાંદીનાં વાસણોમાં ભરી રાખવામાં આવેલાં તેમની દૃષ્ટિએ પડયાં. તે પદાર્થોનો મઘમઘાટ આવતાંજ તે બન્ને જણના મુખમાંથી પાણી છૂટયા વિના રહ્યું નહિ! તોપણ ત્યાં જરાએ નહિ થોભતાં તે સ્ત્રીએ મને પોતાની સાથે એક બીજી ઓરડીમાં આગળ લીધા, તે ઓરડીમાં એક ઝીણો દીવો માત્ર બળતો હતો અને તેથી આસપાસનું અજવાળું સ્પષ્ટ નહોતું. તેમાં પગ મૂકતાં જ કોઇ ભયંકર પદાર્થો તેમની નજરે પડયા, એટલે તેઓ અચકાઇને ઓરડીના ઉંબરામાંજ ઊભા રહ્યા અને ભયચકિત થતા આમ તેમ જોવા લાગ્યા.

"અરે બાયલાઓ!" તે સ્ત્રી બોલી: "તમારામાં જો હિમત નહોતી અને આટલા બ્હીતા હતા, તો પછી તમે અહીં મારા મકા-

નમાં આવ્યા જ શામાટે ?" પહેલાં જે સૌંદર્ય અને શાંતતાની સાક્ષાત મૂર્તિ દેખાતી હતી, તેજ સ્ત્રી અત્યારે એક છંછેડાએલી નાગિણીના જેવી ક્રોધથી છંછેડાએલી દેખાવા લાગી !

તેજસીંગ બોલ્યો: ' બાઇ ! અમે કાંઇ બાયલા નથી, પણ અમે જીવતાં પ્રાણીઓની સાથે લડવા તૈયાર છીએ; મરેલા ઉપર અમારૂં હથિયાર અમે શી રીતે ઉપાડીએ ? "

પછી તે સ્ત્રીએ અધિકારદર્શક સ્વરે તેમને પાછળ આવવાનું ફરમાવ્યું; પરન્તુ બન્ને જણ ભયથી ગભરાઇ ગયેલા હોવાથી તેમને આગળ જવું કે ન જવું તેનો વિચાર થઈ પડ્યો; કારણકે એ ઓરડીમાં જે ભયાનક પદાર્થો તેમની નજર સામે દેખાતા હતા, તે પોતા ઉપર કાંઇ અનિષ્ટ પ્રસંગ આવી પડે એવી આશંકા ઉભયના ચિત્તમાં ઉપન્ન થવા લાગી હતી.

તેઓ આગળ વધવાની આનાકાની કરે છે, એ જોતાંજ તે બાઇના સંતાપનો-ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. પહેલાં તેની રાજકીય પ્રેમયુક્ત મુખમુદ્રામાં અત્યારે એટલો બધો ફેરફાર થઇ ગયો હતો કે પહેલાંનું સ્ત્રીજાતિનું માદવ જ તેનામાંથી નષ્ટ થઇ ગયું હતું અને તે એક રાક્ષસીના જેવી ક્રૂર દેખાતી હતી તેના નેત્રોમાંથી અગ્નિ-કણો વરસતાં હોય એવો જ ભાસ તેજસીંગને અને દાનસીંગ તો થતો હતો !

તે બન્ને જણ તરફ તિરસ્કારપૂર્વક જોઇને તે સ્ત્રી બોલી: "એક વાર મેં તમને અહીં આવવાનું કહ્યું ! હવે બીજી વાર હું તમને અહીં આવવાનું ફરમાવું છું; અને તે પ્રમાણે નહિ વર્તતાં જો ત્રીજી વાર કહેવાની મને જરૂર પડશે, તો તે સાથેજ અહીંના ભયંકર પદાર્થો પોતાની મેળેજ પોતાની જગ્યાએથી આગળ આવીને તમને મજબુત રીતે પકડી લેશે, અને—"

"ઓહ ! ભયંકર ! ઘણુંજ ભયંકર !" એટલું બોલતાજ દાનસીંગે પોતાનું મ્હોં બન્ને હાથવડે ઢાંકી દીધું.

"અરે દાનસીંગ ! જરા ધૈર્ય રાખ !" તેજસીંગે તેને હળવેથી કહ્યું: "આપણે હવે એટલે સુધી આગળ વધી ચૂકયા છીએ કે અત્યારે તેમાંથી પાછા ફરવાનું અશકય બની ગયુ છે ! હિંમત રાખીને હવે આવેલા પ્રસંગને પાર કર્યા વિના આપણો છૂટકોજ નથી !"

પોતાની સઘળી હિંમતને એકઠી કરીને દાનસીગ બોલ્યો: "નહિ, નહિ, આપણે પોતે કાંઇ આપણુ અપમાન કરાવવા માંગતા નથી. 'માથે પડી વિશ્વદેવા' કરી લેવા હું પણ તૈયાર છું !"

"ચાલો, અંદર આવો !" તે સ્ત્રી ત્રીજી વાર બોલી. આ વખતે તો તે કેવળ ક્રૂરતાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જ દેખાતી હતી !

પોતાનું સઘળું ધૈર્ય એકત્ર કરીને તેજસીગ આગળ થયો. તેની પાછળ પાછળ દાનસીગ પણ ચાલ્યો. તેઓ બન્ને અંદર જતાંજ તે ઓરડાનાં દ્વાર ધબોધબ બંધ થઈ ગયા !

દશેક પળ પછી તે દ્વાર પુનઃ ઉઘડયાં અને તેજસીંગ તથા દાનસીગ તેમાંથી બહાર નીકળ્યા. પણ આ વખતે તેમના વદન ઉપરનું સઘળું તેજ નાશ પામી ગયું હતું ! તેઓનો ચહેરો તદ્દન ફિક્કો બની ગએલો હતો અને તેઓ કેવળ તેજહીન–મુડદાં જેવા દેખાતા હતા. બન્નેને શરીરે પુષ્કળ ધામ છૂટયો હતો અને જાણે તેઓ હમણાંજ મૃત્યુના મુખમાંથી છૂટયા હોય એવા દેખાતા હતા.

પણ તે સ્ત્રી આ વખતે કેવળ શાંત દેખાતી હતી. તેનું પહેલાંનું સૌંદર્ય હવે સ્પષ્ટ રીતે દેખાવા લાગ્યું હતું. તેનો પહેલાંનો ક્રૂર શબ્દ હવે મંજુલ થયો હતો. તે બોલી: "તમે થોડો નાસ્તો કરી લો, એટલે તમને ઠીક પડશે." એમ કહીને તે સ્ત્રીએ પોતાના નક-

જાૂક અને કમળદંડ જેવા હાથ વડે મદ્યના બે પ્યાલા ભર્યા અને તે તેજસીંગ તથા દાનસીંગને આપ્યા. બન્ને જણે બહુ વિચાર ન કરતાં તુરત તે પ્યાલા ખાલી કરી વાળ્યા. પછી તેમને થોડો ફળ મેવો ખાવા આપવામાં આવ્યો તેને પણ તેમણે પેટમાં પધરાવ્યો.

હવે તેમનામાં હુશિયારી આવી. તેમનાં મ્હો ઉપર તેજ ચમકવા લાગ્યું અને કંપ નષ્ટ થયો. ભયચકિત અવસ્થા દૂર થઇ અને પુનઃ તેઓ પહેલાંના જેવી સ્થતિમાં આવી ગયા. આ વખતે તે મદ્ય અને ફળપ્રાશન તેમને અમૃતના જેવું મધુર લાગ્યુ. તે બન્ને એકી સાથે બોલ્યાઃ " બાઇસાહેબ ! આપની આજ્ઞા માન્ય કરવાને અમે આનાકાની કરતાં હતા, તે માટે અમને ક્ષમા કરજો. અમારી તરફથી એવું લજ્જાસ્પદ અને ગાંડાઇ ભર્યુ વર્તન કેવી રીતે થઇ ગયું તે સંબધે વિચારતા અમને હવે શરમ લાગે છે. અમારા સંબંધે આપનું મન એ દૂષિત થયું હોય તો."—"

" ના ના," તે સ્ત્રી વચમાં બોલી ઉઠીઃ " તમે તો બહુ જ ધૈર્યથી વર્ત્યા છો; વળી તમે સોગંદ તો લીધા છે એટલે ફ્શો સવાલ જ હવે રહેતો નથી. હવે ફક્ત તમે તમારા વર્તનથી મારા મનનું પૂર્ણ સમાધાન કરજો, એટલે કે અમારા આ સામાન્ય મંડળના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરીને પણ હું તમને એકાદી વાર ફરીથી અહીં આવવાની પરવાનગી આપીશ."

" પણ બાઇસાહેબ ! તમારા મનનું સમાધાન કેવી રીતે થઇ શકે તે કાંઇક અમે જાણીએ તો ઠીક," બન્ને જણ સાથે બોલ્યા. આ વખતે મદ્યની અસરથી અને ભવિષ્યના સુખની આશાથી એ બન્ને જણાઓ કેવળ ઉલ્લૂ જ બની ગયા હતા. તેઓ આગળ બોલ્યાઃ " એટલે તમારા મનનું સમાધાન થાય એવી રીતે જ અમે વર્તીશું; અને ત-

મારા નિયમોને અનુસરીને તમારા આ સ્વર્ગસુખનો માર્ગ અમારે માટે મોકળો કરી લઈશું.''

"તેમ વર્તવામાં કાંઇ મુશ્કેલી રહેલી નથી." તે શબ્દો એ સ્ત્રી એટલી મૃદુતાથી બોલી અને તે વખતે તેના ચહેરાપર એટલી બધી મોહકતા દેખાતી હતી કે તે બન્ને મદ્યપાનથી ઉન્મત્ત બનેલા સેવકો તેને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરવા મંડી ગયા ! તેમને ઉઠાડીને તે બોલી: "હવે તમે માત્ર એટલુંજ કરો કે તમે મારી સાથે દિવાનખાનામાં ચાલો અને ત્યાં તમારા ભાગ્ય પ્રમાણે જે સુંદરી તમને પ્રાપ્ત થાય તેની સાથે યથેચ્છ ક્રીડા કરો. પણ એટલું યાદ રાખજો કે આ સુખભુવન ક્યાં આવી રહેલું છે તે જાણવાની ભાંજગડમાં તમારે પડવું નહિ." પછી તેણે બન્ને જણને પોતાની સાથે લીધા અને તેઓ સઘળાં પૂર્વ-પરિચિત દિવાનખાનામાં આવી પહોંચ્યાં.

આ વખતે તે દિવાનખાનાની મધ્યમાં એક રૂપાના ચકચકિત મોટા બાજઠની વચ્ચોવચ્ચ અષ્ટભુજા દેવીની સુવર્ણપ્રતિમા સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી અને તેની પૂજા સમાપ્ત થતાં અત્યારે તેને નૈવેદ્ય સમર્પણ કરવાનું કામ ચાલી રહ્યું હતુ. મદ્યમાંસના પદાર્થોનો મઘમઘાટ ચોમેર છૂટી રહ્યો હતો. પૂજાની સમાપ્તિ થતાં ત્યાં આવેલા સર્વ ભક્તો એ તે પ્રસાદ યથાશક્તિ ગ્રહણ કર્યો. પછી થોડી વાર ગાન-તાન ચાલ્યાં. ત્યારબાર એક મોટો મૃત્તિકાઘટ-માટીનો ઘડો લાવીને મૂકવામાં આવ્યો. ત્યાં આવેલી પ્રત્યેક સ્ત્રીએ પોતપોતાની કંચુકી કાઢીને તે ઘડામાં નાખી. પછી તેમની અધિષ્ઠાત્રીએ અને તેના પ્રિયતમે મળીને તે ઘડાની ષોડશોપચારે પૂજા કરી. એ વખત એક બાજુએ પુરૂષો હારબંધ ઊભા હતા અને બીજી બાજુએ સ્ત્રીઓ હારબંધ ઊભી રહી હતી. પૂજાવિધિ સમાપ્ત થયા બાદ અનુક્રમે એક

પછી એક પુરૂષ આગળ આવવા લાગ્યા અને પ્રત્યેક તે ઘડામાંથી એક એક કાંચળી બહાર કાઢવા માંડી. તે કાંચળી જે સ્ત્રીની હતી, તે સ્ત્રી પોતાની કાંચળી ઓળખતાં જ આગળ આવીને પેલા પુરૂષની સાથે ત્યાંથી ચાલી જતી. એ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષોનાં અઠ્ઠાણું જોડાં ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં, એટલે તેજસીંગ અને દાનસીંગનો વારો આવ્યો પૂર્વે જે મયુરપિચ્છના પંખાવાળી સુંદરીનું વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે તેની કાચળી તેજસીંગને અને તેની સખીની કાંચળી દાનસીંગને મળી; અને તે બન્ને જાણાઓએ આનંદપૂર્વક તેમનું અભિનંદન કર્યું! એ સુંદરીઓ કોણ છે અને એ પુરૂષો કોણ છે તેની તેમને પરસ્પર બીલકુલ ખબર નહોતી, તોપણ તેથી કાંઇ તેમના વિલાસમાં હરકત આવે એવું નહોતું જ!!

વાચક! આ અનીતિપૂર્ણ પ્રકરણ ઉપર આ સ્થળે પડદો પાડવાનું જ લેખક વાજબી માને છે. તે સમયના શાકતોનાં અનેક નીચ કૃત્યોમાંનું એકાદું કૃત્ય પણ ખુલ્લી રીતે દર્શાવ્યા સિવાય, તે ઉપર વાચકનો તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થશે નહિ અને તેમ થયા વિના આ કથાની ઘટનાનો રંગ બરાબર જામશે નહિ, તેટલામાટે આટલું વર્ણન આપવાની લેખકને ફરજ પડી છે. જે મકાનની માલીકણનું કિંવા ત્યાંનાં સ્ત્રીપુરૂષોનાં નામો પણ હજી વાચક જાણતો નથી તે મકાનમાં ફરીથી એકાદ વાર તેને આવવું પડશે: પરન્તુ લેખક એટલી તો ખાત્રી આપે છે કે વાચકના મનને કંટાળો અને જુગુપ્સા ઉત્પન્ન થાય એવી કશી અસભ્ય વાત તેની પાસે વર્ણવી બતાવવામાં આવશે નહિ.

જે પ્રમાણે તેજસીંગ અને દાનસીંગને તે સ્થળે લઇ જવામાં આવતી વખતે મોટી સાવધાનતાથી ગુપ્તતા જાળવી રાખવામાં આવી

હતી. તેવી જ રીતે તેમને પાછા લઇ જતી વખતે પણ તેમના મ્હોં પર બુરખો નાંખીને તે જ વૃદ્ધાએ તેમને પૂર્વોક્ત શ્મશાનમાં લાવીને છોડી દીધા હતા. જ્યારે તેઓ પોતાને ઉતારે આવી પહોંચ્યા. ત્યારે પ્રભાત થઇ ગયું હતું, પણ હજી બળવંતસિંહ ઉઠયો નહોતો.

તે રાત્રિના વિલાસથી તે જુવાનોને સુખ મળ્યું હતું શું? શેનો વિલાસ અને શેનું સુખ? આખી રાતનું જાગરણ, મદ્યપાન, અપમાન, ભયંકર પદાર્થોનું દર્શન ઇત્યાદિથી તેઓ શરીરથી તેમજ મનથી થાકીને લોથપોથ થઇ ગયા હતા. મદ્યનો કેફ ઉતરી જતાં રાત્રિના પોતાના કૃત્યથી તેઓને એટલી શરમ ઉત્પન્ન થવા લાગીકે તેઓ એક બીજા તરફ જોતાં જ નીચું માથું ઘાલવા લાગ્યા! પેલી મીઠાબોલી વૃદ્ધાના પાશમાં પોતે એટલા બધા કેવી રીતે બંધાઇ ગયા, તે માટે જ તેઓને હવે આશ્ચર્ય લાગવા માંડ્યું.

આજસુધી તો એ બન્ને જુવાનો કેવળ સરલ મનના હતા, પણ હવે તેમને ઢોંગી પણાનો પાઠ શીખવો પડયો! પોતે આખી રાત બહારજ ક્યાંય ગાળી છે એ વાત જો બળવંતસિંહના જાણવામાં આવી જાય તો તેને કેવી રીતે થાપ આપવી તેનો તેઓ માંહો માંહે વિચાર કરવા લાગ્યા. પરંન્તુ તેમના સદ્દભાગ્યે તેમની ગેરહાજરીની બળવંતસિંહને ખબર જ નહોતી, એટલે એક પાપ છુપાવાને જુઠું બોલવાનું કે ખોટાં બ્હાનાં કાઢવાનું બીજું પાપ કરવાની તેમને જરૂર પડી નહિ: નહિતો ગુપ્તતા જાળવી રાખવાને ગઇ રાત્રે તેમને જે ભયંકર સોગંદ આપવામાં આવ્યા હતા, તે પાળવાને માટે તેમને જૂઠું બોલવાની જ જરૂર પડત.

પ્રકરણ ૬ થું.

સરદારોની સભા.

કાર્તિક વદ બીજની રાત્રે પહેલા પ્રહરનો અમલ પૂરો થતાં સંગમપુરના રાજમહાલયનાં એક ભવ્ય દિવાનખાનામાં પંદર–વીસ–સરદારો અને કિલ્લેદારો એકત્ર થયા હતા બે–ચાર મહીનાથી જે સભાને માટે મોટી હીલચાલ થઈ રહી હતી, અને જેના પરિણામ ઉપર આખા રાજપૂતસ્થાનની શાંતતાનો આધાર રહ્યો હતો, તે જ એ સભા હતી. એ સભામાં જે પંદર–વીસ માણસો આવ્યા હતા તેઓ સઘળા એ પ્રદેશના મોટા અધિકાર ધરાવનારા અને વિખ્યાત થયેલા હોવાથી તેઓની સંખ્યા જોકે નાની હતી તો પણ તેઓના વિચારોનું મહત્વ ઘણું વિશેષ હતું.

આ સભાના કામકાજમાં ભાગ લેનાર મુખ્ય સરદારો ત્રણ હતા એક શ્યામગઢ વાળો સરદાર ભભૂતમલ, બીજો સુંદરગઢનો સરદાર શૂરસેન અને ત્રીજો પ્રેમદુર્ગનો સરદાર વિજયસિંહ. આમાંના પહેલા બે સરદારો સાથે વાચકોને થોડો પરિચય થઈ ગયો છે અને ત્રીજા સંબંધે અત્ર એટલું જ કહેવું બસ છે કે તે એક બલાઢ્ય સરદાર હતો અને સંપૂર્ણ રીતે શાક્તમાર્ગાનુયાયી હતો. શાક્તોનું મળથી જ ઉચ્છેદન કરી નાંખવું એવો વીરોત્તમનો વિચાર હોવાથી તેની સાથે વિજયસિંહને શત્રુતાથી વર્તવું પડતું હતું. તેના તાબામાં રાજપૂતસ્થાનનો પુષ્કળ પ્રદેશ આવેલો હતો અને તેની આવક પણ સારી હતી. તેણે સંગમપુરમાં એક મોટું મકાન બાંધ્યું હતું અને બહુધા તે પોતાની રાજધાની છોડીને એ મકાનમાં જ રહેતો હતો. તે વિધુર હતો અને તેને કશું પણ સન્તાન નહોતું. તે બહુ જ સદાચરણી અને

કરડા સ્વભાવનો પુરુષ છે એવી તેની કીર્તિ લોકોમાં પ્રસરેલી હતી.

સભાનું પ્રમુખસ્થાન સર્વાનુમતે વિજયસિંહનેજ આપવા કર્યું, એટલે તેણે પ્રમુખને આસને બેસીને કામકાજની શરૂઆત કરતાં સૌથી પહેલાં બળવંતસિંહને જ આગળ બોલાવ્યો, બળવંતસિંહ ગુર્જરેશ્વર વીરધવળના પ્રતિનિધિ તરીકે ત્યાં આવ્યો હતો, એટલે તેની પાસે વીરધવળનો તેવા અર્થવાળો રૂક્કો હોવો જોઇતો હતો. તેવો કાંઈ હુકમ હોય તો તે સભા સમક્ષ રજુ કરવાને પ્રમુખ તરીકે વિજયસિંહ બળવંતસિંહને કહ્યું. તેણે પોતાના કમરપટામાંથી એક કાગળ કાઢીને તે પ્રમુખના હાથમાં આપ્યો. તે વાંચીને વિજયસિંહે કહ્યું: " આ અધિકારપત્ર ઉપરથી બળવંતસિંહ ગુર્જરેશ્વર મહારાજ વીરધવળના પ્રતિનિધિ છે એવું માનવાને મને કશો વાંધો નથી."

" જરા રહો ! " એમ બોલીને ભભૂતમલ પોતાની જગ્યાએથી ઉતાવળે ઉઠયો અને તેણે તે કાગળ પ્રમુખના હાથમાંથી ઝુંટવી લીધો અને કહ્યું: " મને થોડી શંકા રહે છે"

" શું ? શંકા ! " બળવંતસિંહ પોતાની તલવારપર હાથ નાંખતાં બોલ્યો: " જે કોઇ એવો શબ્દ મારા સંબંધે કિંવા મારા કૃત્ય સંબંધે ઉચ્ચારશે—"

" સરદાર સાહેબ ! જરા શાન્ત થાઓ ! " વિજયસિંહ વચમાં બોલ્યો: " તમને યોગ્ય ન્યાય મળશે તે માટે ખાત્રી રાખજો. પણ અરે ભભૂતમલ ! તમે એક સભાસદ થઇને એકદમ મારા હાથમાંથી તે કાગળ ઝૂંટવી લીધો અને વીરધવળ મહારાજના આ સન્માન્ય પ્રતિનિધિ સંબંધે—"

" એ વીરધવળ મહારાજના પ્રતિનિધિ છે એ વાત મને કબૂલ

નથી." ભભૂતમલ બૂમ મારતો બોલી ઉઠયો: " જેને તમે એક અધિકારપત્ર કહો છો તે કાગળ તો એક માત્ર બનાવટ છે—"

" શું ? બનાવટી કાગળ ? " એમ જોરથી તાડુકીને બળવંતસિંહ ભભૂતમલ તરફ તુચ્છતાથી જોઇને બોલ્યો: " રહે, તારૂં બોલવું તાર જ મ્હોંમાં પાછું ધકેલું છું! આ પત્રને બનાવટી કહેનારો તું પોતે જ ખુલ્લી રીતે લબાડ માણસ છે ! "

આ આકસ્મિક પ્રકાર ઊભો થવાથી સભાસદોમાં મોટી ગડબડ મચી રહી. કોઈ ભભૂતમલને ખરો માનવા લાગ્યા, તો કોઇ બળવંતસિંહ ઉપર વિશ્વાસ રાખવા લાગ્યા અને કેટલાક તો ઝટપટ ટંટાનો નિકાલ કરવાની સૂચના કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે સભાના કામની શરૂઆતમા જ મોટી ગરબડ ઉભી થવાથી સૌને બહુ જ ખરાબ લાગ્યું તો પણ પ્રમુખ તરીકે પોતે સૌને શાન્ત કરવા જોઇએ એવું સમજીને વિજયસિંહે કહ્યું: " કાંતો સભાનું કામ શાંન્ત પણે ચાલવું જોઇએ અને કાંતો સભા બરખાસ્ત કરીને સૌએ અહીંથી ચાલ્યા જવુ જોઇએ: એ બે સિવાય ત્રીજો ઇલાજ હવે રહ્યો નથી. હજી આ આપણા રાજપૂતસ્થાનનું દુર્ભાગ્ય પૂરૂં થયુ નથી. એમ જણાય છે; નહિતો આપણા સર્વના કલ્યાણને માટે જે કરવાનુ આપણે ઠરાવ્યું હતું તેમાં આવો બખેડો ઉભો થાત જ નહિ. સરદાર ભભૂતમલ ! તમે તમારી જગ્યાએ બેસો અને સરદાર બળવંતસિંહ ! તમે પણ તમારી જગ્યાએ બેસો. કાંઇ પણ ગેરસમજ થવાથી ભભૂતમલે આવી શંકા લીધેલી જણાય છે; પણ એક વાર તેમને બરાબર સમજણ પડશે, એટલે તે પોતાની ભૂલને માટે માફી માંગશે—"

વિજયસિંહનું આ ભાષણ શરૂ થતાં જ સૌ સભાસદોનું ધ્યાન

તેના તરફ લાગી રહ્યું હતું તે તકનો લાભ લઇને ભભૂતમલે પોતાના ગજવામાંથી એક શીશી કાઢીને તેમાંનો કાંઇ પણ પાતળો પદાર્થ આંગળીવડે તે અધિકારપત્રમાંની સહીપર લગાવી દીધો હતો, પણ એ વાત ત્યાં બેઠેલા કોઇ પણ સભાસદના ધ્યાનમાં આવી નહિ! પોતાનું કામ નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયેલું જોઇને ભભૂતમલમાં હવે બેવડું જોર આવ્યું હતું. તે બોલ્યો: "હું માફી તો માગતો નથી જ, પરન્તુ આ અધિકારપત્ર બનાવટી છે એવું એક વાર ફરીથી પણ કહુંછું, અને એ વાત આ પત્ર ઉપરથી જ સિદ્ધ કરી બતાવું છુ આ પત્રમાં આ ગૃહસ્થનો "સરદાર બળવંતસિંહ" એટલા નામનો જ માત્ર ઉલ્લેખ કરેલો છે. તે કયાંના વતની છે અને તેમના પિતાનું નામ શુ છે તે તેમાં કશુ જણાવ્યુ નથી. વળી ત્યાંના દરબારમાં તે કેવા મહત્ત્વના હોદ્દા પર નીમાએલા છે તેનો પણ આમાં કશો ઉલ્લેખ કર્યો નથી જ્યાર આ પત્રમાં તેમનુ મૂળ વતન, બાપનું નામ અને હમેશનો હોદ્દો લખેલો નથી, ત્યારે આ પત્ર કોઇ દરબારી માણસે લખેલો ન હોવા જોઇએ એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેવું છે. કદાચ એ બાબતો ભૂલથી દર્શાવેલી રહી ગઇ હશે એમ માનીએ, પરન્તુ મેં જે એક ખાનગી તપાસ કરી છે તે ઉપરથી મારા જાણવામાં પકી રીતે આવ્યું છે કે વીરધવળ મહારાજના દરબારમાં બળવંતસિંહ નામનો કોઇ સરદાર જ નથી, કારણ કે રાજધાનીમાં એક પણ સરદારને અથવા સન્માન્ય વ્યક્તિનો ત્યાંના દરબારમાં 'બળવંતસિંહ એ નામનો કોઇ માણસ હોય એવી ખબર જ નથી; અને આ સઘળી વાતોને પુષ્ટિ આપનારી તથા છેવટની પણ અત્યંત મહત્ત્વની વાત એટલી છે કે આ પત્રમાં સહી કે સીક્કો કશું છે જ નહિ!"

ભભૂતમલના આ જોરદાર ભાષણથી સર્વ સભાસદોના મનમાં

બળવંતસિંહ સંબધે તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો. એ કોઇ પણ લુચ્ચો માણસ હોવો જોઇએ, એવી તેમની કલ્પના થવા લાગી. આ વળી શો નવો પ્રકાર બન્યો, તેની કશી સમજ બળવંતસિંહને પડી નહિ. તે સમજી ગયો કે આ વખતે પોતે જે કાંઇ બોલશે તેનું કશું પરિણામ આવવાનું નથી. તે પત્રમાંથી સહી અને સીક્કો કેવી રીતે દૂર થઇ ગયાં તેનો તેને મોટો અચંબો લાગ્યો અને તે બોલ્યોઃ " આ આરોપ કેવળ ખોટો છે. કાગળ ઉપર સહી સીક્કો કરેલો છે."

"પ્રમુખ સાહેબ! આપ પોતે જ હવે ન્યાય આપો કે એ લુચ્ચો છે કે હું લુચ્ચો છું!" એમ કહીને ભભૂતમલે તે કાગળ પ્રમુખની ઉપર ફેંકી દીધો. પ્રમુખે તે કાગળ ઉઘાડીને જોતાં જ સઘળા સભાસદો તેની આસપાસ એકત્ર થયા અને જોયું તો ભભૂતમલનું કહેવું ખરૂં હતું એમ તેઓને જણાઇ આવ્યુ!

"અરે લુચ્ચા!" એમ કહીને સઘળા રાજસ્થાની યોદ્ધાઓએ પોતપોતાની તલ્વારો મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી. બળવંતસિંહ તો તૈયાર જ થઇ રહ્યો હતો. તેની તલ્વાર આ વખતે વીજળીની પેઠે ચમકવા લાગી. તે બોલ્યોઃ " આ માર્ગ સૌથી ઉત્તમ! તમે એક પછી એક આવો, કિંવા સૌ એકી સાથે આવો! ચાલો હિંમત હોય તો લડવાને બહાર પડો, એટલે સરદાર બળવંતસિંહ કોણ છે તથા તેનું પરાક્રમ કેવું છે એ એકદમ તમારા જાણવામાં આવી જશે!"

એ શબ્દો ઉચ્ચારતાં બળવંતસિંહમાં આવેલો આવેશ, ક્રોધથી ભયંકર થયેલી તેની મુખ મુદ્રા અને તેની તલ્વારની ચમક, એ સઘળું જોઇને વિજયસિંહને લાગ્યું કે હમણાં જ કાંઇક અનર્થ થયા સિવાય રહેશે નહિ. તે એકદમ આગળ થયો અને ગર્જના કરીને બોલ્યોઃ " વીર સરદારો! જરા થોભો! આપણે ફક્ત એક જ બાજુનો વિચાર

કર્યો છે. હવે સરદાર બળવંતસિંહને જે કાંઇ કહેવાનું હોય તે તમને કહેવા દો; નહિતો આ છેલ્લી વાત તો આપણા હાથમાં છે જ !"

પ્રમુખના આ ભાષણથી સઘળા પોત પોતાની જગ્યાએ બેઠા અને ત્યાં થોડી શાંતતા વ્યાપી. બળવંતસિંહનું આકળું બની ગયેલું મન જરા પણ શાન્ત થયું, અને તેણે પણ પોતાની તલ્વાર મ્યાન કરી.

પણ એટલામાં તો એકદમ સભાગૃહનો દરવાજો ઉઘડયો અને એકા-એક હાથમાં નાગી તલ્વાર લઇને આવેલો—

પ્રકરણ ૭ મું.

વિજયી વીરોત્તમ દેખાયો !

સભાસ્થાને **વીરોત્તમને** એકાએક આવી પહોંચેલો જોઇને એક બળવંતસિંહ સિવાય બીજા બધા સભાસદો કેવળ ગભરાઈ ગયા ! **વીરોત્તમ** ત્યાં આવવાનો હતો એ વાત બળવંતસંહ તો જાણતો જ હતો. વીરોત્તમના આકસ્મિક આગમનથી સભાસદોને મોટું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું, એટલુંજ નહિ, પણ તેમને મોટો ભય પણ લાગ્યો, કારણકે આખું શહેર કબજે કર્યા સિવાય અને સઘળે પોતાનો અમલ સ્થાપિત કર્યા સિવાય તે એકલો સભાસ્થાનમાં આવ્યો નહોતો. એ વાત તેમની આંખો સમીપ સ્પષ્ટ જણાતી હતી ! ત્યાં એકત્ર થએલા સઘળા સરદારો જોકે ખરા વીર નરો હતા. તોપણ વીરોત્તમે તેઓને અચાનક આવીને ગભરાવી મેલ્યા હોવાથી સ્વસ્થ બેસી રહેવા સિવાય બીજો કશો ઉપાય તેમને સૂઝ્યો નહિ.

"સરદારો !" વીરોત્તમ અત્યંત ગંભીર અને નિશ્ચયદર્શક સ્વરે બોલ્યો: "મારા શૂરા સિપાઇઓએ સંગમપુરને કબજે કર્યું છે અને

તમારા સઘળા સિપાઇઓનાં હથિયારો ઝુંટવી લેવામાં આવ્યાં છે ! એવી સ્થિતિમાં તમે જો કાંઈ પણ હીલચાલ કરવાનો ઇરાદો રાખતા હો તો તે તદ્દન નિરૂપયોગી છે. શહેરમાં સઘળે સ્થળે મારા ચોકી-પહેરા બેસી ચૂક્યા છે અને તેથી તમારે માટે અહીંથી નાસી જવાનું પણ કેવળ અશક્ય જ છે. જો તમે જરા પણ ગરબડ કરશો તો એક ક્ષણમાં તમારે માટે મારે પાકો બંદોબસ્ત કરવો પડશે, એ વાત બરાબર ધ્યાનમાં રાખજો !"

વીરોત્તમનું આ નાનુ પણ જોરદાર ભાષણ કાને પડતા જ સઘળા સરદારોને પોતાનું મોટું અપમાન થએલું લાગ્યું, ગમે તે થાય પણ એક વાર વીરોત્તમની સાથે લડી મારામારી કરીને અહીંથી બહાર નીકળી જવું એવો તેઓનો એકદમ નિશ્ચય થયો, અને તેઓએ પોતપોતાની તલવારો એકદમ મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી. આ બનાવ લક્ષમાં આવતાંજ બળવંતસિંહ પોતાની તલવાર મ્યાનમાંથી કાઢીને આગળ થયો અને સઘળા સરદારો તથા વીરોત્તમની વચ્ચે ઊભો રહીને બૂમ પાડીને બોલ્યો: " રહો ? જરા શાન્ત થાઓ ?બહુ ઉતાવળા થઇને નકામા સંકટમાં પડો નહિ ! આ બલાઢ્ય વીરની ઇચ્છા તમારો ઘાત કરવાની બીલકુલ નથી. જો તમે આવી કાંઇ મૂર્ખતા કરશો તો તેને પણ પોતાની તલવાર હાથમાં લેવી પડશે. જે કામ કેવળ થોડા શબ્દોથી જ થઇ શકે તેવું છે, તેને માટે શસ્ત્રોનો ઉપયોગ કરવો તે વાજબી નથી !"

બળવંતસિંહનું આ ગંભીર અને અધિકારદર્શક ભાષણ સાંભળીને સઘળા સરદારો પોતાની જગ્યાએ ને જગ્યાએ જ સ્તબ્ધ જેવા બનીને ઊભા રહી ગયા. વીરોત્તમે સઘળા સરદારોને પોતા ઉપર ચઢી આવતા જોઇને પણ પોતાની તલવારને હાથ સુદ્ધાં અડાડયો નહોતો.

તેણે એક વાર અતિ સન્માનપૂર્ણ દૃષ્ટિથી તે ગુજર્જર વીર નર તરફ–બળવંતસિંહ તરફ નજર માત્ર કરી અને સરદારોને સંબોધીને કહ્યું: "તમે શાંત થાઓ અને પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી જાઓ; અને જે શરતે હું તમને અહીંયા જવા દઇશ, તે શરત એકવાર બરાબર રીતે સાભળી લો."

અત્યારસુધી બનેલા આ પ્રકારથી સરદાર ભભૂતમલ કેવળ ચીડાઇ ગયો હતો. પોતાનું અને તે સાથે બીજા સઘળા સરદારોનું આ પ્રમાણે પાણી ઉતરી ગએલું જોઇને તે બહુ સંતપ્ત થઇ ગયો હતો અને એ સંતાપ કોઇના ઉપર કાઢયા વિના તેને શાન્તિ મળે તેમ નહોતું, એટલે તે બોલ્યો. "આ સરદાર કહેવડાવનારો ગુજરાતી કોઇ પણ લુચ્ચો, કિંવા શત્રુ તરફનો ગુપ્ત બાતમીદાર હોવો જોઇએ, એવું મને તો પહેલેથ જ જણાઇ આવ્યું હતુ."

બળવંતસિંહ ધીમેથી બોલ્યો: "મૂર્ખ! પડતા ઉપર પાટુ મારવામાં અમે ગુજરાતના રાજપૂતો અમારૂં ભૂષણ માનતા નથી, નહિતો તારી લુચ્ચાઇનો બદલો તો તને બરાબર ચખાડત."

આ શબ્દોથી ભભૂતમલ બહુ જ ક્રોધાતુર થઇને બોલ્યા:' આ લુચ્ચ–હરામખોર મને આવું કહે છે અને તમે સઘળા સાંભળી રહો છો!' એમ બોલીને તેણે એક ચિત્તાની પેઠે બળવંતસિંહ ઉપર તરાપ મારી. તેની તલવારનો ઘા બળવંતસિંહના મસ્તક ઉપર પડે તો જોરથી પોતાની તલવાર ભભૂતમલની ઉગામેલી તલવાર સાથે અફાળી કે ભભૂતમલના હાથમાંથી તેની તલવારની મૂઠ છૂટી ગઇ અને તે ઉડીને એક ખૂણામાં પડી; આ જોતાં જ શૂરસેન અને વિજયસિંહ એકદમ આગળ આવ્યા અને તેમણે ભભૂતમલને પાછો ખેંચી લીધો. બળવંતસિંહે પોતાની તલવાર મ્યાનમાં નાંખી દીધી અને

કહ્યું: " આપના મિત્રને બરાબર રીતે સંભાળો; તેનો પ્રાણ લેવાની મારી ઇચ્છા નથી. મારે જો તેનો ઘાત જ કરવો હોત તો તમે બે તો શું પણ તમે સઘળાઓ તેનું રક્ષણ કરી શકત નહિ."

આ અકસ્માત્ બનેલા પ્રકારથી વીરોત્તમને પણ ઘણું આશ્ચર્ય થયું. તે બોલ્યો: " આ ભભૂતમલે હમણાં જે મુર્ખતા કરી, તેનું તેને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત મળતું જોઇતું હતું, પણ આ ગુર્જર વીરનું શૌર્ય અને સામાર્થ્ય અદ્વિતીય છે, તેવી રીતે તેમનું ઔદાર્ય પણ અદ્વિતીય છે, તેથી જ તે જીવતો છૂટી શકયો છે! " વીરોત્તમ ગર્જના કરીને આગળ બોલ્યો: " ત્યારે પછી મારી સથે પણ સુલેહના કરારો વગેરેના સંબંધમાં આવી જ રીતે તમે વર્તશો? સરદાર બળવંતસિંહની અને મારી ઓળખાણ થએલી છે ખરી, પરન્તુ મારી આ સ્વારી સાથે તેમનો કશો સંબંધ નથી. તેમની લાયકાત ઘણી મોટી છે; ઇશ્વર કરે અને તેમની અને મારી મિત્રતા થાય; પરંતુ તેમની અને મારી વચ્ચે મિત્રતા થવા કરતાં શત્રુતા થવાનો વધારે સંભવ છે, એટલા માટે હું કહું છું કે તમે તેમને એક બાતમીદાર સમજો છો, એ તમારી મોટામાં મોટી ભૂલ છે! "

"આપણે આપણી મિત્રતા કાયમ રહે એવી જ ઇચ્છા રાખીશું!" એણુ કહીને બળવંતસિંહ વીરોત્તમની પાસે ગયો. તે સમજી ગયો હતો કે વીરોત્તમે પોતાને પૂર્ણ રીતે ઓળખ્યો હતો, એટલે તે તેનો હાથ દાબીને બોલ્યો: " હું કોણ છું તે આપ જાણી ગયા લાગો છો! "

વીરોત્તમ ધીમેથી અને વિનયથી બોલ્યો: " હા, જી! "

" તો પછી હું કોણ છું એ વાત ગુપ્ત જ રહેવા દેજો! " બળવંતસિંહ ધીમેથી બોલ્યો: ' આપણે તે દિવસે આપના તંબૂમાં વીંટીઓની અદલાબદલી કરીને મિત્રતા જોડી છે, એ વાત તો આપના ધ્યાનમાં હશે જ! "

"આપ બિલકુલ ચિન્તા કરશો નહિ," વીરોત્તમ બોલ્યો: "તમારૂં રહસ્ય કેવળ સુરક્ષિત રહેશે એમ જ સમજજો."

બળવંતસિંહ અને વીરોત્તમનું આ ગુપ્ત ભાષણ માત્ર થોડી જ પળમાં પૂર્ણ થઇ ગયું અને તેટલા સમયમાં સઘળા સરદારો પણ જરા શાન્ત થઇને વીરોત્તમનું કથન સાંભળવા સારૂ પોતપોતાની જગ્યાએ જઇને બેઠા હતા, કારણકે પોતામાંના એક શૂરા સરદારની તલવારની સ્થિતિ કેવી થઇ ગઇ હતી એ તેઓએ પ્રત્યક્ષ જોયું હતું. બળવંત-સિંહ પણ કેવળ શાન્તપણે પરન્તુ કિંચિત્ ગૌરવપૂર્વક પોતાની જગ્યાએ જઇને બેઠો. જોકે ભભૂતમલ કોઇ કોઇ વાર આંખો ફાડીને ક્રોધપૂર્વક બળવંતસિંહ તરફ દૃષ્ટિ કરતો હતો, તોપણ બળવંતસિંહને તેની બિલકુલ પરવા જણાતી નહોતી.

પછી વીરોત્તમ આગળ આવીને બોલ્યો: "સરદાર! રાજકારણની વાત શરૂ કરવા પહેલાં મારે તમારી સમક્ષ એક વાત સ્પષ્ટ કરવાની છે. તે એ છે કે, તમે કલ્પના કરો છો તેવા પ્રકારની મિત્રતા આ સરદાર અને મારી વચ્ચે બિલકુલ છે જ નહિ. હું તમારો શત્રુ છું, રાજકારણમાં તમારા મત કરતાં મારો મત કેવળ જૂદો જ છે. તમે મારો દ્વેષ કરો છો, એ વાત જો ખરી હોય, તો પછી મને નથી લાગતું કે "સરદાર વીરોત્તમ જૂઠું બોલે છે" એવું કહેવાનું સાહસ તમે કહી શકો. સત્ય ઉપર મારી સંપૂર્ણ નિષ્ઠા છે; તેને અનુસરીને જ હું તમને એવું સ્પષ્ટ કહું છું કે સરદાર બળવંતસિંહ એક મોટો સન્માન્ય વીર નર છે અને તેમના જેટલો સરલ અને સત્યશીલ માણસ ભાગ્યે જ જોવામાં આવશે."

"અહો! વિજયી સરદાર સાહેબ!" બળવંતસિંહ બોલ્યો: "આપે મારે માટે તસ્દી લઇને મારા સંબંધે આપનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ

રીતે જણાવ્યો, તે આપનો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર થયો છે. પણ એ સંબંધે હમણાં વધારે ચર્ચા કરવાનું કશું કારણ નથી. વખત આવ્યે સઘળી વાત આપોઆપ ખુલ્લી થશે અને આ પ્રાંતના લોકોને પુષ્કળ ચમત્કારો જણાઇ આવશે અને તે સાથે આ સરદાર ભભૂતમલે મારા સંબંધે જે સખ્યાબંધ આક્ષેપો કર્યા છે, તેનું પણ પૂર્ણ રીતે નીરસન થઇ જશે ! ”

તોપણ એટલાથી કાંઈ એ સરદારમંડળના મનનું સમાધાન થાય તેમ નહોતું, કારણકે બળવંતસિંહ ઉપરનો આરોપ તેમના મન પ્રમાણે કેવળ ખરો જ હતો. બળવંતસિંહ પોતે કોણ હતો અને તેણે રજુ કરેલો કાગળ અપૂર્ણ કેમ હતો તે વિષેનો ખુલાસો થાય એવું કશું તત્ત્વ બળવંતસિંહના આ ભાષણમાં જોવામાં આવ્યું નહોતું, કિંવા બળવંતસિંહ કાંઈ નવું પ્રમાણ દર્શાવીને પોતાનું ખરાપણું સિદ્ધ કરતો નહોતો. આ કારણથી સરદારોના મન ઉપર તેના આ ભાષણની કાંઇ પણ અસર થઈ નહિ. ભભૂતમલે હાથચાલાકી વાપરીને કાગળનું કરેલું રૂપાંતર કોઇના પણ ધ્યાનમાં આવ્યું નહિ હોવાથી તે કોઇ પણ બાતમીદાર હોવો જોઇએ એવી સૌની ઘણે અંશે ખાત્રી થઇ ગઇ હતી અને તેથી તેઓએ વીરોત્તમના કથન ઉપર જરા પણ વિશ્વાસ રાખ્યો નહિ. તોપણ બળવંતસિંહ કોણ હતો અને કોણ ન હતો એ વિષે વિચાર કરતાં બેસી રહેવા કરતાં હમણાં પોતાની સ્થિતિ કેવી હતી તેનો વિચાર કરવો તેમને માટે વધારે જરૂરનો હતો. તેઓ સઘળા મહાપ્રતાપી અને દૃઢ નિશ્ચયી વીરોત્તમના તાબામાં પૂર્ણ રીતે આવી ગયા હતા. હવે તે પોતાને જીવતા છોડે છે, ઠાર મારે છે કે કેદ કરે છે, એ જોવા તરફ જ સૌનું ધ્યાન લાગી રહ્યું હતું. એટલામાં અતિશય ગંભીરતાથી અને મોટા જોરથી વીરોત્તમે પોતાના ભાષણનો પ્રારંભ

કર્યો, તે બોલ્યોઃ "સરદારો ! તમે પૂરેપૂરી રીતે મારા કબજામાં આવી ગયા છો ! જો કાંઇ પણ ગરબડ કરવાની ઇચ્છા કરશો, તો મારા મુખમાંથી એક શબ્દ નીકળતાંની સાથે આ દિવાનખાનું મારા શૂરા સિપાઇઓથી ભરાઇ જશે અને તમને ફાંસીએ ચડાવવામાં મને એક ક્ષણની પણ વાર લાગશે નહિ. પરન્તુ તેમ કરવાની મારી ઇચ્છા નથી. આખા રાજપૂતસ્થાનમાં સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપી રહે એજ મારો મુખ્ય હેતુ છે, તેટલા માટે મારી શરતો તમે સઘળા પૂરી રીતે સાંભળી લો. મારી એવી પક્કી ખાત્રી છે કે રાજકન્યા ચંદ્રપ્રભા આટલામાં જ કયાંય પણ ગુપ્ત રીતે વાસ કરે છે અને તેને આગળ કરીને ચોમેર બંડ ઉઠાવવાનો કેટલાક લોકોનો વિચાર છે. તેવી જ રીતે સ્વર્ગસ્થ મહારાજાનો ખજાનો પણ ઘણો મોટો હતો એ મને બરાબર ખબર છે. તે ખજાનાની વ્યવસ્થા પણ કોઇ ગુપ્ત સ્થળે કરવામાં આવી છે એમ હું માનુ છુ. તમો સરદારો માંહેથી કોઇ પણ આ કારસ્થાનના મૂળ સૂત્રધાર છો એમાં કશી શંકા નથી. એટલા માટે—" વીરોત્તમ ગર્જના કરીને આગળ બોલ્યોઃ "મારી શરતો કઈ કઇ છે. તે સાંભળી લો.

એક સરદાર બોલ્યોઃ "કહો તમારી શરતો !"

વીરોત્તમ બોલ્યોઃ "પહેલી શરત એ કે રાજકન્યા ચંદ્રપ્રભાને મારે સ્વાધીન કરો !"

બીજો એક સરદાર બોલ્યોઃ "પણ રાજકન્યા કયાં છે તેની અમને કશી ખબર જ નથી."

", તમારામાંથી કોને કેવી ખબર છે. અને કોને કેવી ખબર નથી, એ સાંભળવાની મને બિલકુલ જરૂર નથી; તોપણ હું તમને એટલું આશ્વાસન આપું છું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરીને એવું કહું છું કે,

રાજકન્યાના શરીરને કશી પણ ઇજા કરવાનો મારો મારો હેતુ નથી ! રાજકન્યાનો વાંકો વાળ પણ હું થવા દઇશ નહિ ! તેની આબરૂ માટે અને તેના રક્ષણ માટે હુ મારો પ્રાણ આપવાને પણ તૈયાર રહીશ ! તોપણ આ પ્રાંતમાં શાન્તિ ફેલાવવા માટે રાજકન્યાની કાંઇ પણ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાની ખાસ જરૂર છે. કારણકે જે તોફાની લોકોએ તેને હાથમાં લીધી છે તેઓ તેના નામે બંડ કર્યા વિના રેહેવાના જ નથી એવી મારી ખાત્રી છે. તેટલા માટે તમારામાના ત્રણ વજનદાર સરદારોને અટકાયતમાં રાખવાની મને જરૂર પડે છે. એ ત્રણ સરદારોમાંના એક શ્યામગઢવાળા ભભૂતમલ્લ, બીજા સુંદરગઢવાળા સરદાર શૂરસેન અને ત્રીજા પ્રેમદુર્ગવાળા સરદાર વિજયસિંહ છે." એ ત્રણે નામો બોલી રહ્યા પછી વીરોત્તમ મોટા આવેશથી આગળ બોલવા લાગ્યો : "એ ત્રણને આ જ કિલ્લામાં કેદ કરવામાં આવશે. રાજકન્યા અને ખજાનો મારા હવાલામાં આવતાં જ તુરત તેમને મુક્ત કરવામાં આવશે. પણ રાજકન્યા મારા હાથમા દોઢ મહિમાની અંદર આવી જવી જ જોઇએ. એટલી મુદતની અંદર જો તેને મને સોંપવામાં નહિ આવે, તો સૌથી પહેલાં હું શૂરસેનને ઠાર કરીશ, પછી દોઢ મહિનો વધારે રાહ જોઇને ભભૂતમલનો વધ કરીશ અને ફરી દોઢ મહિનો થોભીને વિજયસિંહને પ્રભુના દરબારમાં પહોંચતો કરીશ ! ! પછી એક મહિનો વધારે રાહ જોઇશ અને રાજકન્યાનો પત્તો નહિ લાગે તો મારૂં બધું સૈન્ય શહેરમાં પેસીને આ શહેરને ધૂળ ભેગું કરી નાંખશે–તેની શ્રી અને સંપત્તિનો નાશ કરી નાંખશે ! યાદ રાખજો કે એકાએક ઇમારતને જમીનદોસ્ત કરીને તે ઉપરથી મારા ઘોડાઓ પસાર થશે ! આ મારો નિશ્ચય બિલકુલ ફરવાનો નથી. ચાલો સિપાઇઓ ! અંદર આવો!"

વીરોત્તમના આ ભાષણથી સરદારોમાં વ્યાપેલી ગડબડ જરા ઓછી થયા પહેલાં તો તે દિવાનખાનું વીરોત્તમના શૂરા સિપાઇઓથી એકદમ ભરાઇ ગયું. વીરોત્તમના હુકમ પ્રમાણે તે ત્રણુ સરદારોને સૌથી પહેલાં બાજુએ કાઢવામાં આવ્યા અને પછી બીજા સરદારોની સાથે પહેરો રાખીને તેઓએ શહેરમાં કઇ કઇ જગ્યાએ રાખવા તે કહીને સિપાઇઓની સાથે તેમને નક્કી કરેલા બંદીખાનામાં મોકલી દેવામાં આવ્યા. સઘળા સરદારોનો એ પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરીને તેમને રવાના કરી દીધા એટલે તે દિવાનખાનામાં માત્ર વીરોત્તમ અને બળવંતસિંહ એ બે જણુ જ રહ્યા.

વીરોત્તમ બોલ્યો : "મેં તે દિવસે આપને કહ્યું હતું, તે પ્રમાણે આજ હું અહીં આવ્યો છું. આખું શહેર મારા તાબામાં આવી ગયું છે ! આ મૂર્ખાઓ ! હું શું કરૂં છું અને કયાં હોઉં છું, તેની ફીકર કર્યા વિના તેઓ રાજકારસ્થાન ચલાવે છે ! હવે ચાલો, છાવણીમાં જઇને મારે હજી સૈન્યનો કેટલોક બંદોબસ્ત કરવાનો છે." એમ કહીને તે બળવંતસિંહનો હાથ પકડીને બહાર નીકળ્યો. શહેરમાં જ્યાં ત્યાં વીરોત્તમના પહેરેગીરો જ ઊભેલા નજરે પડતા હતા. તેઓની સલામો ઝીલતા ઝીલતા બન્ને જણુ રસ્તે હાથમાં હાથ નાંખીને ચાલતા હતા. પછી બન્નેના રસ્તા જૂદા પડતાં વીરોત્તમ છાવણી તરફ ગયો અને બળવંતસિંહ પોતાના ઉતારા તરફ ચાલ્યો. રસ્તે જતાં એક સુંદરીએ એક પત્ર બળવંતસિંહને હાથમાં આપ્યો અને સત્વર તે ચાલી ગઇ, તોપણુ તે જમનીની સખી રાધા જ હતી એવું તુરત બળવંતસિંહના ધ્યાનમાં આવી ગયું.

તે પોતાના ઉતારામાં આવીને ઊભો કે તુરત એક બીજી સુંદરીએ આવીને બીજી એક ચિઠ્ઠી તેના હાથમાં આપી બળવંતસિંહે

તેને ઓળખી લીધી. તે રેવા હતી. તેણે પોતાને ઓઠે આંગળી અડકાડીને કાંઇ પણ નહિ બોલવાનો બળવંતસિંહને ઇશારો કર્યો અને તુરત તે ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

આ પ્રમાણે જમનીની બન્ને દાસીઓએ થોડીએક પળોને અંતરેજ બે ચિઠ્ઠીઓ લાવીને બળવંતસિંહને આપી !

પોતાના ઓરડામાં પહોંચીને કપડાં ઉતારી બીજું કશું નહિ કરતાં બળવંતસિંહે સૌથી પહેલાં તે બન્ને ચિઠ્ઠીઓ ખોલીને વાંચી. તેમાંની એક લલિતકાદેવીની અને બીજી જમનીની હતી.

પ્રકરણ ૮ મું.

કેદમાં પુરાએલી કુમારિકા.

વાચક ! હવે આપણા કથાનકનું સ્થળ બદલાય છે. ગત પ્રકરણમાં વર્ણવેલો બનાવ બની ગયાને ત્રણ દિવસ થઇ ગયા છે અને અત્યારે શ્યામગઢના કિલ્લામાં નીચેનો બનાવ બની રહેલો છે, એટલું ધ્યાનમાં રાખજે !

કથાનકના પ્રારંભમાં જે જમણી બાજુના રાજમહાલયમાં બળવંતસિંહ એક રાત રહ્યો હતો, તે જ સ્થળે–કિલ્લાના અવાવરૂ પડી રહેલા જમણી બાજુના ભાગમાં એક ઝીણો દીવો ટમટમી રહ્યો છે. જે મહાલય વિષે લોકો અનેક ચમત્કારિક વાતો કરી રહ્યા છે તે જ આ મહાલય.

ત્યાં બિછાવેલા એક પલંગ ઉપર એક સુંદર કુમારિકા પડેલી હતી અને તેના રમણીય વદનપર તે દીવાનો મંદ પ્રકાશ પડી રહ્યો

૫

હતો. તેના ફિક્કા બની ગએલા ગાલપર પડેલાં દુઃખાશ્રુનાં બિંદુઓ તે પ્રકાશથી ચમકતાં હતાં. તે કુમારિકાનું વય ઓગણીસ–વીસ વર્ષ જેટલું લાગતું હતું. આટલી મોટી વયસુધી અપરિણીત રહેવામાં તેની પોતાની જ ઇચ્છાને માન આપીને તેના વડીલો વર્ત્યા હતાં. તેના શરીરપરનાં વસ્ત્રો જોકે મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થની પુત્રીનાં જેવાં હતાં, તોપણ તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી તેનું ખાનદાન ઉંચું હોવું જોઇએ એવી કલ્પના કરી શકાતી હતી. તેના શરીરનો રંગ કંચનના જેવો ઉજળો અને ચમકદાર હતો. શરીરનો બાંધો બળવાન્ જણાતો હતો, તથાપિ હમણાં બંદીવાસના દુઃખથી તે કાંઇક કૃશ થએલી હતી. તેનાં સઘળાં અવયવો પ્રમાણપુરઃસર અને પુષ્ટ હતાં. તેની આંખોના તેજ ઉપરથી તે બહુજ ચાલાક અને બુદ્ધિમતી હોવી જોઇએ એવું પ્રતીત થતું હતું. એકંદરે જોતાં–જો અત્યારની તેની સ્થિતિનો વિચાર છોડી દઇએ તો–તે એક સુંદર, શરીરે મજબૂત અને બુદ્ધિમતી તરૂણ કુમારિકા હતી, એવું કહી શકાય.

જે મહાલયમાં તે અત્યારે પલંગ ઉપર પડેલી હતી, તેમાં પહેલાં કરતાં કાંઇ બહુ ફેરફાર થએલો નહોતો. ફક્ત ત્યાંનો સઘળો કચરો વાળી ઝાડીને સાફ કરવામાં આવ્યો હતો, પરન્તુ પહેલાં કરતાં કશો વધારે સરસામાન ત્યાં જોવામાં આવતો નહોતો. બળવંતસિંહ ત્યાં રાત રહ્યો હતો, તે વખતે અંદરની બંધીયાર હવા અને ગંધ દૂર કરવાને જ્યાં ત્યાં ધૂપ કરવામાં આવ્યો હતો, તે જ પ્રકારે છેલ્લા બે–ત્રણ દિવસથી તે સ્થળે ધૂપ વગેરે સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો, તેથી તે આગળની પહેલાંની દુર્ગંધ અને ખરાબ હવા દૂર થઇ ગઇ હતી; તોપણ તે જગ્યાની ભયાનકતા તો એકસરખી જ ચાલુ હતી. આ સ્થળે તે કુમારિકાને કેદ રાખવામાં આવી હતી.

લગભગ મધરાતે થવા આવી હતી અને શરદ્ ઋતુ હોવાથી બહાર ચાંદની પણ ઉત્તમ પ્રકાશી ઉઠી હતી. શ્યામગઢના જમણી બાજુના મહાલયમાં પોતે કેદ થએલી છે એ વાત તે કુમારિકા જાણતી હતી. તે ભાગ સંબંધે લોકોમાં જે અફવાઓ ચાલતી હતી, તે પણ તેણે સાંભળી હતી. પરન્તુ ઇશ્વર ઉપરની તેની નિષ્ઠા અડગ હોવાથી તે ભૂત-પ્રેતના ચમત્કારોને માનતી નહિ. આથી ભૂત-પ્રેતનો કે મરણ પામેલાં માણસોનો ભય તે બિલકુલ રાખતી નહિ. તેને જે કાંઇ બીક લાગતી હતી તે માત્ર જીવતાં માણસોની જ લાગતી હતી. કેટલીક વારે તે કુમારિકા પલંગ ઉપરથી ઉઠીને બારી પાસે જઇ ત્યાંથી બહારના પ્રદેશનું અવલોકન કરતી ઊભી રહી. એ અવલોકન કરવાનો તેનો હેતુ એ હતો કે જે જુલ્મી પુરૂષે પોતાને કેદમાં પૂરી હતી, તે અહીં પાછો આવે તે પહેલાં પોતે નાસી જવાની સગવડ મેળવી શકશે કે નહિ તે એક વાર જોઇ રાખવું. બારીએથી દોરી બાંધીને નીચે ઉતરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તેમાં સફળતા મળે તેવું નહોતું એ તો તે સમજી ગઇ, કારણકે નીચે એક નાની પણ ઉંડી ખાઇ હતી અને તે પાણીથી છલાછલ ભરેલી હતી. તે ત્યાંથી આ પ્રમાણે નિરીક્ષણ કરી રહી હતી, એટલામાં સામેની ઝાડી તરફથી એક શ્વેત આકૃતિ મહાલય તરફ ચાલી આવતી તેની નજરે પડી. તે કેવળ ધીમે પગલે તે જ મહાલય તરફ આવતી હતી.

એ આકૃતિને જોતાં જ તે કુમારિકા એકદમ ભયભીત થઇ ગઇ. ગભરાટને લીધે તેણે બૂમ મારી હોત, પરન્તુ ભયને લીધે તેની જીહ્વા જ અવાચક થઈ ગઇ હતી ! તે તે જગ્યાએથી પાછી હઠી ગઇ હોત, પરન્તુ ભયથી તે ત્યાં ને ત્યાંને જ જડાઇ ગઇ હોય જેવી બની ગઇ હતી ! મહાલયના એ ભાગ સંબંધે જે વાતો તેણે સાંભળી હતી તે

વાતો ખરી હોવી જોઇએ એવી તેની ખાત્રી થઇ. પૂર્વે આ કિલ્લામાં કમોતે મરેલાં માણસો ભૂત થઇને રાત્રે આમ ચાલતાં ફરતાં તો નહિ હોય ? એવી શંકા તેના મનમાં આવતાં જ તે કેવળ ગભરાઇ ગઇ. તોપણ તેની દષ્ટિ એ શ્વેત આકૃતિ ઉપરથી દૂર થઇ નહિ. તે આકૃતિ આજુબાજુ ક્યાંય પણ નજર કર્યા વિના કિંવા વચમાં ક્યાંય પણ નહિ થોભતાં પ્રગલે ધીમે પગલે મહાલય તરફજ જ ચાલી આવતી હતી. તેના તરફ તે કુમારિકા એક દષ્ટિએ જોઇ રહી હતી, એટલામાં તે એકાએક અલોપ થઇ ગઈ ! તે આકાશમાં ઉડી ગઇ. ભોંયમાં પેસી ગઇ કે વાયુરૂપ બનીને અદૃશ્ય થઇ ગઇ તેની તેને કશી સમજ પડી નહિ. આકૃતિ અદૃશ્ય થતાં જ તે કાંઈક ભાનમાં આવી, પરન્તુ હવે બારી પાસે ઉભા રહીને બહાર જોવાની તેની હિંમત ચાલી નહિ, એટલે તે ત્યાંથી પાછી ફરીને પુનઃ પલંગ ઉપર પડી.

એટલામાં દિવાનખાનાના બારણાની બહારની સાંકળ કોઇ ખખડાવતું હોય એવો તેને ભાસ થયો. બારણું ઉઘાડયા પછી અંદર કોણ આવશે તેની સારી પેઠે ખબર હતી; તોપણ પોતાની ભયભીત મુખમુદ્રા તેના જોવામાં આવે એ ઠીક નહિ, એમ માનીને તેણે એક વાર પોતાના મ્હોંપર હાથ ફેરવ્યો અને ગાલપર સુકાતાં જતાં અશ્રુબિંદુ તથા પરસેવાના રેલા લૂછી નાંખ્યા. ભવિષ્યની કલ્પનાથી તેનું મન તત્કાળના ભયથી મુક્ત થયું અને તે સાથે જ પહેલાંની ઉદાસીનતા વદન ઉપર વ્યક્ત થવા લાગી. એટલામાં કારભારી હનુમંતસીંગની સાથે વિષયમલ ત્યાં આવીને ઉભો રહ્યો. તેની તરફ એક વાર તિરસ્કારયુક્ત દૃષ્ટિથી જોઇને તે કુમારિકા પલંગપરથી ઉઠીને દૂર ગઇ.

"વારૂ, કાકા સાહેબ ! આપ હવે જાઓ !" વિષયમલે કારભારીને કહ્યું. આથી કારભારીને ત્યાંથી જવું પડયું, પણ જતાં જતાં

તેણે સહાનુભૂતિપૂર્વક તે કુમારિકા તરફ નજર કરી અને તે નજર એ કુમારિકાના જોવામાં પણ આવી ગઇ; તેથી એવી સ્થિતિમાં પણ તેના મનને જરા આશ્વાસન મળ્યા વિના રહ્યું નહિ. પોતાના જુવાન માલેકની આજ્ઞાને માન આપીને તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને જતાં જતાં દ્વાર અટકાવતો ગયો. હવે દિવાનખાનામાં ફક્ત વિષયમલ્લ અને એ સુંદર કુમારિકા માત્ર બે જણાં જ રહ્યાં.

વિષયમલ્લ કિંચિત્ ક્રુદ્ધ મુખમુદ્રાથી તે કુમારિકા તરફ જોવા લાગ્યો. કુમારિકાના વદન ઉપર દૃઢ નિશ્ચયની છાપ પૂર્ણ રીતે દેખાતી હતી, તેમ જ તે વિષયમલ્લ તરફ તિરસ્કારથી જોતી હતી, એવું પણ તેના ધ્યાનમાં આવ્યા વિના રહ્યું નહિ.

"અલક ! સુંદરી ! આજ તને અહીં આવ્યાને ત્રણ દિવસ થઈ ગયા !" પોતાના અવાજને જેટલો પ્રેમાળ અને દૃષ્ટિને જેટલી મૃદુતાભરી બનાવી શકાય તેટલી કરીને વિષયમલે ભાષણથી શરૂઆત કરી.

"પણ હું કાંઈ મારી મેળે અહીં આવી નથી !" અલકકુમારી બોલી: "આપના તે હરામખોર નોકરોએ મને મારા ઘરમાંથી જબરદસ્તીથી ઉપાડી લાવીને અહીં રાખી છે."

"પ્યારી ! તારી આ નાજુક અને કોમળ વાણીથી એવા કઠોર શબ્દો બોલ નહિ. તું અત્યંત પ્રેમાળ સુંદરી છે અને હું પણ તારા પર બહુ જ પ્રેમ ધરાવું છું" એમ કહીને વિષયમલ્લ તેની ખાંધે હાથ મેલવાને આગળ જવા લાગ્યો.

અલક દૂર ખસી જતાં બોલી: "હંઅ મહારાજ ! આપને જે કાંઇ કરવું હોય તે દૂરથી જ કહો. નજીક આવીને મારા શરીરને સ્પર્શ કરવાની જરૂર નથી." આ શબ્દો તેણે એટલા તો નિશ્ચય-

દર્શક સ્વરે ઉચ્ચાર્યાં કે વિષયમલ તે સાંભળીને તે ને તે જ સ્થળે ઊભો રહી ગયો.

"આ તારૂં ગાંડપણુ તે કેટલાક દિવસ ચાલવાનું છે ?" કિંચિત્ કંટાળો દર્શાવીને પુનઃ શાંતિ ધારણ કરતાં તે બોલ્યોઃ "પ્રિય અલક ! હું જે કહું તે તું જરા શાંતપણે સાંભળી લે. તારા સંબંધે મેં જે કાંઇ કરવાનું નક્કી કરી રાખ્યું છે તે સઘળું તારા કલ્યાણનું જ છે !"

અલકકુમારી ભાર દઇને બોલીઃ "તે કાંઇ કહી બતાવવાની જરૂર નથી. આપના જેવા ઉછાંછળા યુવકે મારા કલ્યાણના કેવા વિચારો કર્યા હશે, તે મારા ધ્યાનમાં ક્યારનુંય આવી ગયું છે !"

"તો પછી તને મારી પોતાની કરી લેવાને મને બીજા કોઇ તીક્ષ્ણ ઉપાયની યોજના કરવી પડશે એવું જણાય છે. પણ મારૂં કહેવું સાંભળ અને વિચાર કર, એટલે હું જે કાંઇ બોલું છું તે યોગ્ય જ છે એવી તારી ખાત્રી થયા વિના રહેશે નહિ. અલક ! તું આવી રીતે મારો તિરસ્કાર કર નહિ. આમ મ્હોં ફેરવીને બાજુએ શાને ફરી જાય છે ? હું તારી ઝુંપડીની પાસેના અરણ્યમાં શિકારે આવ્યો, તે વખતે તું પહેલવહેલી મારી દૃષ્ટિએ પડી. તેને તો આજ એક વર્ષ થઇ ગયું. તને જોતાં જ હું તારા પ્રેમપાશમાં બદ્ધ થયો ! ત્યારથી તારી પ્રાપ્તિને માટે હું રાત દહાડો તલસતો રહું છું ! ત્યારથી જ વારંવાર તારા દર્શનનો લાભ મેળવવાને હું કેટલાક દિવસ તારી ઝુંપડીની આસપાસ ફેરા મારી રહ્યો હતો. આજના જેવી તક મેળવવાને મેં કેટલાએ પ્રયત્નો કર્યા, પણ—"

અલકકુમારી કંટાળીને બોલીઃ "મહારાજ ! આ બધી પારાયણ આપ શાને ચલાવો છો ? આ બધી હકીકત આપ આ કરતાં થોડા શબ્દોમાં પણ કહી શક્યા હોત. આપે જ્યારે પહેલાં મારા પરના

પ્રેમની હકીકત કહી હતી, તે જ વખતે મેં આપની અને મારી સ્થિતિમાં રહેલો મોટો તફાવત વિચારીને આપને જે કાંઇ કહેવાનું હતું, તે કહી દીધું હતું!"

વિષયમલ બોલ્યો: "નહિ, તે વખતે તો તેં મને કેવળ નિરાશાના સમુદ્રમાં જ ધકેલી દીધો હતો. તું મારા પર પ્રેમ રાખતી નથી. એવું તેં સ્પષ્ટ કહ્યું હતું, તેથી મારૂં હૃદય કેવળ વિદીર્ણ થઇ ગયું છે."

"તમે તે વખતે બહુ જ આગ્રહ કર્યો, એટલે પછી મારો વિચાર સ્પષ્ટ રીતે કહી દેવાની મને જરૂર પડી. મારા પર તમારો પ્રેમ હોવાનું તમે મને કહ્યું તેથી કાંઇ મને જરાએ ખરાબ લાગ્યું નહોતું. પણ મે આપને તે માટે ના કહ્યા પછી આપે જે વર્તન ચલાવ્યું છે, તે આપના કુળને કેવળ અયોગ્ય અને આપની મહત્તાને અણુછાજતું ચલાવ્યું છે! મને એવી રીતે જબરદસ્તીથી મારાં માબાપ પાસેથી હરી જાઓ નહિ તે માટે મેં આપને બહુ બહુ વિનતિ કરી હતી, પણ તમે તે તરફ બિલકુલ લક્ષ આપ્યું નહિ. એ પ્રમાણે તમે મારૂં અપમાન કર્યું, એ ઉપરથી જ તમારો પ્રેમ માત્ર એકલપેટો છે એ સ્પષ્ટ જણાતું નથી શું?"

"તું કહે છે તે ખરૂં. પણ તે વખતે હું તારા પ્રેમથી કેવળ ગાંડો બની ગયો હતો અને હજી અત્યારે પણ હું તેવો જ ગાંડો બની ગએલો છું. મારા જેવો એક બલાઢ્ય સરદારનો કુંવર તારા પ્રેમની માંગણી કરે અને તું તેનો તિરસ્કાર કરે—"

અલકકુમારી વચમાં બોલી: "નહિ મહારાજ! તે વખતે મેં કાંઇ આપનો તિરસ્કાર કર્યો નહોતો, તેમ જ આપને અપમાન લાગે એવું કાંઇ પણ કાર્ય મેં કર્યું નહોતું; ફક્ત આપ જે મને મોટું માન આ-

પતા હતા તેને હું પાત્ર નથી એટલું જ મેં તમને કહ્યું હતું."

"પણ તે વખતે તારો પ્રેમ બીજા ઉપર ઉતરેલો નહોતો." વિષયમલ બોલ્યો.

"મારો પ્રેમ બીજા ઉપર ઉતર્યો નહોતો, તોપણ તે તમારા પર ઉતરશે એવું મને લાગતું નહોતું અને અત્યારે પણ મને એવું લાગતું નથી." અલક બોલી.

"અને તો પછી મારે આડો માર્ગ લેવો પડયો. તેમાં મારો અન્યાય ! કેટલાક દિવસ પહેલાં જ હું તને ઉપાડી જતો હતો, પણ તે વખતે એક મૂર્ખ ગુજરાતી રજપૂત આડો આવ્યો અને તેણે તને મારા હાથમાંથી છોડાવી લીધી." વિષયમલ આગળ બોલ્યો: "એવી રીતે તારા પ્રેમને માટે–તારી પ્રાપ્તિને માટે હું અનેક કષ્ટો વેઠતો હતો અને પ્રયત્નો પણ કરતો હતો અને તે માટે તુ મને દોષ દે છે એ તો મોટા આશ્ચર્યની વાત કહેવાય ! છેવટે આ મારા છેલ્લા પ્રયત્નમાં હું સફળ થયો અને મેં તને આ મહાલયમાં લાવીને રાખી. હવે તારે મારી મરજી પ્રમાણે જ વર્તવું પડશે અને તને મારી દયાની માંગણી કરવાની ફરજ પડશે."

તમારી મરજી પ્રમાણે ? ' સ્વાભિમાનને જાગૃત કરતી તે કુમારિકા તિરસ્કારથી બોલી: "હું કેદમાં પુરાએલી છું, એટલે તમે એવું બોલો તે ઠીક જ છે ! તોપણ મને હજુ થોડી આશા છે, કે આપના જેવા મોટા સરદાર તરફથી એક ગરીબ અને નિરાધાર કન્યાપર જુલમ ગુજારવામાં આવશે નહિ ! આ છેલ્લા ત્રણ દિવસની કેદમાં મારા મનની કેવી સ્થિતિ થઇ હશે, તેની તમને કલ્પના પણ આવવી શક્ય નથી ! તેવી જ રીતે હું અદૃશ્ય થવાથી મારાં માબાપને કેટલું દુઃખ થયું હશે તેનો વિચાર પણ તમને આવતો નથી હું અહીં તમારા

મકાનમાં કેદી છું, એટલે તમારી દયા માંગવાની મને જરૂર છે, એ તો સ્પષ્ટ છે, પરન્તુ આપના હૃદયમાં દયા છે. એવું માનવા જેવું એક પણ કૃત્ય આપના હાથે થયાનું કદાપિ મારા જોવામાં આવ્યુ નથી! જો તમારા અંતઃકરણમા દયા હોત, તો આવી ભયાનક જગ્યામાં અને ભૂતાવળને માટે પ્રસિદ્ધ થએલા સ્થળે તમે મને લાવીને રાખી ન હોત! હું ડરી જઇને તુરત જ તમને વશ થઇ જઉં એવો જ તમારો હેતુ છે ને? પણ મહારાજ! હું કહું છુ તે બરાબર સાંભળો ધ્યાનમાં ઉતારો કે-તમે મને ગમે તેટલી પીડા ઉપજાવશો, ગમે તેટલો ડારો બતાવશો, ગમે તેટલી વિનવણી કરશો, તોપણ—"

વિષયમલ્લ ગુસ્સો આણીને બોલ્યો: " રહે, રહે, છોકરી! તું મને એવી ધમકી બતાવ નહિ! હું ઇશ્વરના સોગદ લઇને કહું છું કે હું તને મારી પોતાની કરી લીધા વિના કદાપિ રહેવાનો નથી! તું થોડા જ વખતમાં વિચાર કરીને જો મારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાનુ કબૂલ કરીશ. તો હું-ભલે પિતાજીની સંમતિ હોય કિંવા ન હોય-તારી સાથે લગ્ન કરીને તને મોટા માનની અધિકારિણી બનાવીશ! પણ જો મને તારે માટે આડો માર્ગ પકડવાની જ જરૂર પડશે, તો તને ભ્રષ્ટ કરીને આખી જીંદગીસુધી મારી ગુલામડી પ્રમાણે રાખીશ, સમજી?!"

અલક ત્રસ્ત થતી બોલી: " બસ કરો, બસ કરો, મહારાજ! આપનું એ ભાષણ હવે બંધ કરો! મારાથી તે સાંભળ્યું જતું નથી! આપ એક મોટા સરદારના પુત્ર કહેવાઓ છો અને આવું ભાષણ આપના દરજ્જાને અને શૌર્ય કિંવા ઔદાર્યને જરા પણ શોભતું નથી! હું કેદખાનામાં છું અને આપ આવા અપવિત્ર શબ્દો બોલો છો, એ આપને જરા પણ શોભતું નથી!"

વિષયમલ ચ્હીડાઇને અને બૂમ પાડીને બોલ્યોઃ " ગર્વિષ્ઠ ! છોકરી ? તું હજી મોટા ભ્રમમાં પડેલી છે ! તેં હજી મને બરાબર રીતે ઓળખ્યો નથી ! અહીં સુખમાં-મજામાં રાખવા માટે હું કાંઇ તને લાવ્યો નથી. એ તારા ધ્યાનમાં હજી આવ્યું હોય તેમ જણાતું નથી; પરન્તુ જો તું મારૂં કહેવું કબૂલ કરીશ, તો હમેશનું સુખ મેળવી શકીશ અને સુંદર મહાલયમાં વિલાસ કરી શકીશ ! પણ હવે તું મારી છેલ્લી વાત સાંભળી લે. કાલે સાંજે હું ફરીથી અહીં આવીશ. તે વખતે તું જો ખુશીથી હા કહીશ તો તારી સાથે હું લગ્ન કરવાની ગોઠવણ કરીશ, પણ જો હઠ પકડીને ના કહીશ તો યાદ રાખજે કે તારી આખી જીંદગી પાયમાલ થઇ જશે ! તારા હાલ એક કૂતરી જેવા કરી નાંખીશ અને આખી જીંદગી સુધી હું તને મારી રખાત-ગુલામડીના જેવી બનાવીને રાખીશ ! ! "

આ વખતે વિષયમલ કેવળ ક્રોધથી વિહ્વળ બની ગએલો હતો. તે હાથ પગ પછાડતો ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં ત્યાંથી બહાર નીકળી ગયો. તેણે જોરથી દ્વાર ઉઘાડયું અને બહાર નીકળતાંજ પુનઃ જોરથી બંધ કરી વાસ્યું.

અલકકુમારી ભય, દુઃખ, ક્રોધ અને અભિમાનાદિ વિકારોથી ભ્રમિત થયેલા મગજે અને નિરાશાથી ભરપૂર હૃદયે પલંગ ઉપર પડી અને ચોધાર આંસુએ રડવા લાગી ! પણ એટલામાં એક ચમત્કાર જણાયો ! પોતાના દુઃખથી દુઃખી થઇને કોઈ પણ નજીક રડી રહ્યું છે એવો તેને ભાસ થયો ! તે અવાજ પાસેથીજ આવતો હતો અને ખાસ કરીને પલંગની મચ્છરદાનીની પાછળથી આવતો હતો એવું અલકકુમારીને લાગ્યું. તેણે ડરતા ડરતાં મચ્છરદાનીને બાજુએ હડસેલીને જોયું તો કેવળ ફિક્કી બની ગયેલી, નિસ્તેજ, શ્વેત રંગની અને

માત્ર હાડકાં ચામડાની જ બનેલી હોય તેવી દેખાતી એક સ્ત્રીની આકૃતિ તેના જોવામાં આવી ! તે મનુષ્ય જાતિની હશે કે પિચાશ જાતિની હશે, તેની સમજ નહિ પડવાથી અલકકુમારીએ હાથમાંથી મચ્છરદાની છોડી દીધી અને તે મૂર્છિત થઇને પલંગ ઉપર પડી ગઇ !

પ્રકરણ ૯ મું.

અદૃશ્ય મિત્ર.

આ વખતે અલકકુમારીની સ્થિતિ ખરેખરી કરૂણાસ્પદ થઇ પડી હતી ? વિષયમલ્લ તેને ધમકી આપીને તુરતમાં જ ગએલો હતો અને એક દિવસ–માત્ર આઠ પ્રહર પછી તે પાછો આવવાનો હતો, તે વખતે પોતાની સ્થિતિ કેવી થઇ પડશે, તે વિચારે તેને કેવળ ગર્ભગલિત બનાવી મેલી હતી.

પણ અલકકુમારીને વિષયમલ્લને માટે એટલો બધો તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હશે ? વાસ્તવિક રીતે જોતાં એક બલાઢ્ય સરદારનો જુવાન અને સ્વરૂપવાન પુત્ર અલકને માટે અયોગ્ય વર ગણાય નહિ. તેનો વૈભવ જોઇને એવો પતિ મેળવવાની કેટલીક કુમારિકાઓને તો ઇચ્છા પણ થાય; તો પછી અલકકુમારીને પહેલેથી જ એવો કેવો દોષ વિષયમલ્લમાં જોવામાં આવ્યો હશે વારૂ ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ અલકકુમારીનો સ્વભાવ જાણવામાં આપણને મદદ કરશે. અલકકુમારી કાંઇ બહારના દેખાવને જોઇને મોહી જનારી કુમારિકા નહોતી. શ્રીમંતાઇ કે માનમર્તબાની તે ભૂખી નહોતી. જન્મથીજ જેને તે પોતાના પિતા પ્રમાણે પૂજ્ય માનતી હતી, તે સજ્જનસીંગના સદુપદેશથી તેનું મન વિશાળ થયું હતું. લગ્ન એટલે

શું અને જે પુરૂષની સાથે પોતાની આખી જીંદગી ગાળવાની હોય તે પુરૂષ કેવો હોવો જોઇએ, એ વિષેના તેના વિચાર સજ્જનસીંગના ઉપદેશથી પરિપકવ થએલા હતા. અલકકુમારી ઉપવર બની ગઇ હતી—તેની વય ઘણી મોટી થઇ ગઇ હતી અને સજ્જનસીંગ તેને માટે કોઈ યોગ્ય વર શોધી જ રહ્યો હતો, પરન્તુ જે જે ઘર અને વર તેણે શોધ્યાં હતાં તે અલકની ઇચ્છાને બરાબર રીતે અનુકૂળ આવે તેવાં નહિં હોવાથી હજીસુધી તે કુંવારી રહેવા પામી હતી. ગરીબ પણ સુશીલ કુટુંબમાં તેને પોતાનો નિવાસ ગમતો હતો, છતાં પતિ ઉદાર અને શૂરો હોવો જોઇએ એવી તેની ભાવના હતી, પરન્તુ સજ્જનસીંગે જે વર અને ઘર શોધ્યાં હતાં તેમાં સુશીલતા ત્યાં શૌર્ય નહિ અને શૌર્ય ત્યાં ઉદારતા નહિ એવા જ પ્રકારો જોવામાં આવતા અને તેથી બરાબર યોગ્ય જોડું મેળવવાના પ્રયાસમાં અલક આટલી મોટી થઇ જવા પામી હતી. અલકને મન એવું પણ થતું કે યોગ્ય પતિ ન મળે તો જીંદગીભર કુવારાં રહેવું, પણ નાલાયક પતિને તો ન જ પરણવું. આ કારણથી અલકકુમારી વિષયમલ્લને પસંદ ન કરે એ સ્વાભાવિક જ હતું.

હવે આપણે મૂર્ચ્છાંગત અલકની ખબર લઇશું. થોડી વારે તે સાવધ થઇ એટલે તેણે મચ્છરદાનીની જરા બાજુએ કરીને જોયું કે ત્યાં કોઇ છે કે નહિ; પરન્તુ તે વખતે ત્યાં કોઇ પણ જણાયું નહિ! પોતાને તે કેવળ વ્યર્થ ભાસ જ થયો હશે. એવું તેને લાગ્યું અને તેનું મન સારી પેઠે શાન્ત થયું. તેણે પોતાની કંચુકીના ગજવામાં હાથ નાંખીને એક નાની રેશમી કોથળી બહાર કાઢી. તેના મ્હોંએ બાંધેલી દોરી છોડી નાંખીને કોથળીનું મ્હોં પહોળું કરી તેમાંથી એક પત્ર તેણે બહાર કાઢયો. તે પત્ર ઉપર મોટા અક્ષરે નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું હતું.

"અલકકુમારી! સાવધ રહેજે. વિષયમલનું લક્ષ તારા પર ચોંટયું છે. હવે તું પૂરી જુવાન થઇ છે અને તારૂં સૌંદર્ય વિકાસ પામતું જાય છે. વિષયમલ જેવા એક રાજકુમારના મીઠા અને પ્રેમાળ ભાષણથી તારા જેવી ભોળી કન્યાને મોહ ઉત્પન્ન થશે. બ્હેન! તારા આ અદૃશ્ય અને અજાણ્યા મિત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખજે. તે તને યોગ્ય સમયે સૂચના આપીને સાવધ કરે છે. વિષયમલ સાથે લગ્ન કરવાથી તને જે ભયંકર પાપ લાગશે, તેની તને કલ્પના પણ આવી શકે તેમ નથી! તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત તું તારા દેહનો અંત આણીને કરે તોપણ તે પાપ દૂર થઇ શકે નહિ! અલક! આ પત્ર તું ગુપ્ત રાખજે અને કોઇને પણ બતાવીશ નહિ. તારી ઇચ્છા હોય તો આ પત્ર ફાડી નાંખજે, પણ તેમાંની સૂચના તું તારા અંતઃકરણમાં કોતરી રાખજે. તારા કલ્યાણને માટે આ વાત તને વેળાસર જણાવી છે, માટે સાવધ રહેજે!"

આ પત્રથાંનો ઉલ્લેખ જો કે અલકકુમારીને વારંવાર વાંચવાથી મ્હોંએ ગઇ ગયો હતો, તોપણ તેણે એકવાર વધારે તે વાંચી જોયો. એ પત્ર ઉપર તેનો એવો જ કાંઇ વિલક્ષણ વિશ્વાસ બેસી ગયો કે તેમાંના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાથી કદાચ મોત આવે તોપણ તે તેનો ખુશીથી સ્વીકાર કરે! આ પત્ર તેણે કોથળીમાં નાંખીને મોટા બંદોબસ્તથી રાખ્યો હતો અને તે કોથળી તે હમેશાં પોતાની સાથે જ રાખતી હતી.

એ પત્ર વાંચી ગયા પછી તે સૂઇ જવાના હેતુથી બિછાનાપર પડી, એટલામાં કાંઇક સુકાઇ ગયેલું પાદડું કચરાવાનો અવાજ તેને કાને પડયો. તેણે બિછાનામાં જોયું તો એક તાડપત્ર તેની દૃષ્ટિએ પડયું. તે તાડપત્ર ઉપર નીચે પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું હતું.

"અલક ! તું અહીંથી નાસી જા. આ જ મચ્છરદાનીની પાછળ એક ગુપ્ત દ્વાર આવેલું છે, તે ઉઘાડવાની કળ પણ ત્યાં આગળ જ છે. ત્યાં તું બારીકીથી જોઇશ એટલે એક ખીલાના માથા જેવું તારી નજરે પડશે. એ જોરથી દાબીશ એટલે ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડશે તે દ્વારે થઇને તું એક વાર બહાર નીકળી એટલે સર્વ સંકટમાંથી તું મુક્ત થઇ ગઇ એમ સમજી લેજે. ઉઠ, ઉતાવળ કર; વખત બહુ થોડો રહ્યો છે."

આ પત્ર વાંચીને અલકને બહુજ આનંદ થયો. તેના મનમાં પોતાના તે અદૃશ્ય અને અજાણ્યા મિત્રને માટે કૃતજ્ઞતા ઉત્પન્ન થઇ. આ પત્ર ઘણું કરીને પેલા વૃદ્ધ કારભારી હનુમંતસીંગે જ લખેલો હોવો જોઇએ એવું તેના મનમા આવ્યું, કારણકે તે વૃદ્ધ કારભારીએ ત્યાંથી જતી વખતે તેના તરફ જે સહાનુભૂતિની નજર કરી હતી, તે હજીસુધી તેના ધ્યાનમાંથી દૂર થઈ નહોતી; તેણે મનમાં ને મનમાં એ વૃદ્ધનું કલ્યાણ ઇચ્છયું. અને ગુપ્ત દ્વાર ખોલવાની કળ શોધમાં માંડી. જરા બારીક નજરે જોતાં જ તે કળ તેને મળી આવી. કળ દાબતાં તે દિવાલમાંનું ગુપ્ત દ્વાર ઉઘડયું અને તેમાંથી ઠંડા પવનની લહરિ તેના શરીરપર આવી.

દ્વાર ઉઘડયું ખરૂં, પણ તેમાંથી જવું કે નહિ તે માટે પહેલાં તો તેના મનમાં થોડીએક શંકા આવી. પણ તે શંકા આવતાંની સાથે જ નાશ પણ પામી ગઇ. તેણે પોતાના મનને દૃઢ કર્યું, દીવો હાથમાં લીધો, અને તે ગુપ્ત દ્વારમાં થઇને જીનાવડે ધીમે ધીમે નીચે ઉતરવા લાગી.

જીનાનાં કેટલાંક પગથીયાં નીચે ઉતર્યા પછી ત્યાં આગળ એક દ્વાર આવ્યું. તે ઉઘાડવાને તેને બહુ વાર લાગી નહિ. તે ઉઘાડતાં જ તેણે એક બીજો જીનો જોયો. તે જીનાવડે ઉતરીને તે નીચે ગઇ.

ત્યાં એક દ્વાર ઉઘાડું જ પડયું હતું તેમાં થઇને તે અંદર પેઠી. તે જ્યાં ગઇ તે જગ્યા બહુ જ વિશાળ હતી. ભીંતો કાળા પત્થરવડે મજબૂત રીતે બાંધેલી હતી. એ ભીંતોની બહાર કદી સેંકડો તોપો ફોડવામાં આવે તોપણ તેનો અવાજ ભીંતની અંદર બિલકુલ સાંભળી શકાય નહિ, તો પછી ત્યાં રાત્રિને વખતે કેવળ શાન્તિ વ્યાપી રહે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તે વિશાળ જગ્યામાં તેના હાથમાંનો દીવો તો એક માત્ર તણખાના જેવો દેખાવા લાગ્યો ! તે સ્થળનું સ્વરૂપ પૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં ઉતારવાને તે ત્યાં થોડી વાર ઊભી રહી અને પછી પુનઃ દીવો આગળ રાખીને તે આગળ ચાલવા લાગી. પણ તેના હાથમાંના દીવાનાં મંદ કિરણો એક ચકચકિત પદાર્થ ઉપર પડવાથી તે પદાર્થનું પ્રતિબિંબ તેની આંખો સામે આવવાથી તે કેવળ અંજાઇ ગઈ. દીવાનો પ્રકાશ મંદ હોવાથી તે ચકચકિત પદાર્થ સ્પષ્ટ રીતે તેના જોવામાં આવ્યો નહિ. આથી આગળ જવું કે ન જવું તેનો મોટો વિચાર પડયો. પોતાના અદૃશ્ય અને અજાણ્યા મિત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તે ત્યાં આવી હતી અને કદાચ કોઇ સંકટ આવી પડે તો પોતાનો મિત્ર પોતાનું રક્ષણ કરશે એવી તેના મનની ખાત્રી હતી, એટલે તે ધીમે ધીમે આગળ ચાલી. જેમ જેમ તે આગળ ગઇ તેમ તેમ તે ચકચકિત પદાર્થ સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યો અને તદ્દન પાસે જતાં જ કાલિકાની એક પ્રચંડ ધાતુની મૂર્તિ છે એવું તેના સમજવામાં આવ્યું.

આ સ્થળે આવા પ્રકારની સુંદર અને ભવ્ય કાલિકાની મૂર્તિ જોઇને તેને બહુ જ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. તેણે હાથમાંનો દીવો નીચે મેલ્યો અને મનોભાવપૂર્વક મૂર્તિને નમસ્કાર કર્યો. તેનું મન ભક્તિથી પરિપૂર્ણ બની ગયું અને આવી સ્થિતિમાં પણ દેવીનું દર્શન થવાથી

તેને આનંદ થયા વિના રહ્યો નહિ. તેને દેવીસ્તુતિનું એક પદ આવડતું હતું, તેનું એક ચરણ સહજ તેના મુખમાંથી બહાર નીકળી ગયું, એટલે તે નીચે બેઠી અને પોતાના મધુર સ્વરે તેણે તે આખું પદ પહેલેથી ગાવા માંડયું:

(સોરઠ.)

"માતા ! પુણ્ય વદન તારૂં અનુપમ સોહાય છે રે ! ટેક.
"ભક્ત જનોને ભાસે કાન્તિ,
"સૌમ્ય રૂચિર પરિપૂરણ શાન્તિ,
"તવ ગુણગાન વિષે સેવક મોહાય છે રે ! માતા !
"દુશ્મન કંપે છે તુજ નિરખી,
"આંખ અગ્નિની જ્વાળા સરખી,
"વિવિધ જનોમાં ત્રિવિધ રૂપે પૂજાય છે રે !" માતા !

એ પદ પૂરૂં થતાં જ એક ચમત્કારિક શ્વેત આકૃતિ તેની નજરે પડવાથી તે ચમકી અને એકદમ ઉઠીને ઊભી થઇ ગઇ. તેણે પહેલાં બારીમાંથી જે આકૃતિને ગુપ્ત થતી જોઇ હતી, તે આકૃતિ અત્યારે તેને સાંભરી આવી. એક ભૂતના જેવું જ તેનું ચમત્કારિક સ્વરૂપ હતું. તે આકૃતિ ધીમે પગલે પોતા તરફ જ આવે છે એવું જોઇને અલકકુમારીને ભયથી આખે શરીરે ઘામ છૂટયો ! તે પિશાચના જેવી આકૃતિ પોતાની તદ્દન નજીક આવી પહોંચી છે, એવું જોતાં જ અલકની હિંમત ખૂટી ગઇ અને એકદમ ચકરી આવવાથી તે ભોંય-પર પડી ગઈ !

પ્રકરણ ૧૦ મું.

શ્વેત આકૃતિ–જીવતી છતાં મૂએલી !

અલકકુમારી શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે તે એક નાની ઓરડીમાં એક ખાટલાપર સૂતેલી હતી. તેણે આંખો ઉઘાડીને એક વાર ચારે બાજુએ નજર ફેરવી, પણ પોતે ક્યાં છે એ તેના ધ્યાનમાં આવ્યું નહિ. તે શુદ્ધિમાં આવતી હતી, એટલામાં તેને પોતાની પૂર્વ સ્થિતિનું સ્મરણ થયું અને તેને પુનઃ ભીતિ લાગવા માંડી. કાલિકાની ભયાનક મૂર્તિ અને તે મૂર્તિની પાછળથી એકાએક ધીમે પગલે પોતાની પાસે આવેલી શ્વેત આકૃતિ એ સઘળું તેની આંખો સામે તરવારવા લાગ્યું. તેણે એક વાર પોતાની આંખો મીંચી દીધી અને થોડી વાર તે એમ ને એમ સ્તબ્ધ પડી રહી.

તેણે પુનઃ આંખો ઉઘાડીને જોયું તે વખતે પોતાની સામે કાલિકાની ભયાનક મૂર્તિ નથી પણ પોતે ક્યાંય બીજે ઠેકાણે સૂતેલી છે એવી તેની ખાત્રી થઈ. એ ઉપરથી પોતે કાંઇ પણ સ્વપ્ન જોઇ રહી હોય એવું તેને લાગ્યું; તોપણ કાલિકાની મૂર્તિ પાસે પોતે આવી ત્યાંસુધી બનેલો સઘળો બનાવ પૂર્ણ રીતે જાગૃત અવસ્થામાં જ બન્યો હતો એવું તેના ધ્યાનમાં આવવાને બહુ વાર લાગી નહિ. પોતે સ્વપ્નમાં નથી એવું ઠરતાં જ તેને પોતાની સ્થિતિ વિષે શંકા આવવા લાગી. અત્યારે પોતે શત્રુના હાથમાં પડી છે કે મિત્રના હાથમાં, એ કશું તે જાણી શકી નહિ, એટલે તે મોટી ગુંચવણમાં આવી પડી.

તે જ્યાં હતી ત્યાં સારી પેઠે તાજી અને ઠંડી હવા આવતી હતી, તેથી કાંઇક હુશિયારીમાં આવી. સામે એક દીવો બળતો

હતો તેના તરફ જોતાં જ તેણે જાણ્યું કે પોતે જે દીવો હાથમાં લઇને તે ભોંયરામાં આવી હતી, ને દીવો એ નહોતો. ને પુનઃ આંખો બંધ કરીને સ્તબ્ધ પડી રહી.

એ પ્રમાણે આંખો મીંચીને વિચાર કરતા કેવળ ધીમે સ્વરે કોઈ પોતાને કાંઇ કહી રહ્યું છે એવું તેને લાગ્યું. તે શબ્દો એટલા તો મધુર અને મમતાપૂર્ણ હતા કે તે શબ્દ બોલનાર માણસ આ જગત્‌ની અંદરનું ન હોવું જોઇએ—અથવા આ જગત્‌ના ઢોંગ કિંવા દુષ્ટ વિકારોથી તે માણસ કેવળ અલગ જ હોવું જોઇએ, એવું અલકકુમારીને લાગ્યું. તેણે સાંભળેલા શબ્દો નીચે પ્રમાણે હતાઃ—

“ જો બ્હેન! તું ડરીશ નહિ. તેં કાલીકાની મૂર્તિ પાસે જે શ્વેત આકૃતિને જોઇ હતી તે કોઇ ભૂતપ્રેતની આકૃતિ નહોતી. હું ત્યાં એકાએક તારા જોવામાં આવી તેથી તું બ્હી ગઇ, પરન્તુ તારે મારાથી બ્હીવા જેવું કશું નથી. હું એક અતિશય દુઃખી સ્ત્રી છું. અહીં કોઇ તારો વાંકો વાળ પણ કરી શકે તેમ નથી.”

આ શબ્દો કાને પડતાં અલક ખાટલા પર જ બેઠી થઇ અને તે શબ્દ જે તરફથી આવતા હતા તે તરફ તેણે પોતાની દૃષ્ટિ કરી, તો તેણે જોયું કે એક દ્વારમાં થઇને એક શ્વેત આકૃતિ પોતા તરફ આવી રહી છે. તે પહેલાં જોએલી જ આકૃતિ છે, એવું તેના ધ્યાનમાં આવતાં તેના મનમાં ક્ષણુમાત્ર ભય ઉત્પન્ન થયો. પરન્તુ તુરત જ તેણે વિચાર્યું કે આ પ્રમાણે પોતાને મધુર અને મમતાપૂર્ણ શબ્દોથી ધીરજ આપનારી વ્યક્તિને માટે એવી શંકા રાખવી તે વ્યર્થ છે. આ વિચાર થતાંની સાથે તેના મનમાં ધૈર્યે પ્રવેશ કર્યો. તે સ્ત્રી ધીમેધીમે જેમ જેમ અલકની પાસે આવવા લાગી, તેમ તેમ તેની શાંત મુખમુદ્રા અધિકાધિક સ્પષ્ટ દેખાવા લાગી.

એ સ્ત્રી તરફ નજર કરતાં જ તે મોટા કુળમાં જન્મ પામી છે એવું સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતું હતું. તેની શાન્તતા અને શબ્દો પણુ સભ્ય કુળને અનુસરતાં જ હતાં. મુખમુદ્રા સૌમ્ય હતી અને આંખો કાળી—ચીમળાએલા ઉત્પલ જેવી હતી. ચહેરો ફિક્કો થઇ ગએલો હતો અને ગાલમાં કેવળ ખાડા પડી ગયા હતા, તો પણ જુવાન અવસ્થામાં તે બહુ જ સુંદર દેખાવની સ્ત્રી હશે એવું ખુલ્લું જણાઈ આવતુ હતું. તેનું વય કેટલું હશે, તે વિષે તેના સ્વરૂપ ઉપરથી અનુમાન કરવું એ કેવળ અશક્ય હતું. તેના કેશ સફેદ થઇ ગયા હતા, પરન્તુ હજી દાંત પડેલા નહોતા, તેથી તેના મુખમાંથી થતો શબ્દોચ્ચાર તદ્દન સ્પષ્ટ જણાતો હતો. શરીર અતિશય કૃશ થયું હતું અને ચામડી ઉપર કરચોલીઓ વળી ગઈ હતી, પરન્તુ શરીરનાં સઘળાં હાડકાં સારી પેઠે મજબૂત હતાં: આ સઘળાં કારણોને લીધે ખરી રીતે તે સ્ત્રી વૃદ્ધ હશે કે જુવાન હશે તેનું અનુમાન કરવાનું મુશ્કેલ થઇ પડતું હતું.

તેણે એક સફેદ સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરેલું હતું. જે વખતે તે પહેલવહેલી અલકની દૃષ્ટિએ પડી હતી. તે વખતે તેણે પોતાના શરીર પર એક વધારે વસ્ત્ર ઓઢેલું હતું, પરન્તુ અત્યારે તે વધારાનું વસ્ત્ર તેના શરીર પર નહોતું. તેના શબ્દો ઉપરથી અલકકુમારીપર તેની અત્યંત પ્રીતિ હતી એમ જણાઇ આવતું હતું.

“ અલક! તે સ્ત્રી પોતાના મંજુલ અને શાન્ત સ્વરે હૃદયના ઉમરકાભેર બોલી! “ તું જરા શાન્ત થા, સ્વસ્થ બેસ, એટલે પછી તારા મનમાં પેદા થએલી ગુંચવણુ દૂર થઇ જશે. તું આ કિલ્લામાંથી કોઈ પણ જાતના ભય વિના બહાર નીકળી શકીશ, તે માટે કશી પણુ શંકા રાખીશ નહિ. હું જે કહું તે તું બરાબર રીતે સાંભળી લે

તું અહીંથી જાય, તે પહેલાં કેટલીક મહત્ત્વની—અતિ મહત્ત્વની વાતો મારે તને કહેવાની છે. મનમાં શંકા નહિ લાવતાં અને જરા પણ આનાકાની કર્યા વિના હું તને જે કાંઇ કરવાનું કહું, તે કરવાને તું તૈયાર થા અને તેમાં જ મારૂં તથા તારૂં બન્નેનું કલ્યાણ રહેલું છે."

અલક બોલી: " બાઇ ! તમે મને મારૂં નામ દઇને બોલાવો છો, તે ઉપરથી તમે મને ઓળખો છો એ ખુલ્લું છે. એથી મને જેટલો આનંદ થાય છે તે કરતાં વધારે આનંદ તમારા માયાળુ ભાષણથી મને થાય છે. "

અલકના આ શબ્દો કાને પડતાં જ તે સ્ત્રીએ એકદમ પોતાનું મ્હોં ફેરવ્યું અને અલક ન સાંભળે એવી રીતે હળવેથી તેણે એક ઉંડો નિઃશ્વાસ નાંખ્યો; પણ તે વૃદ્ધ દેખાતી સ્ત્રીની દુઃખયુક્ત મુખમુદ્રા તે કુમારિકાના ધ્યાનમાં પૂર્ણ રીતે આવ્યા વિના રહી નહિ. તે સત્વર પોતાની જગ્યાએથી ઉઠી અને તે સ્ત્રીનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને બોલી: " બાઇ ! તમે મને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાની ઇચ્છા રાખો છો, પણ તમે પોતે તો દુઃખથી ઘેરાએલાં દેખાઓ છો ! બાઈ ! તમે મને તમારૂં દુઃખ જણાવો અને મને તેની ભાગિની બનાવો; મારે હાથે તે દુઃખનો અંત આવી શકે તેવું હશે, તો બની શકતો પ્રયત્ન હું અવશ્ય કરીશ, કિંવા જો તે વાત મારી શક્તિની બહારની હશે તો હું પણ તમારી સાથે સાથે આંસુ સારતી બેસી રહીશ ! તો પણ આપના દુઃખને દૂર કરવા માટે હું ખરા મનોભાવથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીશ, કારણકે એ કામ મારાથી થઇ શકે તેવું છે. "

"શું બ્હેન ? ! મારા દુઃખનો અંત લાવવાની વાત તું કરે છે ?" પોતાની શાંતતા અને શબ્દોમાંનું માધુર્ય નષ્ટ નહિ થવા દેતાં

તે વૃદ્ધ સ્ત્રી બોલી: "કેવળ અશક્ય વાત છે ! તે તો અત્યારે બનવાનું જ નથી ! દિકરી ! " તે સ્ત્રી જરા અચકાઇ તેનું હૃદય કંપ્યું, વક્ષસ્થળ ધબકવા લાગ્યું અને થોડી ક્ષણ રહીને તે આગળ બોલી: "મારા દુઃખની વાત તો તું જવા જ દે. એ વાત બહુ મોટી છે, તે સાંભળીને પણ તેનો કશો ઉપયોગ થવાનો નથી. અત્યારે તો માત્ર તારા સંબંધે વિચાર કરવાની જ જરૂર છે. તું કહે છે કે હું તને ઓળખું છું. હું તને ઓળખું છું એટલું જ નહિ, પણ તારાં સઘળાં કાર્યો તરફ હું બહુજ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોતી રહું છું. તારા ગજવામાંની કોથળીમાં એક પત્ર છે તે પણ મારી જાણમાં જ છે અને તારી તથા વિષયમલ્લની વચ્ચે વાતચીત ચાલતી હતી ત્યારે પણ હું ત્યાં જ રહીને તે સાંભળતી હતી. એક વાર તો તે મને જોઇતી પણ ખરી ! "

" હા બરાબર, એક વાર મેં તમને જોયાં હતાં ખરાં, પરન્તુ મને પછી એવું લાગ્યું કે કદાચ એ એક આભાસ માત્ર હશે. " અલક બોલી.

તે શ્વેત વસ્ત્રવાળી સ્ત્રી બોલી: " એવી નજીવી વાતો પાછળ વખત ગાળવા કરતાં હજી આપણે કેટલીક મહત્ત્વની વાતોનો વિચાર કરવાનો છે. હવે હું જે કાંઇ કહું તે તું મુંગી મુંગી સાંભળ્યા કર, વચમાં કશુંએ બોલીશ નહિ. તે તારા ગજવામાંનો પત્ર તને મળે એવે ઠેકાણે મેં જ ખાસ નાંખ્યો હતો. વિષયમલ્લનું લક્ષ તારામાં લાગ્યું છે એ વાત મારા જાણવામાં આવતાં જ મેં આ બંદોબસ્ત કર્યો હતો. જો તમારો લગ્નનો સંબંધ બંધાયો હોત, તો તેથી કેવડો મોટો અનર્થ થાત તે આ મારા મુખથી કહેવાને હું કેવળ અસમર્થ છું બ્હેન ! જો તને ખરેખર એમ લાગતું હોય કે આ જે હું તને કહું છું તે સઘળું મા તારા કલ્યાણને માટે જ કહું છું, જો તારો

મારા ઉપર વિશ્વાસ બેસતો હોય અને જો તારે હાથે આ દુનિયામાંનું એક મહાપાતક ન થાય એવી તારી ઇચ્છા હોય, તો હું જે કહું તે સઘળું મૌન્યપૂર્વક સાંભળી લે અને તે પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર થા."

"બાઇ! તમને મેં જ્યારથી જોયાં અને તમારા માયાળુ શબ્દો સાંભળ્યા, ત્યાથી જ મારો તમારાપર પૂર્ણ વિશ્વાસ બેઠેલો છે." અલક પ્રેમપૂર્વક બોલી: " માટે મારા સંબંધમાં તમે તમારા મનમાં જરા પણ શંકા આવવા દેશો નહિ. તમે મને કદાચ સળગતી આગમાં પડતું મેલવાનું કહેશો, તોપણ હું વિનાસંકોચે તે પ્રમાણે કરીશ; એથી વધારે હવે હું બોલતી નથી!"

" તું મારા પર એટલો બધો વિશ્વાસ રાખે છે, એ જોઇને મને પણ બહુ આનંદ થાય છે. તારો વિષયમલ ઉપર પ્રેમ નથી એ હું જાણું છું, તોપણ કદાચ કોઇના દબાણથી કિંવા જુલમથી જો તને તેની સાથે લગ્ન કરવાની જરૂર પડે, તો યોગ્ય તક મળતાંજ તારે એકદમ આત્મઘાત કરવો! મારા આ શબ્દો કદાચ તને ચમત્કારિક લાગશે, અથવા આવો ભયંકર ઉપદેશ આપવા માટે કદાચ તું મારો તિરસ્કાર પણ કરશે, હું કોઇ માણુસ નથી પણ રાક્ષસી છું એવું પણ કદાચ તારા મનમાં આવશે, પરન્તુ એટલું ધ્યાનમાં રાખજે કે કાંઇ પણ મહત્ત્વના ગુપ્ત કારણ વિના હું તને આવો ઉપદેશ આપતી નથી!"

આ શબ્દો તે સ્ત્રીએ એટલા ગંભીર ભાવથી કહ્યા કે જો અલકકુમારીને તે ઉપદેશથી કદાચ તેના હેતુ સંબંધે કાંઇ શંકા આવી હોત તોપણ તે તુરત જ દૂર થઈ ગયા વિના રહેત નહિ. તે બોલી: " બાઇ! પણ હું અહીંથી બહાર કેવી રીતે નીકળી શકીશ? હું

અત્યારે કયે સ્થળે રહેલી છું? અને બહાર નીકળ્યા પછી વિષયમલ્લના હાથમાં ન પડું એવે કયે સ્થળે મારે રહેવું?"

"તે સઘળો વિચાર મેં કરેલો છે તું શ્યામગઢના રાજમહાલયના ભોંયરામાં છે અને સુરક્ષિત છે. અહીંથી તું કોઇ પણ પ્રકારના સંકટ વિના બહાર નીકળી શકીશ. તે માટેની સઘળી વ્યવસ્થા મેં કરી છે. તું ડાહી, ચતુર અને હિંમતવાળી છે, સજ્જનસીંગે તને ઘોડાપર બેસતાં, તલવાર ફેરવતાં. ભાલો ફેંકતાં વગેરે મર્દાનગીની કળાઓ શીખવી છે તે મારા જાણવામાં છે. તમારો વસવાટ જ અરણ્યમાં હોવાથી તમારે એ કળાઓનું જ્ઞાન ધરાવવાની આવશ્યકતા છે. તારી સહાયથી સજ્જનસીંગે એક વાર વાઘનો શિકાર કર્યો હતો તેની પણ મને ખબર છે. વધારે શું કહું, પણ તારા સંબંધે જેટલી વાતની તને પોતાને પણ ખબર નથી તેટલી ખબર મને છે! તેથી જ હું કહું છું કે તારા જેવી હિંમતવાળી અને શૂરી બાળા જો થોડો પ્રયત્ન કરે તો તે પોતાનું ભાગ્ય ફેરવી નાંખવાને સમર્થ બને, માટે તું અહીંથી બહાર નીકળતાંની સાથે એકદમ સંગમપુર ચાલી જા."

"શું! હું સંગમપુર જઉં? ત્યાં વળી શું કામ હોય?" અલકકુમારીએ પૂછ્યું.

"ત્યાં હાલમાં સરદાર શૂરસેન રહે છે. તારા પાલક પિતા સજ્જનસીંગ અને સરદાર શૂરસેન વચ્ચે સારો પ્રેમ હોવાથી જ્યારે જ્યારે શૂરસેન અરણ્યમાં શિકારે જાય છે ત્યારે ત્યારે તે સજ્જનસીંગની પાસે આવ્યા વિના રહેતો નથી. તને શૂરસેન ઓળખે છે અને તું પણ તેને ઓળખે છે," તે સ્ત્રી બોલી.

"હા," અલક બોલી: "પણ તેની સ્ત્રીનું મરણ થયાંને ઘણાં

વર્ષો થઇ ગયાં છે, એટલે હાલમાં તે ત્યાં અકલા જ રહે છે. તેમના પાસે હું એકલી કેવી રીતે રહું ! ”

“ જો મારૂં કહ્યું કરે તો તું એકદમ સંગમપુર જા, ” તે સ્ત્રી બોલીઃ “ અને શૂરસેનને પગે પડ. તેને આ સઘળી હકીકત કહેજે, વિષયમલનું આ સાહસિક કૃત્ય તે જાણશે એટલે તે તને આશ્રય આપ્યા વિના રહેશે નહિ અને એક વાર તને શૂરસેને આશ્રય આપ્યો એટલે વિષયમલ તરફનો તને બીલકુલ ભય રહેશે નહિ. પણ હવે હું તને જે એક બીજી વાત કહું છું, તે બહુ જ મહત્ત્વની છે. તે સાંભળવાથી કદાચ મારા ઉપરનો તારો વિશ્વાસ ઓછો થઇ જશે ! ”

“ નહિ, નહિ, એવી શંકા જ તમે રાખશો નહિ. ” અલકા બોલીઃ “ તમારા પર મારી જનેતા ઉપર રાખું એટલો મારો વિશ્વાસ છે ! ”

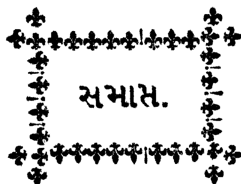
તે વૃદ્ધ દેખાતી સ્ત્રી બહુજ ગંભીર મુખમુદ્રા ધારણ કરીને બોલીઃ “ ત્યારે હું તને જે કહું છું તે બરાબર ધ્યાનમાં રાખ. હું જીવું છું એવું તું સમજીશ નહિ. લોકોની દૃષ્ટિએ હું મરણ પામેલી છું અને તું પણ એમ જ સમજજે અને મારા સંબંધે એક અક્ષર પણ કોઇની પાસે બોલીશ નહિ. તેમજ શ્યામગઢમાં ભોંયરૂં છે અને તેમાં તારો પ્રવેશ થયો હતો એ વાત પણ તું વીસરી જજે. તારી ઇચ્છા હોય તો મારા સંબંધે ભલે તું મનમાં વિચાર કરજે, પરન્તુ તે સંબંધે કોઇને મ્હોંએ બોલીશ નહિ. આ સઘળી વાતમાં એટલી બધી ગુપ્તતા જાળવી રાખવાની જરૂર છે કે આ વાત તને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી શકાય તેવું પણ નથી. તેટલા માટે તું સોગંદ લે કે આ સર્વ વાત તું ગુપ્ત જ રાખશે. ”

" ઇશ્વરની સાક્ષીએ કહું છું કે આ સર્વ વાત હું ગુપ્ત જ રાખીશ ! " અલક ગદ્‌ગદ્ સ્વરે બોલી.

તે સ્ત્રીનો કંઠ પણ ભરાઈ આવ્યો અને તે બોલી: " પુત્રી ! ઇશ્વર તને સુબુદ્ધિ આપો ! ચાલ, ઉઠ ત્યારે ! અત્યારે લગભગ મધરાતનો અમલ ચાલે છે અને આ વખત અહીંથી ગુપ્ત રીતે બહાર નીકળવાને માટે ઠીક અનુકૂળ છે. પ્રભાત થયા પહેલાં તું આ કિલ્લાથી જેટલી વધારે દૂર જઇશ, તેટલું વધારે સારૂં. "

તે શ્વેત સ્ત્રીએ દીવો હાથમાં લીધો અને અલકકુમારી તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગી. તેણે તે ઓરડીના ખુણામાંનું એક દ્વાર ઉઘાડ્યું અને ત્યાંથી તે બહાર નીકળી. પછી ત્યાં એક દાદર આવ્યો. તે વડે તે બન્ને જણીઓ નીચે ઉતરવા લાગી.

પ્રિય વાંચક આ વારતાનો અધુરો ભાગ **ભેદીભોંયરૂ** (ચક્રયંત્રવાળુ) એ નામની ચોપડીમાં જુવો

કથાસાગર.

આ એક રસમય, રમુજી તેમજ ભાવનાશિલ વારતાઓનો સં-ગ્રહ છે. આમાં અભય બેન્ક, અભિનંદન કે સ્નેહનિકંદન ? પતિની પ્રભુતા, અણુધારી ઉપાધિ અથવા ભુગળ વિનાની ભવાઇ, રણુવીર-સિંહ, તૃપ્તિ, મધ્ય રાત્રિનું ચિત્ર, રસિક મધુ, મી. મોદકીયા મુંઝવણમાં, નહિ દિવસ એ વિસરાશે, અવિચારનું ઘોર પ્રાયશ્ચિત, આ શું મને ઓળખે છે ? મારૂં સ્નેહ હમ ભગરવ, માનિની મંદાકીની, આ શું ? નનામો મૃત્યુપત્ર, દાંપત્યકલહ, પડદા પાછળ, પત્ની ગારવ, બાપ કે સાપ ? વારિધિ વિનોદ, પ્રમાણિક પણાનો બદલો, વેર વસુલ અથવા ત્રિજોરી રહસ્યની તપાસ, આદર્શ આર્ય રમણી, શાહજાદીની પ્રતિજ્ઞા આડતનો અનુભવ, કલાવતીનું કપટ, યુગલ, શરદસુધા, ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા, ઉમંગરાયનો અનુભવ, બુલબુલ, બાલબોધક વાર્તા, થેંકયું અને મેનશન નોટ પ્લીઝ, એક સંસાર ચિત્ર, ભટ્ટજી મહારાજ એ વિગેરે ૪૩ વા-રતાઓનો સંગ્રહ છે, આ પુસ્તકમાં જુદા જુદા રંગની વારતાઓ આપવામાં આવેલી હોવાથી પુસ્તક ઘણુંજ આતુરતાથી વાંચી શકાય છે. પાકું પુંઠું કિ. રૂ. રાા પોસ્ટેજ ૮ આના.

સુખશાંતિકોષ.

આમાં સાધારણ વાંચનારાઓને સમજ પડે તેવી સહેલી અને સાદી ભાષામાં આના અનુક્રમવાર શરીરના જુદાજુદા અવયવો અને તેના ઉપયોગીપણાની માહિતી ઘણી સારી છે.

ખાવાના ખોરાકનાં ગુણુ દોષ અને તે કેવી રીતે તૈયાર કરવાથી લાભકારક થશે વિગેરે માહિતી ઘણી સરળ હોવાથી ઉપયોગી છે. કિ. રૂ. ૨–૦–૦ પોસ્ટેજ ૪ આના.

કુસુમ કંટક
અથવા
રમણી કે રાક્ષસી ?

અનુવાદકઃ ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી

જેને આપણે ' અબળા 'ના નિર્બળતાદર્શક નામથી ઓળખીએ છીએ, તે જ અબળા જ્યારે મદનના મદથી ઉન્માદિની બની જાય છે કિંવા અમુક પ્રકારના શુભ કે અશુભ નિશ્ચયપર આવી જાય છે, તે વેળાયે પોતાના વિકારની તૃપ્તિ તથા નિશ્ચયની પૂર્તિમાટે કેવાં કેવાં ભયાનક કૃત્યો તથા અશ્રુતપૂર્વ સાહસો કરે છે અને તે વળી એટલી સીમા સૂધી કે કોઈ મહાનીચ અને અત્યંત વિઘાતક પુરુષને પણ તેના સમક્ષ લજ્જાથી મસ્તક નીચું નમાવવું પડે છે એનું આ નવલકથામાં આબેહૂબ શાબ્દિક ચિત્ર આલેખાયું છે. સત્ય પ્રેમી જનોના શિરપર એક પછી એક આવતાં અનેક સંકટો, કામી અને લોભી જનોના નાના પ્રકારના છળ પ્રપંચ, નીચ નારીઓની કુટિલતા, કામી પુરુષોની પરવશતા અને સંસારની વિલક્ષણતા આદિ વિષયો પ્રસ્તુત નવલકથામાં એવી તો રસમયતાથી વર્ણવાયા છે કે તે પાઠકો તથા પાઠિકાઓને પોતામાં તત્કાળ તલ્લીન કરી નાખે છે અને એમાં ભેદોની જે અખંડ પરંપરા ચાલે છે તે એવી તો આકર્ષક છે કે છેલ્લું પ્રકરણ સમાપ્ત કર્યા વિના પાઠકો તથા પાઠિકાઓની ભેદજિજ્ઞાસા તૃપ્ત થઇ શકતી જ નથી. આ નવલકથાની પ્રથમ આવૃત્તિ બહુ વર્ષથી મળતી ન હોતી અને માગણી ઘણી હતી એટલે આ દ્વિતીય આવૃત્તિ છપાવવામાં આવી છે અને એમાં ગુજરાતના પ્રખ્યાત ચિત્રકાર સ્વ. ટી. જે. પટેલની સૌન્દર્યવાહિની લેખિનીથી અંતિમ પ્રસાદરૂપ ચાર મનોહર ચિત્રો પણ આપવામાં આવ્યાં છે. ઍન્ટિક પેપર, પૃષ્ઠસંખ્યા (૧૬×૨૨૪) ૨૪૦; સોનેરી નામ વાળું કપડાનું સુંદર પાકું પૂઠું: મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ જૂદું.

માયાવી મસ્તક

અથવા

સાહસની પ્રતિમા. ભા ૧ થી ૩.

લખનાર-ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ.

[મી. રેનોલ્ડઝની એક અંગ્રેજી નવલકથા ઉપરથી લખવામ આવેલી અદ્ભુત, વીર શૃંગારરસથી ભરેલી સચિત્ર નવલકથા]

લાંબા વખત સુધી એક દેશ પરરાજ્યની ધુંસરી તળે રહેવાથી તે દેશની મૂળ પ્રજાની ગુલામી મનોદશા થઈ જાય છે, દેશને સ્વતંત્ર કરવા મથનારને એ દેશની પ્રજા દાબી મારે છે. કારણ કે તેની ક્ષુદ્ર મનોવૃત્તિને સ્વતંત્રતા કરતાં પરતંત્રતા વધારે સુખકર લાગે છે! આવી ગુલામી મનોદશા એક વખત સ્પેનના ખ્રિસ્તીઓની થઇ ગઈ હતી અને તેઓ મુસલમાનોની સાથે અત્યંત અપમાન ભરી સુલેહની શરતો કરી–સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા પણ કર્યા વિના બાયલા બની બેઠા હતા! આ સુલેહની શરતોમાંની એક એ હતી કે ખ્રિસ્તીએ દર વર્ષે પોતાની એક સો સુંદર તરૂણ કુમારિકાઓ મુસલમાન બાદશાહના જનાનામાં ખંડણી તરીકે મોકલી આપવી ? આ ખંડણી દર વર્ષે ભરાયે જતી હતી, તેમાંથી અદ્ભુત પ્રસંગો ઊભા થતા હતા, એવામાં માયાવી મસ્તક આ કથાની નાયિકાને જે અદ્ભુત પ્રેરણા કરે છે અને તેમાંથી જે કાંઈ ચિત્ર વિચિત્ર બનાવો બન્યા કરે છે, જે ઇતિહાસની અવનવી વાતો ભૂતકાળના પેટમાંથી પ્રકાશમાં આવે છે, અને વિલક્ષણ તથા રૂવાં ખડાં કરે એવા દેખાવો

નજરે પડે છે, તેની કથા વાચકને આદિથી અંત સુધી અદ્દભુત' વીર અને શૃંગાર, રસનાં ઝરણાંમાં ડુબાડુબ બનાવી દે છે! આ નવલકથામાં તમે વિચિત્ર ભોંયરાના ભેદ જાણુશો જડ હાડપિંજરોને મનુષ્યની પેઠે ગતિ કરતાં જોશો, પત્થરના બનેલા મસ્તકે ભવિષ્યની ભેદભરી વાણી બોલતું સાંભળશો, દેશને સ્વતંત્ર કરવા મથનાર બ્હારવટીયાનાં અદ્દભુત પરાક્રમો જોશો જીવતાં મનુષ્યોને શહેરની વચ્ચે બાળી નાખનાર દુષ્ટની દુષ્ટતા નજરે નિહાળશો, પરદેશી રાજ્યકર્તાઓની સામે બળવો ઉઠાવવાની છૂપી તૈયારીઓ કરનારનાં કારસ્તાનો અવલોકશો, માબાપથી વિખૂટી પડેલી પ્રેમિકની વિજોગણુ બનેલી–દિલના દુઃખથી હીજરતી સુંદર તરૂણુ કુમારિકાઓને શત્રુના ઝનાનામાં સ્વાહા થવા જતી જોઇ રહેશો, કથાનાં નાયક–નાયિકાને એકવાર સુખના સ્વર્ગમાં મ્હાલતાં અને બીજી વાર દુઃખના ડુંગર તળે કચરાતાં દેખી અજબ થશો, અને અસંભવિત દેખાતાં દૃશ્યોના ગૂઢ ભેદ ઉકેલવાને જ્યારે તમે તરફડશો ત્યારે તેમાં અફળ ગયા પછી જ્યારે તમે તેના ખરા ભેદ જાણુશો ત્યારે તમારા મુખમાંથી આનંદ તથા આશ્ચર્યના ઉદ્દગારો બહાર પડયા વિના નહિજ રહે! ટુંકામાં આખા પુસ્તકમાં એક પણુ પાનું એક પણુ પેરા કે એક પણુ વાકય તમને એવું નહિ જડે કે જેમાંથી ભેદ, રસ અને ઉપદેશ ન ઝરી રહ્યાં હોય.

આ પુસ્તકમાં ચાર સુંદર ફોટો-ચિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. પૂઠું છીંટથી બાંધેલું મજબૂત તથા સુંદર ચિત્રવાળું અને સોનેરી અક્ષરોવાળું છે, કાગળ જાડા–એન્ટીક વાપરેલા કાઉન આઠ પેજી ૩૨ ફોર્મ–૨૫૬ મોટાં પૃષ્ઠનું તેનું કદ થયું છે. ત્રણે ભાગની કિંમત રૂા. ૯) પોસ્ટેજ ૧ રૂ.

શ્રી હરનાથજી કૃત.
ઉપદેશામૃત.

આમાં ઠાકુર હરનાથજીના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો આમાં આપવામાં આવ્યા છે, જે વાંચવાથી તેમના અલૌકિકપણાની ખાત્રી થશે. આમાં પ્રકૃતિનાં વિવિધ સ્વરૂપ, સ્ત્રીની મહત્વાતા, માતાપિતા પ્રત્યે પૂજ્ય ભાવના, પ્રણાલિકા, જન્મ અને મરણનું રહસ્ય કર્મ અને તેના ફળ પશ્ચાતાપ અને સમાધાન, ત્યાગ, સન્યાસનું સ્વરૂપ દ્રવ્યનો સ્વભાવ વિચાર પ્રાબલ્ય, ત્રણ અવસ્થાના સ્વરૂપ સમાગમ, શરીર બંધારણ અને આહાર, કાટી કૃષ્ણ અને શિવ એકજ છે. નામસ્મરણ અને યોગાભ્યાસ તેણાં મતાંતર, કૃષ્ણ કરતાં તેના નામનાં વિશેષ મહત્વ પ્રભુની પાસે શાની યોજના કરવી ? મોક્ષ અને કૃષ્ણસેવા, કૃષ્ણ અને ગુરૂ એકજ છે, મંત્ર રહસ્ય, મંદિરમાં જવાનો કેવો ઠાઠ જોઇએ ? પાષાણમાં પણ પ્રભુ પ્રાકટય, ખરો વૈષ્ણવ કોણ ? હૃદય વિકાસ, એકાગ્રતા અને નામસ્મરણ, પવિત્રતા અને નામસ્મરણ, વિશ્વપ્રેમ, કૃષ્ણકૃપા કેવા ભાવે સત્વર મળે ? ભકતના કર્તવ્ય, ભકિત અને પ્રેમનુ રહસ્ય, પ્રેમની ખાતર પણ પ્રેમ કરવો, આકર્ષણ સંયોગ અને વિયોગ, નામ મહાત્મય રાધા કૃષ્ણનું રહસ્ય વિગેરે સર્વ આશ્ચર્ય ચકિત કરે તેવા લેખોનો સંગ્રહ છે. કિ. રૂ. ૧l પોસ્ટેજ ૪ આના.

અષ્ટાવક્રગીતા.

મહાત્મા અષ્ટાવક્રમુનિના નામથી કોઇ પણ માણસ ભાગ્યેજ અજાણ્યું હશે. મહાત્મા અષ્ટાવક્રની વિદ્વતા માટે હીન્દનો કોઇ પણ માણસ અજ્ઞાત નહિ હોય. તેમના સમર્થ વિદ્વતા અને નિષપક્ષપાતપણાથી લખાયેલું આ પુસ્તક એક રત્નરૂપ અષ્ટાવક્રમુનિએ આ પુસ્તકમાં

મતમતાન્તરોથી રહીત કેવળ આત્માનુભવથીજ જે સ્પષ્ટ વચનો કહેલાં છે તેવાં બીજા એકે ગ્રંથમાં નથી પુસ્તક નાનું છે પણ એમજ કહેવું પડશે કે તે છેલ્લુંજ પુસ્તક છે. કાગળ ગ્લેજ ઉંચા, પાકું પુઠું કિં. રૂ. ૧।। પોસ્ટેજ ૬ આના.

પ્રવીણસાગર

આશુક માશુકના પ્રેમ પ્રસંગોથી ભરપુર

ગુજરાતી ટીકા સહિત. આ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ સ્વસ્થાન રાજકોટના કૈલાસવાસી મહારાજાધિરાજ શ્રી મહેરામણજીએ પોતાના નિપુણ સહાયકોની સમ્મતિથી સં. ૧૮૪૮ માં રચેલો છે ગ્રંથ એટલી બધી ચતુરાઈથી ભરપુર છે, કે તેણે ભાષાના નામાંકિત અને ચતુર કવિશ્વરોનાં મન હરિ લીધાં છે. આખો આ ગ્રંથ આશુક માશુકની ખરેખરી પ્રેમ મહીમાથીજ વર્ણવેલો છે. સાથે નાયક નાયકાના ભેદ. નાડીપરિક્ષા, અશ્વપરિક્ષા, શુકનાવલી, રણસંગ્રામની પંડિતાઇ,રાજનીતિ અને વિદ્યા,રાગ,તેની ઉત્પત્તિ, વિરહાલાપ, ઇશ્વરભક્તિ સાથે અષ્ટાંગ યોગનું નાનાવિધ અલંકારથી રસમય વાણીવડે સવૈયા, કવિત, છપ્પા, આદિ અનેક છંદથી વર્ણવેલું છે. ટુંકામાં જેમ કલ્પવૃક્ષ તળે જે ઇચ્છા રાખીએ તે તેને મળે છે. તેમ આ ગ્રંથમાંથી જેને જે ઇચ્છા થાય તેમ પામશે. ભોગી પુરૂષે આ ગ્રંથમાંથી ભોગવિલાસ પામશે. યોગીજનો યોગ વિદ્યાને પામશે; તેમજ પ્રેમીજનો પ્રેમીલીલાને પામીને મનમાં હર્ષ લાવશે, કવિયો રસ અલંકાર અને છંદોને પામશે ચતુર પુરૂષો ચતુરાઇને પામી રાજી થશે આ મનોહર ગ્રન્થના નાયક પ્રવીણ તે રાજકુંવરી સુજાનબા અને સાગર તે રાજકોટના ઠાકોર મેહરામણજી છે. સંપુર્ણ ૮૪ લેહેરો ૧૦૪ ચિત્રકાવ્ય સહિત, પૃષ્ટ ૮૭૫ સોનેરી ગીલ્ટના પુંઠાસહિત કિંમત રૂ ૮-૦-૦પોસ્ટેજ ૧૦આના જુદા.

વ્યવહાર નીતિ દર્પણ.

આળસ ઉદ્યોગ ધર્મ સત્ય મિત્ર દુર્જન કામ ક્રોધ અભિમાન લોભ માબાપ શેઠ નોકરોના ધર્મ સ્ત્રીધર્મ મુર્ખત ચડતી પડતી દુર્વ્યસન વિગેરે વિષયો ઉપર ઉત્તમ નીતિ મય વચનો આમા આપવામાં આવ્યાં છે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ બાળકો યુવાનો અને વૃદ્ધો ગરીબો અને શ્રીમંતે સેવ્યો અને સેવકો સંસારીઓ અને ત્યાગીઓ એ સર્વને ઉપયોગી થાય અને ઉન્નતિના સાધનરૂપ બને એવા સવ વિષયો આમા ઘણીજ સહેલી ભાષામાં વર્ણવાયા છે. સાધારણ વાંચકોને ગદ્ય કરતાં પદ્ય વધારે રૂચે છે. અને તેથી ગ્રંથમાં સ્થળે સ્થળે પ્રાચીન અર્વાચીન તેમજ ગુજરાતી અને હિંદી કવિઓનાં પદો ઊતારેલા છે. જે સર્વ વાંચવા તથા મોઢે કરવા જેવા છે. આ પુસ્તક સ્હેજ વાંચશો તો તમે તેને હમેશાં પાસેજ રાખશો. આ પુસ્તક એક બુબોધક મિત્ર છે કે તમને કોઇ પણ વખતે કુમાર્ગે દોરશે નહિ એકજ વખત આ પુસ્તક વાંચો અને પછી તે તમારો હંમેશનો મિત્ર થશે.

પાકું પુંઠું. ગ્લેજ કાગળ કિં. ૨॥ રૂ. પોસ્ટેજ ૬ આના જુદા.

મળવાનું ઠેકાણું:—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.